امر جليل

دل جي دنيا

روشني

ڏل جي دنيا

(ڪهاڻيون)

امر جليل

روشني پبليڪيشن
ڪنڊيارو
1998ع

Roshni Book No. 132

ڪتاب جو نالو: دل جي دنيا (ڪهاڻيون)
ليکڪ: امر جليل

چاپو ڏهون: © روشني 1998ع
ڪمپوزنگ: حبيب قادر قريشي
روشني ڪمپوزرس، حيدرآباد.
ڇپيندڙ: فائين ڪميونيڪيشن، حيدرآباد
ڇپرائيندڙ: روشني پبليڪيشن ڪنڊيارو

DIL JI DUNIYA

(Short Stories)

by: **Amar Jalil**

Composed by: Habib Qadir Qureshi.
Roshni Composer, Hyderabad
Printed by: Fine Communication Hyderabad.
Published by: Roshni Publication Kandiaro
10th Edition © Roshni 1998

انتساب

سنڌي ادب جي لافاني افسانہ نگار
جمال ابڙي جي نالي

امر جليل

فهرست

-	نہ مهاڳ نہ اَمهاڳ - امر جليل	3
-	مهاڳ	9
1.	سوجهرو	11
2.	اروڙ جو مست	18
3.	عشق ۾ انٽرويو	30
4.	ڌرتيءَ جي ڌوڙ، آسمان جا تارا	46
5.	سياڻن ۾ هڪ بيوقوف	69
6.	هن چار ۾	76
7.	دل جي دنيا	87
8.	چرچٽ ۾ هڪ نرس	102
9.	رَج	116
10.	سچ اُيرڻ کان اڳ	130
11.	بارنيس اسٽريٽ جو غنڊو	139

نہ مهاڳ، نہ آمهاڳ

ڪجهہ لکڻ کان اڳ ضروري سمجهان ٿو تہ اوهان کي چتاءُ ڏيئي ڇڏيان. اوهان کي خبردار ڪري ڇڏيان. پوءِ، متان چئو تہ اسان سان دوکو ٿيو آهي. اسان سان فريب ٿيو آهي. اسان سان ويسا ِگهاتي ٿي آهي، تنهنڪري وضاحت ضروري سمجهان ٿو.

مان ڏاڍو فيئر قسم جو ماڻهو آهيان. آن فيئر ڪم بہ فيئر نموني ڪندو آهيان. سڄي ڄمار ڏاڍيءَ سچائيءَ ۽ ايمانداريءَ سان ڪوڙ ڳالهايو اٿم. جيڪي بہ قانوني خلاف ورزيون ڪيون اٿم، سي قانون جي دائري ۾ رهندي ڪيون اٿم. تنهنڪري، اوهان کي خبردار ڪري ڇڏڻ ضروري سمجهان ٿو، بلڪ لازمي سمجهان ٿو.

هن وقت مهاڳ جي ناليِ ۾ اوهين جيڪي ڪجهہ پڙهي رهيا آهيو، سو مهاڳ ناهي، سو آمهاڳ بہ ناهي. سو ڪجهہ بہ نہ آهي. در حقيقت، هن وقت اوهين ڪجهہ بہ نہ پڙهي رهيا آهيو. پنهنجو وقت برباد ڪري رهيا آهيو. اوهين هن وقت جيڪي ڪجهہ پڙهي رهيا آهيو، تنهن جو ڪو وجود، ڪو پرم ڪونهي. هن وقت اوهين جيڪي ڪجهہ پڙهي رهيا آهيو، سو عدم آهي، سو غائب آهي، سو غير حاضر آهي، سو خلا آهي، خالي خالي آهي. ڪجهہ بہ نہ آهي. اوهين ڪجهہ بہ نہ پڙهي رهيا آهيو. دراصل زندگي بذاتِ خود ڪجهہ بہ نہ آهي، ڏاڍي بيمقصد آهي. ڏاڍي بي معنيٰ آهي.

هن وقت اوهين جيڪڏهن سگريٽ ڇڪي رهيا آهيو، تہ پوءِ مهرباني ڪري سگريٽ وسائي ڇڏيو. جيڪڏهن جوان آهيو تہ جوانيءَ تي، ۽ جيڪڏهن پوڙها آهيو تہ پنهنجي پيريءَ تي رحم ڪريو. سگريٽ هڪدم وسائي ڇڏيو، دير نہ ڪريو. مون کي خبر آهي تہ سمورا سگريٽ ڇڪڻ وارا ڪينسر جي مرض ۾ مبتلا ٿي نہ مرندا آهن. سگريٽ نہ ڇڪڻ وارن کي بہ ڪينسر ٿي پوندي آهي. مرڻ لاءِ ڪينسر جو ٿي پوڻ ضروري ناهي. اڪثر

ماڻهو بنا سبب جي مري ويندا آهن. ماڻهو فقط بک ۾ پاهه تي نه مرندا آهن. ڏوَ تي به ماڻهو مري ويندا آهن، بلڪ وڏي تعداد ۾ مري ويندا آهن. فرق فقط ايترو آهي جو بک ۾ پاهه تي مرڻ وارا پنهنجي متان مقبرا اڏائي نه سگهندا آهن. مون کي خبر آهي ته سگريٽ نه ڇڪڻ جي باوجود اسين مري ويندا آهيون. مونِ اوهان کي سگريٽ في الحال اِن ڪري وسائي ڇڏڻ جو مشورو ڏنو آهي، جو ڪتابن کي باهه لڳڻ، ۽ لڳائڻ جو امڪان وڏي ويو آهي. هلاڪن دنيا تي قبضو ڪري ورتو آهي. اڳ تلوارون ۽ تير هلندا هئا، ۽ ڪتاب سڙندا هئا. هينئر هيڊروجن بم ۽ ايٽم بم هلندا، ۽ ڪتاب ۽ ڪتبخانا سڙندا.

اوهين هن وقت جيڪڏهن موٽر سائيڪل هلائي رهيا آهيو، ۽ ڪتاب به پڙهي رهيا آهيو ته پوءِ هڪدم پنهي ڪمن مان هڪ ڪم ڇڏي ڏيو. ڪتاب پڙهو، يا موٽر سائيڪل هلايو. اوهين جيڪڏهن ارادي جا پڪا، ۽ ضدي آهيو، ۽ ٻئي ڪم هڪ مهل ڪرڻ چاهيو ٿا، ته پوءِ متي تي همليٽ پائي ڇڏيو. ڏسجو، متان هيلميٽ بدران متي تي شيڪسپيئر جو هيلميٽ پائي ڇڏيو. متي تي هيلميٽ بدران همليٽ پائي ڇڏڻ ۾ هونءَ ته ڪا خرابي ڪونهي، پر ڳالهه چاهي جو پيءُ جي دشمن، ۽ ماءُ جي عاشق همليٽ کي ديوانو ڪري ڇڏيو هو. هڪ ديواني کي متي تي ويهارڻ ٺيڪ ڪم ڪونهي. اوهين متي تي هيلميٽ پائي ڇڏجو، ۽ موٽر سائيڪل هلائجو.

منهنجو هڪ دوست ڏاڍي پابنديءَ سان متي تي هيلميٽ پائي موٽر سائيڪل هلائيندو هو. هڪ دفعي ٽرڪ سان حادثي ۾ سڄو ڇچرجي ويو. هڏ ڳڏ پچي پيس، پر هيلميٽ ۾ محفوظ متو بچي ويس. بچي ويل متو اسان جي دوست کي ڪم نه آيو. هو مري ويو. اسان ڪيس صحيح سلامت متي سميت قبر ۾ دفن ڪري ڇڏيو.

مثلَ ماڻهوءَ جو صحيح سلامت متو جيئرن جي ڪم نه ايندو آهي. مئل ماڻهوءَ جو صحيح سلامت متو خود مئل ماڻهوءَ جي ڪم به نه ايندو آهي. بلڪ ڪنهن جي به ڪم نه ايندو آهي. اِن قسم جو بيڪار متو تاريخ جو منحرف تي پوندو آهي. مون زندگيءَ ۾ انيڪ مئل ماڻهن جي ڪنڌ تي صحيح سلامت متا لڳل ڏٺا آهن. هيلميٽ اسان جي بيڪار متي کي محفوظ رکي

سگهندو آهي، پر اسان جي تنگ ۽ ٻانهن کي ڀڃڻ کان بچائي نہ سگهندو آهي.

مون اهڙا جيئرا جاڳندا ماڻهو بہ ڏٺا آهن، جن جي ڪنڌ تي نامعقول قسم جو مٿو لڳل هوندو آهي. اهڙي ناقص مٿي ۾ ميچالي بدران جهرڪيءَ جو آجڙيل آکيرو پيل هوندو آهي. منهنجي مٿي ۾ بہ آکيرو آهي، جنهن ۾ آنو لاهي جهرڪي اُڏامي ويئي آهي. مون جهڙا ماڻهو جن جي ڪنڌ تي نامعقول مٿو لڳل هوندو آهي. سي ڪائڻ ۾ ٻڪر جو برين مصالحہ پسند ڪندا آهن.

اسين دال ڪٻائڻ کان پوءِ، تيليءَ سان ڏند ۾ ڦاٿل ٻوٽي ڪڍي وٺندا آهيون. ڦٽل ناسپاتيءَ کي صوف سمجهي کائي ويندا آهيون، ۽ ڏٺيءَ در دعاگو ٿيندا آهيون.

زيب سنڌيءَ، ۽ علي نواز گهانگهري جڏهن 'روشني پبليڪيشن' پاران ڪتاب "دل جي دنيا" جو نئون ايڊيشن آڻڻ جي ڳالهہ ڪئي هئي، تڏهن ڪجهہ دير لاءِ مون کي تعجب ٿيو هو. تعجب ان ڪري ٿيو هو جو مون پانيو هو، تہ چيني ۽ چريت جا سنگتي ۽ ساٿي ڪين ڇڏي هليا ويا آهن. چينو ۽ چريت اڪيلا رهجي ويا آهن. ڏاڍا اُٻاڻڪا ٿي پيا آهن. نہ ڪو ڪين ٻڌڻ وارو آهي، ۽ نہ ئي ڪو سندن ڳالهہ سمجهڻ وارو وڃي بچيو آهي.

دل چاهيو، زيب سنڌي ۽ علي نواز گهانگهري کان پڇان، چيني ۽ چريت جا سنگتي ۽ ساٿي موٽي آيا آهن ڇا، جو "دل جي دنيا" جو نئون ايڊيشن آڻڻ ٿا چاهيو!

پر، مون ڪاٺئن ڪجهہ نہ پڇيو. فقط ايترو چيو، نئين ڇاپي لاءِ مهاڳ لکندس، جيڪو درحقيقت مهاڳ نہ هوندو.

هينئر مهاڳ جي ناليءِ ۾ جيڪي ڪجهہ لکي رهيو آهيان، مهاڳ ناهي. امهاڳ بہ نہ آهي. پانيان ٿو بي مهاڳي آهي. ڳالهہ نہ مون کي سمجهہ ۾ آئي آهي، ۽ خدا چاهيو، بلڪ الله چاهيو تہ ڪنهن کي بہ سمجهہ ۾ نہ ايندي. هونءَ بہ اڄڪلهہ سمجهڻ ۽ سمجهائڻ ۾ ڇا رکيو آهي! سموري حڪمت ناسمجهي ۾ آهي. ڄاڻ، آگاهي، ۽ سمجهہ انسان کي معاشري ۾ هيڪلو ڪري ڇڏيندي آهي- اڪيلو ڪري ڇڏيندي آهي. هو سولائيءَ سان خدا کي خير آباد ڪري الله حافظ چئي نہ سگهندو آهي. هو جواز تان هٽ ڪٽي نہ سگهندو آهي.

مون کي اِن ڳالهہ جو فڪر ڪونهي تہ اسان خدا جو ۽ خدا اسان جو ڪيتري عرصي تائين ساٿ ڏنو. اسان خدا تان هٿ کنيو، ۽ خدا جي نالي ۾ ڪنيل وفائن جي قسمن کي ٽوڙيو. خدا حافظ بدران الله حافظ چوڻ سان معاشري تي ڪو اثر نہ پوندو. اڳ خريد ڪيل ڪوڙا شاهد ڪورٽن ۾ خدا جو قسم کڻي ڪوڙيون شاهديون ڏيندا هئا، ۽ بيگناهن کي عمر قيد، ۽ ڦاهيءَ جون سزائون ڏياري ڇڏيندا هئا. هينئر هو ساڳيو ڪم الله جي نالي ۾ قسم کڻي ڪندا. جن کي بيگناهہ مرڻو آهي، سي مرندا. جن کي اختلافِ راءِ جي سزا ڀوڳڻي آهي، سي ڀوڳيندا. خدا حافظ بدران الله حافظ چوڻ سان ٽيليويزن تان نشر ٿيندڙ خبرون سچيون ثابت نہ ٿينديون.

اصل ۾ مون کي فڪر آهي، هڪ شخص خدا ڏني جو. موجوده روش ۽ رواج موجب مائٽن جيڪڏهن سندس نالو خدا ڏني مان مٽائي الله ڏنو رکي ڇڏيو تہ وڏو ممڻ مچي پوندو. خدا ڏني جي هڪ ڀاءُ جو نالو الله ڏنو آهي. مائٽ خدا ڏني جو نالو مٽائي رب ڏنو بہ رکي نہ سگهندا. خدا ڏني جي ٻئي ڀاءُ جو نالو رب ڏنو آهي. مسئلو اِهو ناهي تہ هڪ مياڻ ۾ ٻہ تلوارون وجهي سگهجن ٿيون يا نہ. اصل ۾ معاملو فوجداري آهي. هڪ گهر ۾ ساڳي نالي سان ٻہ ماڻهو پاڪستان ۾ قانون نافذ ڪرڻ وارن ادارن لاءِ پريشانيءَ جو سبب ٿي پوندا.

سرجڻهار هڪ، سندس نالا انيڪ آهن. سرجڻهار تي هڪ – هٽي، ۽ اجاره داري قائم ڪرڻ لاءِ قومن هڪ ٻئي کي ڏاڍو ڪُٽو آهي.

اسان کي آخر علامہ اقبال جي خوديءَ جي باري ۾ بہ تہ سوچڻو آهي! قومي شاعر آهي؛ بلڪ اُمت جو حڪيم آهي. ڳالهہ لنوائي تہ نہ سگهبي! سندس خوديءَ جو آخر ڇا ٿيندو! خوديءَ کي بلند ڪرڻ کان پوءِ خدا کي ٿي بندي کان پڇڻو هو تہ، اي بنده، ٻڌاءِ تہ تنهنجي رضا ڪهڙي آهي. خدا حافظ کي اسان اُلله حافظ سان ريپليس ڪري ڇڏيو آهي. موجوده حالتن ۾ خوديءَ کي جيڪڏهن بلند ڪيوسين، تہ پوءِ اسان کان ڪير پڇندو تہ، اي بنده ٻڌاءِ تہ تنهنجي رضا ڪهڙي آهي! اسان خدا کان منهن موڙيو. خدا اسان کان منهن موڙي ڇڏيو آهي. الله سائين بندي کان سندس رضا جي باري ۾ پڇندو يا نہ پڇندو، ان باري ۾ مونکي ڪا خبر ڪونهي.

مون کي فقط ايتري خبر آهي ته خوديءَ جي ڪابه بلندي انسان جي ڪم نه ايندي. انسان کي ڪم ايندو مونن ۾ منهن وجهڻ، ڪيس ڪم ايندو فڪر جي فرهي هٽ ۾ ڪٽڻ، ۽ ماٽ ۾ مطالعو ڪرڻ. تڏهن مونا طور سينا تي پوندا آهن. اڳ جيڪي سمجهه ۾ نه ايندو هو، سو سمجهه ۾ اچڻ لڳندو آهي. اڳ جيڪي نظر نه ايندو هو، سو نظر اچڻ لڳندو آهي. اڳ جيڪو آواز ٻڌڻ ۾ نه ايندو هو، سو ٻڌڻ ۾ ايندو آهي. جنهن کي اسين ڪڏهن خدا، ۽ ڪڏهن الله سڏيندا آهيون، سو هڪ آهي. سو ازل کان آهي. قديم آهي. اڳاٽو آهي. هر صورت ۾، هر رنگ ۾، هر روپ ۾ قائم آهي، دائم آهي. ڪل ڪائنات جي سرجڻهار تي هڪ قوم جي اجاره داريءَ امڪان کان ٻاهر آهي. 'جيڏانهن ڪريان پرک، تيڏانهن سڄڻ سامهون.'

ڪو ڪيئن چوي، ڪو ڪيئن چوي،
آئون جوئي آهيان، سوئي آهيان.

۽ هيءَ ڳالهه به سچل سرمست واري عقيدي جي آهي:

جيڏانهن پورب پنڌ، تيڏانهن آئون نه ويٺو،
هيءَ هتي جو هنڌ، منهنجو هنڌ هنگلاج ۾.

۽، اِها ڳالهه اُن دور جي آهي جڏهن مون اجا پهرين ڪهاڻي 'اندرا' نه لکي هئي، ۽ ڪتاب "دل جي دنيا" شايع نه ٿيو هو. امان روزانو رات جو سمهڻ کان اڳ اڌ رات تائين "سچل سرمست جو رسالو" پڙهندي هئي، ۽ روئندي هئي. اسُر ويل اوچتو آسمانن ڏانهن اُسهڻ کان اڳ، هن اڌ رات تائين "سچل سرمست جو رسالو" پڙهيو هو ۽ رُني هئي. منهنجي لاءِ پنهنجي اختيار ڪيل راهه جو تعين ڪري ويئي هئي. اُن راهه جو حوالو منهنجي هر ڪهاڻيءَ ۾ آيو آهي، هر ڪالم ۾ آيو آهي، هر ڊرامي ۾ آيو آهي، ۽ موجوده تحرير ۾ آيو آهي، جنهن کي اوهين هن وقت مهاڳ جي نالي ۾ پڙهي رهيا آهيو.

"دل جي دنيا" منهنجين ڪهاڻين جو پهريون ڪتاب آهي، ۽ پهرين پيار، ۽ پهرين بار وانگر مون کي وڻندو آهي. پر سچ پڇو ته هن ڪتاب ۾ مون کي ڪابه اهڙي غير معمولي ڳالهه 'ڏسڻ ۾ نه آئي آهي، جو هيءَ ڪتاب گذريل ٽيهن سالن کان وقفي وقفي کان پوءِ لاڳيتو ڇپجي رهيو آهي. ڇهن – پنجن پبلشرن هن ڪتاب کي ورائي ورائي شايع ڪيو آهي. هن ڪتاب ۾ منهنجي

اوائلي دور جون ڪهاڻيون آهن، ۽ منهنجيون عام ڪهاڻيون وانگر عام رواجي قسم جون ڪهاڻيون آهن، ۽ عام رواجي ماڻهن جون ڪهاڻيون آهن. رستن، گهيرن، ۽ گهٽين ۾ ڏڪا کائڻ وارن جون ڪهاڻيون آهن. هي ڪهاڻيون تعبير لاءِ خواب ڏسڻ وارن جون ڪهاڻيون آهن. گدلي تلاءَ ۾ چنڊ جي پاڇولي سان پيار ڪرڻ وارن جون ڪهاڻيون آهن. گهاوَ خاطر جلاد جي تلاش ۾ گهمڻ وارن ڪردارن جون ڪهاڻيون آهن. ڪنهن به ڪهاڻيءَ جي نه ابتدا آهي، ۽ نه ئي ڪا انتها آهي. نه ڪا شروعات آهي، ۽ نه ئي ڪا پڇاڙي آهي. منهنجيون سموريون ڪهاڻيون وانگر هن ڪتاب ۾ پڻ سڄن جي دنيا ۾ چرين ۽ مجذوبن جون ڪهاڻيون آهن. تصديق لاءِ تحقيق، ۽ تحقيق لاءِ تصديق ڪرڻ وارن جون ڪهاڻيون آهن. آئيني ۾ پنهنجو عڪس ڏسي آئينو ٽوڙي ڇڏڻ وارن جون ڪهاڻيون آهن.

مان ايتم بم ٺاهڻ وارن جون ڪهاڻيون لکي نه سگهندو آهيان. جن متان ايتم بم اُڇلايو ويندو آهي، مان انهن جون ڪهاڻيون لکندو آهيان. مان معمولي قسم جو مولائي ماڻهو آهيان، تنهنڪري پاڻ جهڙن مولائين جون ڪهاڻيون لکندو آهيان، بي مقصد، بي معنيٰ، بلڪل هن تحرير وانگر بي معنيٰ، جنهن ڪي اوهان مهاڳ جي نالي ۾ پڙهيو آهي، پر مهاڳ نه آهي، اَمهاڳ به نه آهي. ڪجهه به نه آهي. خلا آهي. عدم جو احساس آهي.

امر جليل

20 - جون، 1998ع

1311, Gali 12,
Sector, I-10/2
Islamabad.

مهاڳ

’دل جي دنيا‘ جي ٻئي ۽ ٽئين ڇاپي جي وچ ۾ ڏهن سالن جي وِڇوٽي آهي. اهي ڏهه سال منهنجي زندگيءَ جا طويل ۽ ٽڪائيندڙ سال آهن. اهي ڏهه سال بيوفا بهارن ۽ مستقل خزائن جا سال آهن. اهيٰ ڏهه سال گلن کان خوشبوءِ جي رسي وڃڻ جا سال آهن. انهن ڏهن سالن ۾ مون کي مختلف ڪردارن ۾ ڳوليو ويو آهي. انهن ڏهن سالن ۾ منهنجي خلاف منهنجين ڪهاڻين جي ڪردارن کي مدِنظر رکي الزامن جي فهرست تيار ڪئي ويئي آهي. انهن ڏهن سالن ۾ مون پڻ پاڻ کي پنهنجي ڪهاڻين ۾ ڳولڻ جي ڪوشش ڪئي آهي.

مان ڪير آهيان؟ ’دل جي دنيا‘ وارو شامو آهيان! ’پڙلاءَ‘ وارو ساجن آهيان! ’بارنيس اسٽريٽ جو غنڊو‘ آهيان! ’منهنجو ڏس آسمان کان پڇو‘ واريءَ ڪهاڻيءَ جو گوتم آهيان! ’اروڙ جو مست‘ ۾ عبدالرحمان ڏاڙيل آهيان! ’تاريخ جو ڪفن‘ ڪهاڻيءَ ۾ اياز مڪراني آهيان! ’جڏهن مان نه هوندس‘ ۾ ڦاهيءَ کان اڳ آخري ڪهاڻي لکڻ وارو قومپرست آهيان! مان ڪير آهيان؟ مان ڪنهن به نتيجي تي پهچي نه سگهيو آهيان. اصل ۾، مان ڪنهن به نتيجي تي پهچڻ جو خواهشمند نه آهيان. ائين برابر آهي ته ڪو به ليکڪ پاڻ کي مڪمل طرح پنهنجين تحريرن کان جدا ڪري نه سگهندو آهي؛ پر، ليکڪ کي سندس ڪهاڻين جي انيڪ ڪردارن مان ڪنهن به هڪ ڪردار ۾ ڳولڻ، يا ان ڪردار سان وابسته ڪرڻ ممڪن نه آهي. بي معنيٰ زندگيءَ کي ڪا معنيٰ ڏيڻ لاءِ مان لکي رهيو آهيان. لکڻ منهنجي لاءِ اظهار ۽ هئڻ جي احساس جو ذريعو آهي. ويهه – ٻاويهه سال لاڳيتو ڪهاڻيون ۽ ڊراما لکڻ جي باوجود مان پاڻ کي پنهنجي ڪنهن به هڪ ڪردار ۾ ڏسي نه سگهيو آهيان. مانُ سچل سرمست جو معتقد آهيان –

ڪو ڪيئن چوي، ڪو ڪيئن چوي،
آئون جوئي آهيان، سوئي آهيان.

مان اڪثر اُن هيڪلي شخص جي باري ۾ سوچيندو آهيان، جيڪو آزمائشن جي اسٽيڊيم ۾ بيٺو آهي، ۽ خونخوار چيتي جو انتظار ڪري رهيو آهي. اسٽيڊيم جي ڪنهن نه ڪنهن در مان چيتو ظاهر ٿيندو، ۽ هيڪلي شخص تي حملو ڪندو. آدمخور چيتي جو مقابلو ڪرڻ لاءِ هيڪلي شخص جي هٿ ۾ تلوار نه آهي. آسماني ڪتابن واري سيمسن وانگر هو طاقتور به نه آهي. هو ٽڪل ٽڪل، نٻل ۽ ويڳاڻو آهي. هو ٽئين دنيا جو ليکڪ آهي. هن جي هٿ ۾ قلم آهي. هو اسٽيڊيم ۾ 'موجود خاموش تماشائين جي وچ ۾ پنهنجي موت جو منتظر آهي. ٽئين دنيا جي ڏتڙيل ليکڪ محسوس ڪري ورتو آهي ته، قديم چوڻيءَ جي اُبتڙ، قلم ڪنهن به صورت ۾ تلوار کان وڌيڪ طاقتور نه آهي. ان چاڻ جي باوجود ٽئين دنيا جو ليکڪ لکي رهيو آهي، ۽ ادب جي بارگاهه ۾ پنهنجي وجود جو نذرانو ڏيئي رهيو آهي.'

شعبو - ايجوڪيشنل ٽيڪنالوجي
علامه اقبال اوپن يونيورسٽي، اسلام آباد

امر جليل
25، فيبروري، 1984ع

سوجهرو

هيءَ انهن ڏينهن جي ڳالهه آهي، جڏهن مفلسيءَ اسان کي بي آب مڇين وانگر پنهنجي ڄار ۾ ڦاسائي ورتو هو ۽ اسان تي مصيبتن ۽ آفتن جا ولر وري آيا هئا. نوڪري وڃڻ جو فڪر اڃا جيءَ کي چهٽيو پيو هو، جو مٿان، مشڪلن ۾ واڌارو ڪرڻ لاءِ جنيد کي مدي جو تپ تي پيو. پنهنجي ننڍڙي معصوم ياءَ جي حالت اکين سان ڏسي رهيو هوس، پر مجبور هوس. منهنجيون پيرون زيبو ۽ ڪمو، جنيد جا اُيا ساهه ۽ ڳاڙهيون اکيون ڏسي، روئڻ هارڪيون تي پيون هيون.

"ڏسين نه ٿو، ڏسين نه ٿو،" ڪموءَ مونکي ڪلهن کان وٺي ڌونڌاڙيندي چيو، ڪجهه ته ڪر. جنيد لاءِ ڪجهه ته ڪر."

مون ڪنڌ جهڪائي ڇڏيو.

گهر جو ذري گهٽ سمورو سامان منهنجي بيروزگاريءَ جي نذر ٿي چڪو هو، ۽ فقط هڪ پراڻو گهڙيال وڃي باقي بچيو هو، جيڪو پٽ سان چنبڙي، انسان جي دل وانگر ڌڙڪي رهيو هو. مون سوچيو، انسان جي دل وانگر اِن گهڙيال جو آواز – ٽڪ ٽڪ، ٽڪ ٽڪ، بند ٿي ويندو، موت وانگر خاموش ٿي ويندو. پر، هن گهڙيال جي موت ۽ انسان جي موت ۾ ڪيڏو نه فرق آهي! انسان جي تخليق – گهڙيال ۾ بند ٿيڻ کان پوءِ چابيءَ سان ٻيهر زندگي پيدا ڪري سگهجي ٿي، پر انسان جي ٿڌي جسم ۾ ٻيهر ڪير روح ڦوڪي، زندگي پيدا ڪري سگهندو؟

مون منهن ورائي جنيد ڏانهن ڏٺو.

۽ پوءِ، پراڻو گهڙيال، ڪندن مل پساريءَ وٽ ڏهين رپئي ۾ گروي ڪري آيس، جيتوڻيڪ ڏهه رپيا ڊاڪٽر جي في ۽ ڪلورو مائسٽن جي ڪيپسولن لاءِ ٿورا هئا. ڏهين رپئي جو نوٽ مٺ ۾ قابو ڪري، فڪرن ۾ ٻڏندو، ترندو گهر موٽي آيس.

انهن ڪارن ڏينهن ۾، پاڙي مان ڪنهن کان پيسا اڌارا وٺڻ جو سوال ئي نہ ٿي پيدا ٿيو. جڏهن کان هڪ انگريزي انجنيئر جي پگهار پوري ڪرڻ لاءِ ڪارخاني مان اسان چاليهہ مزورن کي ڪڍيو ويو هو، تڏهن کان پاڙي جي سيني گهرن جي حالت هڪ ٻئي کان بدتر ٿي ويئي هئي. مزورن جي گهرن جو سامان ڪٻاڙين وٽ وڪامي ويو، ۽ جن کي گهرن ۾ وڌيڪ بکيا پيٽ هئا، انهن جي عزت ۽ عصمت شهر جي هوٽلن ۽ بنگلن تي وڪامڻ لڳي.

اوچتو ذهن جي اوندهہ ۾ اُميد جو ڪڙڪبيتو چمڪي اٿيو. ياد آيم تہ هڪ دفعي ربوءَ مون کان ٻارهن رپيا اڌارا ورتا هئا. هونءَ ڪانئس پيسا هرگز نہ گهران ها، پر ربوءَ جي حالت اسان جهڙي نہ هئي. هو نوڪري وڃائڻ کان پوءِ بہ آرام جي زندگي بسر ڪري رهيو هو. ڏسڻ وارن کي پڪ هئي تہ ربوءَ کي هندن جي ڇڏيل ملڪيت هٿ چڙهي ويئي آهي، يا وري نوٽن ڇاپڻ جي مشين ايجاد ڪئي اٿائين. سندس ٻارن جي اکين هيٺان بک جا ڪارا ليڪا ڪين اُڀريا هئا، ۽ نہ ئي پاڻ ڪنٽريءَ کان ڪنارا ڪش ٿيو هو.

مان زيبوءَ ۽ ڪموءَ کي دلاسا ڏيئي، ربوءَ کان پيسا اوڳاڙڻ لاءِ گهر کان ٻاهر آيس.

گهٽيءَ ۾ پاڙي جا سڪل ۽ سنهڙا، آڌ اُگهاڙا ٻار، اِتي ڏڪر راند ڪري رهيا هئا. ڪيس ڏسي، مونکي پنهنجو ننڍڙو جنيد ياد آيو، جيڪو جهڳيءَ ۾، ڇڳل واڻ جي کٽ تي، موت ۽ زندگيءَ جي ڪشمڪش ۾، ڪنهن ڊاڪٽر جو انتظار ڪري رهيو هو. پر ڪٿي هئا، اُهي لباڙي ڊاڪٽر، جن کي دعوي آهي تہ هو قوم ۽ انسانيت جا خادم آهن! ان ڏينهن اهي ڊاڪٽر ڪٿي هئا، جڏهن انسانيت جو ننڍڙو روح مفلسيءَ ۾ سهڪي رهيو هو! اهي دردمند حڪيم ۽ طبيب ڪٿي هئا، جڏهن هڪ انسان جي هستي ڏهن رپين لاءِ ميسارجي رهي هئي! تڏهن خيالن جي اپسرائن پٽڪو ڪيو، تہ انسان ازل کان دولت جو غلام آهي، ۽ دولت ديوتائن کان وڌيڪ طاقتور آهي.

مان تڪڙا قدم کڻندو، گهٽيءَ جي مهاڙيءَ وٽ پهتس. ربوءَ جو گهر پاسي واري گهٽيءَ ۾ هو. جتي ٻئي گهٽيون ملنديون هيون، اُتي اُنهن ڏينهن ۾ هڪ ڏڏڙيل درويش اچي ديرو ڄمايو هو. سندس اکيون ٽانڊن وانگر ٻرنديون رهنديون هيون. چارئي پهر بدن کي ڀڀوت ڪيو، دونهي دکائي، پنهنجي جهوپڙيءَ

آڏو وينو هوندو هو. پاڙي جون عورتون ڪانئس من جون مرادون گهرنديون هيون ۽ مرد ڪانئس سٽي جا نمبر پڇندا ها. جڏهن کان اسان جي پاڙي ۾ بيروزگاريءَ پير ڄمايا هئا، تڏهن کان درويش جي ڄڻ عيد شروع ٿي هئي. سندس سگهارو بدن، ڏينهون ڏينهن سگهارو ٿيندو ويو. پيٽ جي گولائيءَ تان گهنج گم ٿي ويس، ۽ دن جو تنگ گهٽ ٿي ويس. گهرن ۾ لنگهڻ ڪڍيا ويندا هئا، پر درويش کي سيرا، مالپڙا ۽ قورما ڪارايا ويندا هئا.

جڏهن مان گهٽيءَ جي مهڙ وٽ پهتس، تڏهن درويش دونهي دکايو، بدن کي ڀڀوت ڪيو، پنهنجي جهوپڙيءَ آڏو وينو هو. ويٺي ۾ ڪڙا هئس ۽ ڪابي هٿ ۾ وڏو چمٽو هوس، جنهن کي ساڄي هٿ سان وڄائي رهيو هو. مونکي ڳاڙهين اکين سان گهوريندي چيائين، ”گهر، جيڪي گهرجيئي.“ پوءِ آگر مان آسمان ڏانهن اشارو ڪندي رڙ ڪيائين، ”اڄ اسان آسمان تان تارا به لاهي ايندا سين،“ ان وقت شام جو وقت هو ۽ آسمان تي تارا نه هئا.

جهڪي، ادب سان کيس سلام ڪيم. سڄي پاڙي ۾ اها ڳالهه مشهور ٿي ويئي هئي، ته درويش کي ناراض ڪرڻ، ٻئي جهان وڃائڻ برابر آهي. مون نوڙت سان ورائيو، ”درويش تنهنجون دعائون گهرجن.“

”وڃ، بيڙو پار اٿئي.“ درويش پنهنجيون ڳاڙهيون اکيون منهنجين اکين ۾ وجهي چيڏيون.

ٽٽل اميدن کي ڄڻ آسرو مليو.

مان ربوءَ جي ڏيڏيءَ تي اچي بيٺس. دل ۾ چيو، ربو نه رڳو ٻارهن ربيا موٽائيندو، پر ڪجهه ربيا قرض به ڏيندو.

مون در جو ڪڙو اچا مس کڙڪايو هو، جو ربوءَ جي جوان جماڻ ڌيءَ، جنان، ريشمي ڪپڙن ۾، ۽ خوشبوءِ ڇڏيندي، موڙا ڏيندي، هڪ طرف هلي ويئي. مون ٻيهر ڪڙو کڙڪايو. ٿوري دير کان پوءِ ربو ٻاهر آيو. کيس اڇا اُجرا ڪپڙا اوڍيل هئا ۽ ڏاڙهي ۾ تازي ڪوڙيل هئس. پڇيائين، ”چئه، ڪيئن آيو آهين.“

مون کيس سڄي ماجرا ٻڌائي. منهنجي ڳالهه ٻڌڻ کان پوءِ چيائين، ”هينئر، هن وقت ته مون وٽ ڪجهه به ڪونهي.“

”ڪجهه ته ڏي ربو،“ کيس ايلاز ڪيم، ”ڪجهه ته ڏي ربو. منهنجو

جنيد –" آواز نڙيءَ ۾ اٽڪي پيو.

"هيئن ڪر،" ربوءَ ڪجهه سوچيندي چيو، "سياڻي صبح جو مون کان سؤ، سوا سؤ ڪن وٺي وڃجاءِ."

"سياڻي مان ربين ڪي چا ڪندس ربو،" منهنجين اکين ۾ لڙڪ تري آيا، "سوال ته اڄوڪي رات جو آهي. هيءَ هڪ رات منهنجي جنيد لاءِ ڳوري آهي."

"مان مجبور آهيان،" ربوءَ چيو، "صبح کان اڳ مان توکي پائي به ڏيئي نه سگهندس."

"ربو،" مون ربوءَ کي ڏوري ڪان وٺندي چيو، "هينئر ته تو وٽ ڪجهه به ڪونهي نه، ربو؟"

"نه،" هن حيرت وچان مون ڏانهن ڏسندي ورائيو.

"ته چا، صبح تائين تنهنجي ڪڪڙ سونا آنا لاهيندي." مان تلخ لهجي ۾ ڳالهايو.

ربو سنت ساڻ ٻانهن ڇڏائي، ڏيڍي ٽپي، اندر هليو ويو. ان وقت پنهنجي پوٺتان هڪ مڪار ٽهڪ ٻڌم. ڇڻ ڪو مون تي چٿرون ڪري رهيو هو. منهن ورائي ڏٺم. بندل دادا منهنجي ويجهو بيٺو هو. ڳاڙهو رومال ڪنڌ تي ويڙهيل هوس ۽ واڇ ۾ اڌ سڙيل بيڙي. بندل دادا اسان جي علائقي جو پيداگير هوندو هو. هن ٽهڪ ڏيندي چيو، "ربوءَ وٽ سونا آنا ڏيندڙ هڪ ڪڪڙ آهي."

"منهنجي ڪهڙي ڪم جي،" مون ٻڌندڙ دل سان ورائيو.

"توکي پئسن جي ضرورت آهي نه؟"

"ها، فقط ويهن ربين جي."

هن ٽهڪ ڏنو، "بيوقوف، تو وٽ به ته ٻه ڪڪڙيون آهن، جيڪي سونا آنا ڏيئي سگهن ٿيون."

مون گهور ڪري سندس چنجهين اکين ۾ نهاريو.

"چاهين ته مان چوٿين پتيءَ تي ٻنهيءَ جو بندوبست ڪريان."

"تون چوڻ چا ٿو چاهين."

"هيءَ دولت ۽ جوانيءَ جو دور آهي."

"سدي ءَ طرح چو نٿو ڳالهائين."

"ٻڌي سگهندين."

"مان جنيد لاءِ سڀ ڪجهه ٻڌندس. سڀ ڪجهه."

"ته ٻڌ،" بنڌل دادا ڇيلهه تي هٿ رکندي چيو، "ڪمو ۽ زيبو هڪ رات لاءِ -"

"بدمعاش،" مون ڪيس جملو پورو ڪرڻ نه ڏنو. مٿس اُلر ڪري ويس، پر ورندو پاڻ گند جي ڍير تي وڃي ڪريس.

بنڌل داد ٿهڪ ڏيندو هليو ويو. ويندي ويندي چئي ويو، "ٻڪ مري ويندين، غريب جا ٻچا."

مان اُتي ويٺس. هزارين طوفان ڄاڳي اٿيا. مون فيصلو ڪيو ته ڀل جنيد مري وڃي. ڀل ته منهنجيون حسرتون ۽ اُميدون خاڪ ۾ ملي وڃن. ان خاڪ مان نوان جنيد پيدا ٿيندا. مضبوط ارادن ۽ عزم وارا جنيد پيدا ٿيندا. هزارين، لکين ۽ ڪروڙين جنيد ان خاڪ مان جنم وٺندا. جنهن خاڪ ۾ منهنجو جنيد ماڪ وانگر گم ٿي ويندو. ڀل ته جنيد مري وڃي. ڀل ته منهنجو جنيد قربان ٿي وڃي.

ڀانت ڀانت جا خيال، سمنڊ جي لهرن وانگر منهنجي ذهن ۾ چڙهندا ۽ لهندا رهيا. سوچيم، منهنجي جنيد جي قرباني، دنيا جي سڀ ڪان وڏي قرباني هوندي. منهنجي جنيد جي قربانيءَ جا تاريخن ۾ حوالا ڏنا ويندا. جڏهن به عظيم قربانين جو ذڪر ڪيو ويندو، تڏهن جنيد جو نالو پٿر جي ليڪ وانگر اُڀري ايندو.

مان خيالن جي ڪاري جهنگ ۾ ڀٽڪندو، دل ٽي دل ۾ هنجون هاريندو، جڏهن گهٽيءَ جي مهڙ وٽ پهتس، تڏهن جمن پخاليءَ جي زال درويش جي جهوپڙيءَ مان نڪري گهٽيءَ جي هڪ ڪچي گهر ۾ گم ٿي ويئي. ٿوري دير ۾ درويش چمٽو وڄائيندو ٻاهر آهيو. مون تي نظر پيس ته هڪدم چيائين، "گهر، جيڪي گهرجيئي."

دل جهلي چيم، "ويهه رپيا ڏيندين."

"نادان، مايا کي ڇا ڪندين." هن چمٽو وڄائيندي چيو، "وڃ تنهنجا ٻئي جهان جوڙي ڇڏياسين."

دل چاهيو تہ چوانس، جڏهن هڪ جهان جو هيءُ حال آهي، تہ اڻڏٺي جهان جو الاءِ ڪهڙو برو حال هوندو.

مان ٿڪل قدمن سان پنهنجيءَ گهٽيءَ ۾ موٽي آيس. مجروح روح ڏکي رهيو هو ۽ دل جا زخم سمي رهيا هئا. رکي رکي عذاب جهڙو هڪ خيال روح ۾ ٻرڇيءَ وانگر چڀي ٿي ويو، تہ اڄوڪي شام، منهنجي جنيد جي آخري شام، ۽ اڄوڪي رات، منهنجي جنيد جي آخري رات آهي. سڀاڻي، جڏهن نئون صبح ايندو، سج اُڀرندو، تڏهن جنيد نہ هوندو، جنيد جي فقط ياد رهجي ويندي.

"ڪهڙن پورن ۾ پئجي ويو آهين؟"

هلندي هلندي بيهي رهيس. ڏٺم چاچا واحد هو. چاچا واحد ڪارخاني ۾ سيٺي ڪان جهونو هو، ۽ جڏهن بيروزگاريءَ جو منحوس پاڇو مزورن تي اچي پيو هو، تڏهن سيٺي ڪان اول چاچا واحد کي نوڪريءَ مان ڪڍيو ويو هو. هو عمر ۾ اسان سيٺي ڪان وڏو هو، تنهنڪري ڪيس چاچا ڪري سڏيندا هئاسين.

"وڃ، جلد وڃ،" مونکي ڌونڌاڙيندي چيائين، "زبيوءَ کي اڄهو هينئر ويهہ روپيا ڏيئي آيو آهيان."

"ويهہ روپيا."

"ها، جلد ڪر. ڊاڪٽر کي وٺي وڃ."

"چاچا!"

"هينئر ڳالهائڻ جو وقت ڪونهي."

"چاچا،" مون ڏانهن شڪي نگاهن سان ڏسندي پڇيو، "تو پيسا ڪٿان آندا، چاچا."

"توکي پيسن جي ڳڻ آهي، يا –"

"ها، پر–"

چاچا، مون ڏانهنس غور سان نهاريو. چيائين، "پٽ ڪان سڪايل آهيان تہ چا ٿيو! جوان ڏيءَ تہ اٿم نہ."

"چاچا!"

"ڪڏهن ڪڏهن جوان ڌيءَ بہ ٻڍاپي ۾ وڏو سهارو ٿي پوندي آهي،" چاچي آسمان ڏانهن ڏسندي چيو.

منهنجين اکين ۾ رت لهي آيو. مون چاچا کي هميشه عزت جي نگاهہ

سان ڏٺو هو. منهنجي گمان ۾ به نه هو، ته جيڪا وير غم جا ڪنارا لٽيندي ٽي ويئي، تنهن ۾ چاچو واحد به پسي ويو هوندو.

هن چيو، ”پر منهنجي گهر واري به پنهنجيءَ ڌيءَ کان ڪنهن حالت ۾ پنتي ناهي.“

دل چاهيو ته ڪراڙي، بدڪردار، خبيس جو مٿو متروڪن سان چٽي چور ڪري ڇڏيان. جهڙي نموني ڳالهاياڻين پئي، پانءِ ته بنڌل دادا جو مقابلو ڪري رهيو هو.

”پر تون وڃ. ڊاڪٽر کي وٺي جلد گهر پهچ.“

مان نفرت ۽ حقارت سان ڏانهنس نهارڻ لڳس.

منهنجي ڪلهي تي هٿ رکندي چيائين، ”سيائي ڪان تون به ڪموءَ ۽ زيبوءَ کي ڪم سان لڳائجانءِ.“

ڪراهت وچان منهنجيون مٺيون ڀيڪوڙجي ويون.

”منهنجي ڌيءَ ۽ گهر واري زيبوءَ ۽ ڪموءَ جي مدد ڪنديون. هڪ ٻن ڏينهن جي تڪليف ڏيندن، ۽ پوءِ هفتي کن ۾ ٺهي وينديون.“

مون دل ئي دل ۾ ان اگهاڙي پوڙهي کي گهٽو ڏيئي ماري ڇڏڻ جو فيصلو ڪيو. جنهن وقت منهنجيون ٻانهن جون مشڪون وٺجي سٽجي، ڪشيل نوڙ وانگر ٿي ويون ۽ جنهن گهڙيءَ منهنجا هٿ آهستي آهستي چاچا جي ڳچيءَ ڏانهن اٿڻ لڳا، تنهن وقت چاچا چيو، ”هڪ ڏينهن ۾ ٻن رَوَنِ تي پني لڳائي وٺنديون آهن ۽ چٽن سلوارن جا پاچا پري وٺنديون آهن.“

رڳن ۾ ٽهڪندڙ رت جڻ اوچتوئي اوچتو ڄمي برف ٿي ويو. سَنڌ سَنڌ ۾ ڪنبٽيءَ جو احساس ٿيڻ لڳو.

چاچا چيو، ”مڙيئي گذر سفر جيترو پيسو روز ڪمائي وٺنديون آهن. هيءُ سڄو سنسار ماني ڳيي لاءِ حيران سرگردان آهي نه! سو مانيءَ ڳيو عزت سان ملي ويندو.“

مان چاچا واحد جي پيرن وٽ ويهي رهيس.

”اڙي! هي جا، چاچي مونکي ٻانهن کان وٺي اُٿاريندي چيو، ”جلد ڪر، ڊاڪٽر کي وٺي گهر وڃ. پوءِ اجايو اوندهہ ٿي ويندي. ڏس، اجا به سوجهرو آهي. اجا به سوجهرو آهي.“

مان اسپتال ڏانهن ڊوڙندو ويس. ڊوڙندي ڊوڙندي آسمان ڏانهن ڏٺم، جتي پري، مٿيرو، اُفق وٽ اجا به سوجهرو هو. ✦

اروڙ جو مست

الله بخش مست جي زيارت ڪرڻ لاءِ اروڙا ڪان اچي نڪتو هوس.

ذبون مسجد وٽ گهوڙي تان لٿس. روهڙيءَ کان اروڙ تائين يڪ ساهي سواري ڪئي هيم. مفاصلو گهٽو نه هو، پر ڪپتان کي هوا ۾ اڏائيندو آيو هوس. گهوڙو سهڪي رهيو هو. سنب پگهر ۾ مٽيءَ ۾ اٽجي ويا هئس. ڪيس پير سان ٻڌي، ٿڦڪي ڏنم. منهنجو پراڻو ساٿي آهي. بيحد پيائيندو آهيانس. مصيبت ۾ مشڪلات ۾ وفادار رهيو آهي. سڏيانس ڪپتان.

منهنجو پيرن فقيرن ۾ اعتقاد ڪونهي. مان رهزن آهيان، خوني آهيان، مونکي پنهنجي رائيفل ۽ يوناني خنجر تي اعتبار آهي. پنهنجي قوت ۾ اعتماد اٿم. جنهن کي وڻيم، جڏهن وڻيم قتل ڪندو آهيان. جان فقط انهن جي بخشيندو آهيان، جيڪي قرآن کڻي امانَ گهرڻ ايندا آهن. اهڙن کي فقط لٽيندو ڦريندو آهيان. ايتري قدر جو لڱن جا لٽا به لاهرائي وٺندو آهيان. پر منهنجو جگري يار عارب ماڇي قرآن مان به نه مڙندو هو. ڪنهن کي به ٻاڏائيندو ڏسي، ٻنا دير ختم ڪري ڇڏيندو هو. پر هڪ رات عارب ماڇي گم ٿي ويو.

الله بخش مست جي معجزن جا قصا ٻڌي، فيصلو ڪري نڪتو هوس، ته جيڪڏهن مست کان عارب ماڇيءَ جو ڏس نه مليو، ته رائيفل جون سيئي گوليون مست جي سيني ۾ داخل ڪندس.

ٻٽ ڪولي پگهر اگهيم. نهاريم. پري پري تائين آدم ذات ڏسڻ ۾ نه آيو. رائيفل پختي ڪيم. پوءِ پگل پٽين، ڦٽل بنيادن ۽ ٽڙيل پکڙيل ڳاڙهين سرن کي لتاڙيندو، اروڙ جي کنڊرن ۾ وڃي پهتس. پويان قديم قبرستان جون قبرون هيون ۽ اڳيان جبلن جون خوفناڪ لاهيون. اوچتو، خاموشيءَ ۾، پنهنجي پوٺتان ڪنهن جي قدمن جو آواز ٻڌم. ڪجهه پٿر جبل جي لاهه تان ٽڙندا، قلابازيون کائيندا، هيٺ وڃي ڪريا. ور ۾ لڪايل خنجر جي هٿئي تي

هٿ رکي، وڃ وانگر ڦيرو کائي، پوئتي ڏٺم.

"ڪير آهين؟"

هو پوئتي هٽي ويو. ڏٻرو ۽ ڪمزور هو. ڪاري چادر ۽ اجرڪ جي ٻٺ ڏسي، هٻڪندي هٻڪندي پڇيائين، "تون ڪير آهين؟"

"مسافر آهيان."

"ڀلي آئين ادا،" هن پنهنجو ڪمزور هٿ وڌايو. سائنس هٿ ملايم. کيس ٻڌايم، "مان الله بخش مست جي زيارت تي آيو آهيان."

"جيءُ آئين، ادا."

"ڏس ڏيندين؟"

"مان پاڻ سائينءَ جو سلام ڀرڻ نڪتو آهيان. گڏجي ٿا هلئون."

"واهه جا ڳالهه ڪئي اٿئي."

هو ۽ مان گڏجي روانا ٿياسين. هلندي هلندي پڇيومانس، "اصل اروڙ جو آهين ڇا؟"

"ها. ڄايو نپيو هٽ آهيان."

هن جا قدم ڪنڊرن ۾ پختا هئا ۽ ٻرانگهون ڪٽيل هئس. وڪ مون کان اڳيرو هلي رهيو هو. هلندي پڇيائين، پاڻ ڪير آهين؟"

"جي!" مان هٻڪيس.

هن منهن ورائي پڇيو، "پاڻ ڪير آهين؟"

"مان ميربحر آهيان،" ڪوڙ ڳالهايم.

"اسان جي اکين تي ادا، ڀلي ائين."

وڏيون وڏيون ٻرانگهون ڪٽيندو، وڌندو رهيو. پڇيائين، "ڦريون پيرو آيو آهين؟"

"ها."

"مجاهد جي مسجد وٽ تنهنجو گهوڙو ٻڌل آهي."

"مجاهد ڪهڙو مجاهد؟"

"محمد بن قاسم."

"ها، منهنجو گهوڙو آهي."

ڳاڙهيون سرون لتاڙيندا، قلعي جي ڪنڊرن مان ٿيندا، هڪ سالم

مسجد وٽ پهتاسين.

ٻڌاياائين، ”هيءَ مسجد بہ مجاهد جي اڏايل آهي.“

”هيءَ بهتر حالت ۾ آهي.“

”الله جي رحمت اٿس.“

”۽ هن ڊٺل مسجد تي؟“ منهنجي سوال تي هن مون ڏانهن ڏٺو.

کهري آواز ۾ پڇيائين، ”مسلمان آهين؟“

”پڪو.“

مسجد جي پوئتان پهاڙي پيچرو لهندي چيائين، ”هن زمين تان مجاهد ڪفر جو خاتمو ڪيو.“

مان هلندي هلندي بيهي رهيس. نظر ڦيرائي چئني طرف ڏٺم. هر طرف کنڊر هئا. ويراني هئي. چيم، ”هينئر هن زمين تي ڪجهہ بہ باقي نہ بچيو آهي.“

منهنجي ڳالهہ تي ٻجان لڳس. باقي پيچرو ڊوڙندو لهي ويو.

جبل جي ترائيءَ ۾ پهچي، سڌو چندي، مون ڏانهن ڏسڻ لڳو. منهن تي مرڪ هئس. جڻ ٺٺولي پيو ڪيائين. مان جبل جي خوفناڪ پيچري تان ترڪندو، ٿاٻا کائيندو، وک وک تي بيهندو، هيٺ لهي آيس. چنجهين اکين ۾ شرارت هئس. ڪجهہ وکون کڻي، پنهنجيون سڪل ٻانهون سنهڙي چيلهہ تي رکي، هڪ هنڌ بيهي رهيو.

چيائين، ”هن ميدان ۾ سلائج جي پٽ ڇڄ دوکو ڏيئي راڻي مهيرت کي قتل ڪيو هو.“

ڇڄ ۽ مهيرت جي نالن کان متاثر نہ ٿيس. ٻئي منهنجي لاءِ اوپرا هئا؛ پر ٻنهي جي وچ ۾ بيٺل دوکي جي ديوار ڏسي ورتم. صدين کان هلندڙ هوائون بہ فريب کي لٽي نہ سگهيون هيون.

مون چولي هيٺان خنجر تي هٿ رکندي پڇيو، ”هيءَ زمين دوکي ۽ فريب کي جنم ڏيندي رهي آهي ڇا؟“

چولي هيٺان، ور ۾ وڌل خنجر هو ڏسي نہ سگهيو، باقي منهنجي جملي جي ٺٺولي سمجهي ويو. اکين ۾ نفرت تري آيس. مون کان ڪمزور ۽ ڊڄندو نہ هجي ها، تہ ضرور چماٽ وهائي ڪڍيم ها.

"گاريون سهندين؟" عجيب سوال ڪيائين.

"مان سنڌي آهيان."

"مست جون گاريون."

"اوهه! ها. پنهنجي مراد پائڻ لاءِ مست جون گاريون سهندس."

الله بخش مست جي باري ۾ گهڻو ڪجهه ٻڌي ٻاهر نڪتو هوس. ٻڌو هوم، ته سوالين کي اگهاڙيون گاريون ڏيندو آهي. مٿن گند، ڪچرو، ۽ ڪرفتي اُڇلائيندو آهي. پر گڏوگڏ سندس ڪرامتن جا قصا به ٻڌا هئم. جوان عورتن جا جن، ڪڍندو آهي. بي اولاد اولاد ۽ نامراد مرادون مائيندا آهن. سندس فيض مان فراقيل وصال، ۽ اُجايل آب حاصل ڪندا آهن. مونکي به پنهنجي وڇڙيل دوست جي تلاش هئي. عارب ماڇي منهنجو جگري يار هو. چرچي چرچي ۾ ڪيس وچائي ويٺس. هڪ رات پنگ ۾ چريو ڏاتورو ملائي پيئاريو هومانس. اُن رات هو پنهنجي قميص جو گريبان چاڪ ڪري، اوندهه ۾ گم ٿي ويو هو. سنڌ جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ ڪيس ڳوليم، پر وريو ڪي ڪين. جڏهن هر طرف کان مايوس ٿي چڪو هوس، تڏهن، ڪنهن نيڪ بندي کان الله بخش مست جي ڪرامتن ۽ معجزن جا قصا ٻڌي؛ مراد مائڻ لاءِ، اروڙ ڪان اچي نڪتو هوس.

"اروڙ مدرسه عارفيءَ ڪان مشهور آهي: طالب مفت مذهبي تعليم حاصل ڪندا آهن،" اجنبيءَ اروڙ جي ڪنڊرن ۾ ٻڌايو.

ڪيس جواب نه ڏنم. مونکي خاموش ڏسي چيائين، هن جبل جي پويان درگاهه عارفي آهي، ۽ درگاهه جي سامهون مائي ڪالڪان جي غار ۽ مندر آهي."

خاموش رهيس. ڪابه دلچسپي نه ڏيکاريم. منهنجو سمورو خيال مست طرف منتقل ٿيل هو.

چيائين، "ڪالڪان جي مورتي ۽ مندر جا بت مدرسه عارفيءَ جي طالبن ڀڃي ڇڏيا آهن."

مان الله بخش مست جي باري ۾ سوچي رهيو هوس ۽ اجنبي جي ڳالهين ۾ دلچسپي نه پئي ورتم. هن ٽوپي لاهي، وارن تي هٿ گهمايو.

پڇيومانس، "پاڻ ڪير آهين؟"

”عارفي.“

”ڪم ڪهڙو ڪرين؟“

”اروڙ ۾ سنڌي ماستر آهيان.“

”چٽبو عالم آهين.“

چنجهين اکين ۾ چمڪو ايري آيس. گد گد ٿيو. چيائين، ڪهڙيون ٿو ڳالهيون پڇين ادا. هن زماني ۾ عالم جو تہ قدر ئي ڪونهي.“

”سچ ٿو چوين، سائين.“

اچي ڀي ڏانهن پنهنجي ساڄي هٿ سان اشارو ڪندي چيائين، ”شاهہ شڪرَ گنج جو قبو ڏسين ٿو؟“

”ها.“

”ءِ زمين جو هيءُ حصو بہ شاهہ شڪر گنج جو آهي.“

ڪانئسن پڇيم، ”الله بخش مست جي درگاهہ اجا پري آهي ڇا؟“

”چو تڪجي پيو آهين؟“

”نہ.“

”سامهون مارو ڏسين ٿو نہ. ان جي پويان الله بخش مست جي درگاهہ آهي.“

ٻڌاياٿين تہ ماري تي چڙهي راجا ڏاهر جا سپاهي پهرو ڏيندا هئا.

جتان لنگهي رهيا هئاسين، سا زمين ٽاڪرو هئي. ڪنهن وقت ۾ پاڻيءَ جي مسلسل وهڪري سبب پٿر لسو ٿي ويو هو. ٽوهرن جي پاسي ۾ ڏاڙهن جا وڻ هئا. پڪ ڪرڻ خاطر ڪانئس پڇيم، ”ڏاڙهن جا وڻ آهن نہ؟“

”ها. اهي ڏاڙهن جا وڻ آهن،“ ٻانهن ڊگهيڙيندي چيائين، ”ءِ سامهون ڪير جو ڪوهہ آهي.“

”ڪير جو ڪوهہ!“

”ها. اچ تہ ڏيکاريانءِ.“

ڪوهہ وٽ اچي بيٺاسين. هيٺ نهاريم. سڪل هو. تري ۾ پٿر پيا هئا. هن چيو، ”هيءُ ڪير جو ڪوهہ ءِ ڏاڙهن جا وڻ شاهہ شڪر گنج جا آهن.“

”هن ۾ تہ پٿر آهن، سائين.“

”ها. پر پراڻي زماني ۾ هن ڪوهه ۾ ڪير هوندو هو، ۽ وڻ ڏاڙهون ڏيندا هئا.“

ڪوهه وٽان هٽندي، هن پنهنجي ڳالهه جاري رکي ، ”شاهه جي وفات ڪان پوءِ، سندس لالچي مجاورن ڪير ۽ ڏاڙهون وڪڻڻ شروع ڪيا. هڪڙي ڏينهن ڪوهه سڪي ويو، ۽ وڻن ڦل ڏيڻ ڇڏي ڏنو. هينئر وڻن ۾ گل ٿين، پر ڏاڙهون نه.“

وڻ ڳاڙهن گلن سان ڳتيل هئا. مون قبي ڏانهن ڏٺو. هو ڳالهائيندو رهيو. شاهه شڪر گنج جي مقبري ڏانهن اشارو ڪندي چيائين، ”مقبري جي پويان اڇي پٿر جا لبا ميدان آهن. چوڏهينءَ رات اُتي زبردست جوئا هلندي آهي. سکر، روهڙي، شڪارپور ۽ جيڪب آباد جا وڏا وڏا سيٺيون، زميندار ۽ ڪامورا جوئا ڪرڻ ايندا آهن.“

”هن چوڏهينءَ تي مان پنهنجي دوستن سميت ايندس، ۽ جوئارين جي سموري دولت لٽي ويندس،“ ڪيس ٻڌايم:

”ڪهڙيون ڳالهيون ٿو ڪري ادا! هتي گڙنگ جوئاري ايندا آهن. لڪن جي جوئا هلندي آهي. اسان مسڪينن جو ڪم ڪونهي.“

رائيفل ساڄي ڪلهي مان لاهي، کاٻي سان قابو ڪندي چيم، ”جنهن رات مان ايندس، تنهن رات هتان جا هڙئي جوئاري پنهنجيون جهوليون منهنجي آڏو خالي ڪري ڇڏيندا.“

ڏيري ماستر کي منهنجي ڳالهه تي ڪل آئي. پڇيومانس، ”پوليس به ايندي آهي؟“

”ها. هڪ به صوبيدار ۽ ڪجهه سپاهي ايندا آهن، پر ڪنهن کي به جهل پل نه ڪندا آهن.“

”جنهن رات مان ايندس، تنهن رات اروڙ ۾ سنڌين ۽ عربن جا روح واڪا ڪندا.“

ڪهڙيون ڳالهيون ٿو ڪرين! اروڙ ڪرامتن جو شهر آهي.“

”شهر، يا ڪنڊر؟“

منيان لڳس. ڪاوڙ ڇنڊيندي چيائين، ”ڪرامتن ۾ اعتبار نه اٿئي، ته پوءِ مست جي زيارت تي ڇو آيو آهين؟“

جواب ڏنو مانس، ”مان سنڌي آهيان، سنڌين جو ٻچو ٻچو ڪاني ڪرامتن جي صاحبن، پيرن ۽ مرشدن آڏو ڪنڌ جهڪائيندو آهي.“

ماري ڪُني ويجهو اچي پهتا هئاسين. ماري جي ڀِئي پاسي الله بخش مست جي درگاهہ هئي. درگاهہ جي سامهون سوڙهو لڪ هو، جتي ماڻهن جي بي پناهہ پيهہ هئي. مان غلط رستي ڪان آيو هوس. لڪ سان لڳو لڳ پڪو رستو بہ هو، جيڪو گهوٽڪيءَ ڪان وچي ٿي نڪتو.

مسافر چيو، ”هتي ڪنهن جي ڪين هلي، جيڪو ڏاڍو، سو ڳابو.“

ماستر مون سان هٿ ملائي پيهہ ۾ گم ٿي ويو. هجوم ۾ مرد گهٽ ۽ عورتون لاتعداد هيون. ڳوٺاڻيون – اڀوجهہ ۽ پوڙهيون شهري عورتن بہ هيون – چالاڪ، چست ۽ ڦڙت.

پيهہ مان ڌوڪيندو، ڪرندو، جهرندو، مست جي ڪوٺيءَ وٽ پهتس. ان وقت هو ڪوٺيءَ ۾ ڪنهن عورت جو جن ڪڍي رهيو هو. اندران ڪجڪن جا آواز ٻڌي، بسوالي چئي رهيا هئا، ”مائيءَ جو جن مست سان جهيڙو ٿو ڪري.“

ڪوٺيءَ جو در ڪليو. هڪ جوانڙي، وار سنواريندي ٻاهر نڪتي. ڪجهہ دير ڪان پوءِ الله بخش مست ٻاهر آيو. هڪڙي ڪڇي ڪان سواءِ باقي سمورا لڱ اگهاڙا هئس. پيوت بدن، وار وتيل، ڏاڙهيءَ ۽ مڇن جا وار ڪنبريل ۽ اکيون ڳاڙهيون هئس. پلٽي ماري ويهي رهيو. وڏي وڃي سامهون بيٺو مانس. چوٽ ۾ بہ چار گاريون ڏنائين. سهي ويس.

الله بخش مست گهور ڪري منهنجين اکين ۾ ڏٺو. ڪجهہ دير تائين ڏسندو رهيو. اکيون ڳاڙهيون، جنسي رت، هٿ وڌائي سٽ ڏيئي منهنجي چادر لاهي ڇڏيائين. ڪُجهہ نہ ڪڇيم. ٻٽ ۾ هٿ وڌائين، تہ چيومانس، ”منهنجي عزت رکجانءِ، مست.“

هٿ هٽائي ڇڏيائين. اٿي بيٺو. چيائين، ”هليو آءُ.“

مان سانس ڪوٺيءَ ۾ داخل ٿيس. در بند ڪري منهنجي سامهون اچي بيٺو. پڇيائين، ڇو آيو آهين؟

پنهنجي دوست جي ڳولا ۾ آيو آهيان،“ ادب سان ورائيم، ”ڪيس سنڌ جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ ڳوليو اٿم، پر ناڪام رهيو آهيان.“

پنهنجين ڳاڙهين اکين سان چتائي ڏٺائين. نگاهون نگاهن ۾ وجهندي چيائين، ”تون عبدالرحمان ڏاڙيل آهين.“

ڇرڪ ڀري، هڪ قدم ڪانئس پري ٿي بيٺس. سندس ڪرامت جو معجزو ڏسي، اعتقاد سان دل ٽمٽار ٿي ويئي.

چيائين، ”۽ تون پنهنجي دوست عارب ماڇيءَ جي ڳولا ۾ آهين.“

الله بخش مست جي باري ۾ جيڪي ڪجهه ٻڌو هوم، اکين سان ڏٺم. سچي سنڌ پيرن فقيرن سان ڀريل آهي، پر سائين الله بخش مست جهڙو پهتل ڪو ورلي ليندو، جيڪي چئي رهيو هو، تنهن جي اکر اکر ۾ سچ هو.

”تون سکر واري پراڻي درگاهه جي گادي نشين، ميان سڪل پاٽاريدار جو ويهاريل آهين.“

”بس سائين، بس.“ سندس پيرن وٽ ويهي رهيس. چيم، ”هاڻي ڏس ڏي ته عارب ماڇي ڪٿي آهي.“

سائين الله بخش مست مون کي ڪلهي کان وٺي اُٿاري ويهاريو. پٽڪي کان وٺي پيرن تائين جاچي ڏٺائين. اڳيان ڦري، پويان اچي بيٺو. اوچتو رڙ ڪيائين، ”عارب ماڇي مري ويو. تون به سچ لهڻ کان اڳ اروڙ مان نڪري وڃ.“

هن ڪونيءَ جو در کوليو، ۽ مونکي ڌڪو ڏيئي ٻاهر ڪڍي ڇڏيائين. ڪنڌ جهڪائي پاڻيءَ جي دلي وٽ وڃي ويٺس.

مان سنڌ جو بدنام ڏاڙيل عبدالرحمان آهيان. مان، عارب ماڇي، ۽ ٻيا سرڪش ڏاڙيل سکر واري پراڻي درگاهه جي گادي نشين، ميان سڪل جي چانوَ ۾ رهندا آهيون. ميان سڪل سنڌ جو نامي گرامي پاٽاريدا آهي. وڏا وڏا خوني ۽ نالي چڙهيا ڏاڙيل وٽس سک ۽ سلامتيءَ جي زندگي گذاريندا آهن. رهائيءَ وارو مڙس آهي. ڪنهن کي مجال ڪونهي، جو اک کڻي سندس بالڪن ڏانهن ڏسي سگهي. وٽس اهڙا ته ناميارا ڏاڙيل آهن، جن جو نالو ٻڌي، اوسي پاسي وارا ڳوٺ ۽ شهر ڪنبي ويندا آهن. عارب ماڇيءَ جهڙي رهزن ڏاڙيل جي گم ٿيڻ جي خبر ٻڌي، ماڻهن خوشيون ڪيون، ۽ مان ڪجهه عرصي کان پوءِ، عارب ماڇيءَ جي ڳولا ۾ نڪري آيس.

”ڪيئن، مراد مليئه.“

ڪنڌ مٿي ڪري ڏٺم. سامهون ساڳيو ماستر بيٺو هو.

”نہ.“

”ائين ڪري ڪيئن! اڙي ميان، هن مست پُٽر مان پاڻي ڪڍيو آهي.“

”توهان لاءِ ڪڍيو هونداڻين.“

”تنهنجو تہ ڪرامتن ۽ معجزن ۾ اعتبار ئي ڪونهي نہ.“

”تلهو اعتبار ڪيئن ڪريان.“

”توکي چيائين ڇا؟“

”چيائين، منهنجو دوست مري ويو آهي.“

”مري ويو هوندو.“

”ڪيئن مري ويو هوندو،“ چيم، ”منهنجي دل تي ٻڌائي تہ منهنجو يار جيئرو آهي.“

”غلطيءَ تي آهين، جوان. مست جي ڳالهہ پٿر تي ليڪ سمجهہ.“

ڪامندي چيم، ”مان توهان کي ۽ توهان جي مست کي گولين سان اُڏائي ڇڏيندس.“

”ڪفر تو بڪين. تنهنجي بندوق کي مست هڪ ڦوڪ سان خاڪ ڪري ڇڏيندو.“

”مان رت سان شب – قدر ملهائيندو آهيان.“

”متو ڦري ويو اٿئي.“

”اڄ توهان جي پرم، ۽ منهنجي تلاش جي آخري شام آهي.“

رائيفل هٿ ۾ ڪيم، تہ سنهڙو ماستر منهنجي سامهون اچي بيٺو. چيائين، ”کهڙو نہ طاقتور ۽ ٺاهوڪو جوان آهين. اڙي، پنهنجيءَ جوانيءَ تي رحم ڪر، موٽي وڃ.“

هڪ ڪن لاءِ ماستر ڏانهن ڏٺم. ڪانئس پڇيم، ”يلا مست ٻڌائي سگهندو تہ منهنجو دوست ڪٿي پوريل آهي.“

”ڇو نہ،“ هن فخر سان وراڻيو، ”اڙي، پهتل اٿئي. ڪيس ستر هزار فرشتا اروڙ ۾ لاهي ويا هئا.“

”ها،“ ماستر ٻڌايو، ”ڪجهہ سال ٿيندا، تہ الله بخش مست هن ماري جي ٻاهران بيهوش پيو هو. ڪيس ڪاري قميص پيئي هئي ۽ قميص جو آڳو

قاتل هوس. سيني تي اونهي گهاءَ جو نشان هوس."

"ڪاري قميص. اونهو گهاءُ." تپ ڏيئي اٿي بيٺس.

ماستر کي ڌڪو ڏيئي، پري ڪري، پيهه ۾ ڪاهي پيس.

سڌو اچي الله بخش مست جي ڪوٺيءَ وٽ بيٺس. ان وقت هو نذرانو وٺڻ لاءِ ٻن نوجوان عورتن سميت ڪوٺيءَ ۾ داخل ٿي رهيو هو. هڪدم سندن سامهون وڃي بيٺس. عورتون ڊپ وچان هڪ طرف هٽي ويون. مست ڳارين جو ڀرپور وسڪارو ڪيو. مست کي ٻانهن کان ورتم. سڄو هجوم ۽ سڀالين جي خلق اٿي کڙي ٿي. ڪن سنديا ڪنيا، ڪن ٻاٺا، ڪن ڏنڊا ۽ ڪن ڪهاڙيون اُپيون ڪيون. الله بخش مست کي ڪوٺيءَ ۾ اندر ڌڪو ڏيئي، هجوم جي سامهون رائيفل سڌي ڪري وڃي بيٺس.

ڪين ٻڌايم، "مان عبدالرحمان ڏاڙيل آهيان."

خلق تي برف ڪِري پيئي. جيڪي اُلر ڪري اڳتي وڌي آيا هئا، سي هڪ وک پوئتي هٽي ويا. ڪنهن چيو، "ڇڏيو. مست پاڻهي ئي پورو ڪندس."

اندر وڃي، ڪوٺيءَ جو در بند ڪري ڇڏيم. مست جي اکين مان چڻ اُلا نڪري رهيا هئا. مونکي ڏسي، گارين جي ڌم لائي ڏنائين. وَرَ مان خنجر ڪڍي سندس سيني تي رکيم.

"تون ڪوڙو آهين..مڪريل آهين."

جواب ۾ گاريون ڏنائين.

ڪيس ڪنڌ کان وٺندي چيم، "تون عارب ماڇي ڏاڙيل آهين."

اکين جي باهه ڍري ٿي ويس. چپن تي مرڪ تري آيس. منهنجي ٻانهن پري ڪندي چيائين، "ڀرين نظر ۾ ته نه سڃاڻي سگهين."

ڳراٽڙي پائي ملياسين. چيم، "وڏو ڀروپيو ٿي پيو آهين."

"ٽيٽو پيو آهي."

"موٽندين نه؟"

"ويهه ته سهي." ٻئي تڏي تي ويهي رهياسين. اُهو عرصو جيڪو جدا گذاريو هئوسين، تنهن عرصي جون ڳالهيون ڪيوسيون.

ڳالهين ڪرڻ کان پوءِ چيم، "عاربو، توکان سواءِ ڪهاڙيءَ تي ڪٽ چڙهي ويئي آهي."

”منهنجو مجاور ٿيندين؟“ ڪلندي پڇيائين.

”جو تو پنهنجي ڪَلَ لاهرائين،“ ٻئي جٽا ٿهڪ ڏيئي کلي پياسين. چيم، ”اڱ جو چوندو هئين، ڏاڙن کان سواءِ مري ويندي، سو اڄ ڪيئن جيئرو آهين.“

ڇپن تي معنيٰ خيز مرڪ ڦهلجي ويس. چيائين، ”بيوقوف سنڌين کي ڪهاڙين ۽ بندوقن کان سواءِ ٻه ڦري سگهجي ٿو.“

تڏي جي ڪنڊ مٿي ڪري، ڪڏ ۾ زيورن ۽ پئسن جو انبار ڏيکاريائين. چيائين، ”ڪنهن ڏينهن اچي سڀ ڪٽي وڃجانءِ.“

حيرت مان ڏانهنس ڏٺم. ”ڏاڍي ملڪيت ميڙي اٿئي!“

وراڻيائين، ”سنڌ ۾ ڪاني ڪرامتن جو پير ٿجي، يا رهزن ڏاڙيل. ٻئي ڏنڊا هڪجهڙا آهن. ٻنهي ۾ هڪ جيتري ڪمائي آهي.“

”ڪفر ٿو بڪين يوڪ.“

”مان پير آهيان. ياد رک.“ ڪلندي چيائين، ”ڏاڙيل لاءِ قانون آهي، پر ڪاني ڪرامتن جي پيرن لاءِ ناهي.“

توسان پڇڻ، شيطان سان پڇڻ برابر آهي.“

”ان جملي لاءِ ڪن سڪي ويا هئا رحمان. پراڻا ڏينهن ياد ڏياري ڇڏيئه.“

”هلندين نه؟“

”نه.“ جواب ڏنائين، ”اڃا ملڪيت هٿ ڪرڻي اٿم.“

”پڪڙجي نه پوين.“

”ماهر ٿي چڪو آهيان. هن ڏاڙي ۾ ڊپ آهي نه ڏاءُ. ابوجهه پنهنجو گهر ٻڌي نذرانو ڏيڻ ايندا آهن.“

ٻاهر خلق ۾ بيچيني وڌندي ٿي ويئي. سندن آواز اندر اچي رهيا هئا. هلچل زور ٿي ويئي هئي. مان اُٿس بيٺس. ڪانئس پڇيم، ”هتي رهڻ جو فيصلو ڪيو اٿئي ڇا؟“

”ها. جيستائين راز، راز رهندو، پير رهندس. نه ته توسان اچي ملندس.“

”مان تنهنجو انتظار ڪندس، سائين الله بخش مست.“

هن ٿهڪ ڏنو، ”سنڌ ۾ چرين کي پير، ۽ ديوانن کي ڀهتل سڏيندا آهن.“

”چڱو عاربو، مان وڃان ٿو. خوش آهيان، جو توکي ڳولي لڌو اٿم.“

”ترس،“ منهنجي سامهون اچي بيٺو. چيائين، ”منهنجو ڪم خراب ڪيو اٿئي. مان ٻاهر هلي ٿو بيهان. تون سيني جي سامهون، منهنجي پيرن تي هٿ رکي، هڪ طرف هليو وڃجانءِ.“

ڳرانڙي پاتي موڪلايوسين. چيومانس، ”ڏندو تي پيو آهين.“

ورائيائين، ”سچي ڳيهه ۽ جوانڙين جي مهرباني آهي.“

عارب ماڇي ڪوٺيءَ جو در کولي ٻاهر اچي بيٺو. ماڻهن جي زبان تارونءَ سان لڳي ويئي. ٻاهر آيس. عارب جي قدمن ۾ ويهي، سندس پيرن تي ٻئي هٿ رکيم. خلق جو اعتقاد پختو ٿي ويو. آواز آيو، ”واهه واهه، الله بخش مست، تو عبدالرحمان جهڙي ڏاڙيل کي جهڪائي ڇڏيو.“

اُٿي بيٺس. ڪنڌ جهڪائي اڳتي نڪري ويس.

ڪنهن چيو، ”سائين جي ڪرامت ته ڪو ڪوٺيءَ ۾ ڏسي.“

ماري ڪان ڦري اروڙ جي قتل قلعي جو رُخ ڪيم. سج لهي ويو هو. ڪنڌرن ۽ جبلن تي اونده جي ڪاري چادر وڇائجي ويئي هئي. ✦

عشق ۽ انٽرويو

مان بيروزگار هوس (اڃا بہ آهيان) ۽ محبت بہ ڪندو هوس (هينئر جيڪي محبت ڪندا آهن، انهن جو ڪم خراب ڪندو آهيان.) مان پنهنجي ملڪ کي بدنام ڪرڻ نٿو چاهيان. ملڻ لاءِ نوڪريون تہ جام آهن، جهڙوڪ ڪنڊيڪٽري، ڪلارڪي، پٽيوالي، اردلي، پنگي، چهڙو وغيره، پر مان ڪنهن خاص قسم جي نوڪريءَ جي ڳولا ۾ آهيان، جيئن تہ ڪسٽم ۾ پروينٽو آفيسر، پوليس ۾ صوبيدار، آبپاشيءَ ۾ آبدار ۽ ڪنهن آباد علائقي جو مختيارڪار يا تپيدار. ان چڪر ۾ اڃا تائين بيڪار آهيان.

مان، رمل ۽ ڏنو سولجر بازار ۾ پنگين جي پاڙي پرسان هڪ ڪڏيءَ ۾ رهندا آهيون. پيڊرو ڊسوزا روڊ تي ڪڏين جي قطار آهي، جتي گهڻو ڪري ڪلارڪ، ڪنوارا ۽ بيروزگار رهندا آهن. اسان جي ڪڏي اولهہ طرف پڇاڙيءَ ۾ آهي، جتان ڊسوزا روڊ جي ٻئي پاسي وارن بنگلن جي پٺ نظر ايندي آهي. ان ڪڏيءَ ۾ مان، رمل ۽ ڏنو گڏ ريل ٽن سالن کان رهيل آهيون. زندگي اسان وٽ رهيلَ آهي. اڃا جيئرا آهيون.

رمل ميجسٽڪ سئنيما ۾ ٽڪيٽون وڪڻندو آهي ۽ هڪ ڏينهن سي. ايس. پي جو امتحان پاس ڪري ڊپٽي ڪمشنر ٿيڻ جا خواب ڏسندو آهي. هر آچر تي رمل پنهنجي انڌي ضعيف ماءُ کي خط لکندو آهي تہ پوڙهي تون خيال نہ ڪر، خوش رهہ، ايندڙ آچر تي مان ڊپٽي ڪمشنر ٿيندس ۽ تنهنجا ڏک سور لاهيندس.

منهنجو پيءُ روهڙيءَ ۾ ڏرگي حلوائيءَ جي دڪان تي جليبيون تريندو آهي. مان کيس خط نہ لکندو آهيان. هو منهنجا خط پڙهڻ کان اڳ ڦاڙي ڇڏيندو آهي. مون کيس هڪ ٻئي نموني جا ايترا خط لکيا آهن، جو هو خط کولڻ کان اڳ خط جو مضمون سمجهي ويندو آهي.

اسان جو يار ڏنو فقط ڏنو آهي. مٿو مٿهن جيترو اٿس، پر، مٿهو چوندا

آهن تہ ڏني جي مٿي ۾ اُٺ آهي. اسان جو بہ اهوئي خيال آهي تہ ڏني جي مٿي ۾ نہ فقط اُٺ آهي، پر هڪ ڏاند بہ ويٺل آهي. ڏنو درگاهي مجاور آهي ۽ خيرات جي پئسن مان ڪاليج پڙهندو آهي. گذريل ٽن سالن کان بي. اي جي آخري سال ۾ آهي. هو پنهنجي ڪورس جا سبق ياد ڪرڻ بدران، محبت جا ڊائلاگ ياد ڪندو آهي.

آچر ڏينهن رمل 'آف' هوندو آهي، ۽ ڊپٽي ڪمشنر تي ڇا ڪندو، ان موضوع تي صبح کان رات تائين ڳالهائيندو رهندو آهي. اڪثر ٻڌائيندو آهي، تہ پاڻ ڊپٽي ڪمشنر ٿيڻ کان پوءِ ڪنڌين جي مسواڙ گهٽ ڪرائيندو، ڪنڌين جي چرسي مالڪن کي مجبور ڪري ڪنڌين ۾ رنگ روغن ۽ بجلي هٽائيندو — سئنيما جي بڪنگ ڪلارڪن جون پگهارون وڌرائيندو — فقط مارا ماريءَ جي فلمن جي حمايت ڪندو، ڇو جو لڙائيءَ سان ڀرپور فلمون ڏسڻ کان پوءِ قوم ۾ وڙهڻ جو جذبو ۽ جوش وڌي ويندو آهي، وغيره.

جنهن آچر جي هيءَ ڳالهہ آهي، ان آچر تي رمل پنهنجو پروگرام ٻڌائيندي ٻڌائيندي اوچتو خاموش ٿي ويو. ڪجهہ دير تائين سوچيندو رهيو. اک نانگ ۾ اٽڪائي ڇڏيائين، ۽ پوءِ کابي هٿ جو آڱوٺو نانگ جي ڦڻ تي رکي، اکيون بند ڪري ڇڏيائين. اکيون بند ڪري پيران پير دستگير ۽ ٻين ڇٽن مقامي پيرن کي ياد ڪيائين، جيڪي پنهنجي علائقي جا نامي گرامي پير آهن، پر ڪين بين الاقوامي شهرت حاصل نہ ٿي آهي. (فقط خواجہ غريب نواز بين الاقوامي پير آهي.) مونکي رمل جي اها حرڪت پسند نہ آئي. هٿ وڌائي سندس آڱوٺي تي ٺونگو هنيم. رمل نانگ جي ڦڻ تان هٿ ڪڍي ورتو، ۽ ڪرڙيون اکيون ڪندي چيائين، "وڏو ڪو واهيات آهين، ڪاريگر. مزي سان مرڻ بہ نہ ٿو ڏئين."

پيهر سنڀالي نانگ جي ڦڻ تي آڱوٺو رکي ڇڏيائين.

ڪڪ ٿيم، تہ چيومانس، "يار بيزار نہ ڪر رمل. جلد ڪر."

"مرڻ ۾ جلد بازي فقط عاشق ۽ بيروزگار ڪندا آهن،" رمل وراڻيو، "مان مئجسٽڪ سئنيما جو بڪنگ ڪلارڪ آهيان، عاشقن جو دشمن آهيان."

"اجائي جڪ نہ مار."

”مان جلدي مرڻ نٿو چاهيان. مان ڊپٽي ڪمشنر ٿيڻ چاهيان ٿو.“
”وجي چائي پاءِ.“ مان اٿي ڪڙو ٿيس.
رمل مونکي تنگ ڪان وٺي سَٽَ ڏيئي ويهاري ڇڏيو. چيائين، ”ڪيڏانهن ٿو وڃين ڪاريگر. اڄ آچر آهي. اڄ هرڪا شيءِ سست آهي. زندگي، ٽريفڪ، موت ۽ محبت سڀ سست آهن.“
”تون پنهنجي بڪواس بند ڪر. سخت بور ڪيو اٿئي.“
آچر ڏينهن هرڪا شيءِ بور ۽ بيئل هوندي آهي. رڳو ريس ڪورس جا گهوڙا ڊوڙندا رهندا آهن.“
وراڻيم، ”تون ڊپٽي ڪمشنر ٿيڻ وارو آهين، تنهنڪري تقرير ڪرڻ ڪان رهي نہ سگهندين.“
”اڙي نہ نہ. ترس ظالم، ترس.“ رمل مونکي ٻانهن کان ڇڪيندي چيو، ”مون ٻن سالن کان بوٽ نہ پاتو آهي. مون کي پلا بوٽ وٺي ڏيندين.“
”اڄڪلهہ رشوت وانگر بوٽن جو ملهہ بہ وڌي ويو آهي. ايندڙ ڏهن سالن تائين تون ۽ مان بوٽ پائي نہ سگهنداسين.“
”پلا سليپر وٺي ڏيندين؟“
”سليپر جي قيمت هن ڪڏيءَ جي مسواڙ ۽ راڏا پنگياڻيءَ جي ريٽ جيتري آهي.“
”پلا چمپل.“ رمل منهنجي ٻانهن ۾ هٿ وجهندي چيو، ”ڏس ڪاريگر، منهنجو چمپل تنهنجي دل وانگر چڳل ڪٽل آهي.“
”ڏاڍو ڪو واهيات آهين رمل.“
”سچ ٿو چوان ڪاريگر، مونکي هڪ چمپل جي سخت ضرورت آهي.“
”ڪنهن مسيت مان وڃي چوراءِ.“
”ائين بہ جيڪر ڪيان، پر خدا ڪان وڌيڪ پوليس واري جو خوف ٿو ٿيم.“ رمل ٻيهر منهنجي ٻانهن ۾ هٿ وجهندي چيو، ”وٺي ڏيندين ڪاريگر؟“
”مان بيروزگار آهيان.“
”تون بيروزگار آهين، پر قسمت جو ڌٽي آهين.“
”نہ يار. هوءَ سياڻي صبح جو هلي ويندي.“

"ڪجھ ڏيئي بہ تہ ويندءِ."

هن چيو ۽ مان خاموش رهيس. دل جون ڪنگريون ڪِري پيون. رمل ڏانهن ڏٺم. هو مون ڏانهن ڏسي رهيو هو.

چيائين، "خدا نہ ڄاڻي ڇو، پر مون بہ ڄاڻين ٿو تہ مونکي هڪ چمپل جي سخت ضرورت آهي."

"ونجانءِ."

"جيئي تنهنجي محبت ۽ محبوبہ." رمل خوش ٿي نعرو هنيو. آڱوٺو نانگ جي ڦڻ تان کڻي ورتائين. ڇڪو ڪاٺ جي گلاسڙيءَ ۾ وجهي زور زور سان لوڏڻ لڳو. بہ اڇنس تہ نانگ، چار تہ پار. گلاسڙي لوڏيندي، ٻن ڇئن مقامي ۽ بين الاقوامي پيرن مرشدن کي ياد ڪري ڇڪو قلابازيون کائيندو، ٽڙندو، رڙهندو نانگن ۽ ڏاڪڻين جي وچ ۾ بيهي رهيو.

رمل جي منهن جو پنو لهي ويو. پنهنجي ڳوٽ اٺانوي تان لاهي ستاويهين خاني ۾ آڻي بيهاريائين. هڪ اونهو ساهہ کڻندي چيائين،" يار ڇڪي جو هڪ پاسو خالي بہ هجي ها، بلڪل خالي، اسان جي زندگيءَ جهڙو خالي."

"۽ نوڪريون جيڪڏهن Jack بدران ڇَڪي تي ملن ها، تہ پوءِ هميشه ڇَڪي جو خالي پاسو اسان جي حصي ۾ اچي ها."

رمل راند تان اٿي ويو. پاٿو کڻي کٽ تي اڇلايائين.

پڇيائين، "سڀاڻي تنهنجو انٽرويو آهي نہ، ٻارن روڪائڻ واري مهم ۾ ڪنهن پوسٽ لاءِ؟"

"ها."

"تياري ڪئي اٿئي؟"

"ها. ٻارن جا سيئي رسالا پڙهي دل سان هنڊايا اٿم."

رمل هڪ پير کٽ جي پاڻيءَ تي رکندي چيو، "مان تنهنجو ڪچو انٽرويو ٿو وٺان. سمجهہ تہ مان انٽرويو بورڊ جو ميمبر آهيان."

انٽرويو بورڊ جا ميمبر ٿلها، ٻندرا ۽ ٿوڙها هوندا آهن. نون هيندسم آهين."

"Take it for granted" رمل چيو، "سمجهہ کڻي تہ مان انٽرويو بورڊ جو ميمبر آهيان، ۽ توکان سوال ٿو پڇان."

"Yes Sir."

”تون ٻار گهٽ پيدا ڪرڻ لاءِ ڪهڙا اُپاءَ تجويز ڪرين ٿو؟ رمل کهري ۽ ڪڙڪيدار آواز ۾ ڳالهايو.

مان منجهي پيس، هڪ ٻن ڪنٽراسيپوٽوز جا نالا ٻڌايامانس، پر کيس جواب پسند نه آيو.

”Rejected، بلڪل عام ۽ واهيات جواب ڏنو اٿئي،“ رمل ڪنهن سخت ميمبر جو نقل ڪندي چيو، ”معقول ۽ عمل ۾ ايندڙ تجويز ٻڌاءِ.“

ڪجهه دير سوچڻ کان پوءِ چيم، ”Sir، ملڪ ۾ عورتن ٻدران ڪدڙن کي ترجيح ڏني وڃي. جيڪڏهن خواجه سرائن سان شادي جائز قرار ڏني وڃي، ته جيڪر ٻار پيدا ٿيڻ ئي بند ٿي وڃن.“

”Silly“ رمل کل روڪيندي ڳالهايو، ”پٽ ڪاريگر، جيڪڏهن اهو جواب انٽرويو بورڊ کي ڏنو اٿئي ته پوءِ بورڊ وارا توسان به اهائي جٽ ڪندا، جيڪا هٽلر يهودين سان ڪرائي هئي.“

”Sir، مونکي صحيح جواب کان آگاهه ڪيو وڃي.“

”O.K،“ رمل آفيسرن جي انداز ۾ ڳالهائيندي، پڳل ريڊيو جهڙو آواز ڪڍيو، چيائين، ”ان سوال جو جواب آهي، ته مردن کي عورتن خلاف ۽ عورتن کي مردن خلاف هر پليٽ فارم تي ڀڙڪايو وڃي، جهڙوڪ، سياسي پليٽ فارم، سماجي پليٽ فارم، ازدواجي پليٽ فارم، ريلوي پليٽ فارم وغيره. ٻنهي گروهن ۾ هڪ ٻئي لاءِ نفرت پيدا ڪئي وڃي. جڏهن مرد ۽ عورتون گڏ سمهندا ئي نه، ته پوءِ ٻار پيدا ٿيڻ جو سوال ئي نٿو اُٿي.“

”واهه رمل، واهه“ رمل جي پٺي ٺپيندي چيم، ”واهه جو جواب ڏنو ٿئي. بدبخت تون به اپلاءِ ڪرين ها نه.“

”مان ٿيندس ته ڊپٽي ڪمشنر، نه ته مئجسٽڪ سئنيما ۾ ٽڪيٽون وڪڻندو رهندس،“ پوءِ رڙتي ڏانهن ويندي چيائين، ”مون کي چڪن برياني ءَ جو به خيال رکڻو آهي. مان وڃانءِ ٿو.“

رمل رڌڻي ڏانهن هليو ويو. ڪڏهن ۾ مان رهجي ويس ۽ منهنجي اڪيلائي. ڪڏهن ٻاهران ڪنهڙي وٽ ڏنو محبت جو ڊائلاگ ياد ڪري رهيو هو. مون ڏني کي ڊسٽرب ڪرڻ نه چاهيو، ۽ ڪيس محبت جو ڊائلاگ ياد

ڪرڻ لاءِ ڇڏي ڏنم. رڌڻي مان ڪفگير ۽ ديڳڙيءَ جي جلترنگ سان گڏ رمل جي ڳائڻ جو آواز اچي رهيو هو، جنهن ۾ هو ڪڪڙ جي تعريف ڪري رهيو هو.

انٽرويو جي پڪي تياري ڪئي هيم، پر تڏهن به دور ڪرڻ لاءِ شيلف تان ٻارن جا رسالا لاهي، فرش تي تڏو وڇائي ويهي رهيس.

بي انت نوڪرين لاءِ (خاص قسم جون) بي انت انٽرويو ڏيندي ڏيندي سمجهي ويو آهيان، تہ عام معلومات General Knowledge جا ڪتاب جهڙوڪ: Pear's Encyclopedia ۽ Encyclopedia Britannica ٻوگر جو جنرل ناليج، ٽائيمس مئگيزن وغيره بيڪار ۽ بيسود ڪتاب آهن، ۽ ڪم جا ڪتاب آهن ٻچون ڪي دنيا، ڪلونا، گل ڦل (جيڪو ناياب ۽ قلمي ڪتابن وانگر ڪڏهن ڪڏهن نظر ايندو هو، ۽ اڄڪلهہ 'انا لله وَ انا اليه راجعون' تي ويو آهي) ۽ هالا سنڌ مان نڪرندڙ ٻارن جا رسالا. نوڪرين لاءِ انٽرويو ۾ جيڪي بہ سوال پڇيا ويندا آهن. انٽرويو ۾ هن قسم جا سوال پڇيا ويندا آهن: گنجن ڪي مٿي تي وار ڇونہ ٿيندا آهن. گڏهہ ڳالهائي ڇونہ سگهندا آهن. عاشق، محبت ۾ برباد ٿيڻ کان پوءِ فلمي گانا ڇو ڳائيندا آهن. يا، موهن جي دڙي جو پهريون چيف انجنيئر ڪير هو ۽ هن رشوت جي پيسن مان ڇا ڇا اڏايو هو ۽ ورتو هو. راوڻ جو قد ڪيترو هو. انسان ۽ سوئر ۾ بنيادي مشابهت ڪهڙي آهي، وغيره.

پر ڪڏهن ڪڏهن انٽرويو ۾ اهڙا تہ خوفناڪ سوال پڇندا آهن، جن جا جواب شايد انٽرويو بورڊ جي ميمبرن کي بہ نہ ايندا هوندا.

هڪ دفعي ڪلارڪيءَ (خاص ڪاتي جي) واري انٽرويو ۾ هڪ ميمبر، ڪنهن سنڌي سياستدان وانگر واڇ ڇپي ڪندي پڇيو هو، "شاهہ ايٿوپيا، شهنشاهہ هيل سلاسيءَ جي ساليءَ جو نالو ڇا آهي؟"

مان منجهي پيو هوس. سچو جنرل ناليج ڪنن مان سيٽيون وڄائيندو نڪري ويو هو. سنڌي سياستدان جهڙو ميمبر کلڻ لڳو هو.

الاءِ ڇو ۽ الاءِ ڪيئن وراڻيو هئم تہ، "اڄهو ڪجهہ مهينا اڳ، هيل سلاسيءَ جي باڊي گارڊ ڇويهہ ميلن جي ڊوڙ ۾ دنيا جو نئون رڪارڊ قائم ڪري، ڪارن جو ڪنڌ اوچو ۽ اڇن جو نيچو ڪري ڇڏيو آهي."

"اسان توکان هيل سلاسيءَ جي ساليءَ جو نالو پڇيو آهي."

تڏو ساهہ کڻي وراڻيو هئم، ”سائين شهنشاهہ هيل سلاسيءَ جي سالي‌ءَ جو نالو هيل سالي سلاسي آهي.“

منهنجو جواب ٻڌي، انٽرويو بورڊ جا ميمبر پنهنجين پنهنجين ڪرسين تان اٿين کڙي ويا، ڄڻ تہ ڪرسين جي ڪشن جا اسپرنگ چڙائجي، سنڌن ويهڪن ۾ وڃي لڳا هئا. سڀئي حيرت مان هڪ ٻئي جو منهن تڪڻ لڳا هئا. منجهائن جيڪو وڏيڪ بندرو، گنجو ۽ مشڪرن جهڙو هو، تنهن پڇيو، ”توکي ڪيئن خبر پئي تہ هيل سلاسيءَ جي سالي‌ءَ جو نالو هيل سالي سلاسي آهي؟“

ادب سان وراڻيو هيم، ”سائين، مان هيل سلاسيءَ جي سالي‌ءَ جو غلام آهيان.“

ان جواب تي مونکي جواب ملي ويو هو ۽ نوڪري نہ ملي هئي.

پر هڪ دفعي ذري گهٽ نوڪري (خاص ڪاتي ۾) ملندي ملندي رهجي وئي هئي. ان دفعي مون انٽرويو ۾ ڏاڍا ٺاهوڪا ۽ ٺهڪندڙ جواب ڏنا هئا. ٻارن جي رسالي مان جيڪي ڪجهہ ياد هئم، مغز مان ڪڍي ميمبرن آڏو رکيم. ميمبرن بہ مونکي منجهائڻ ۾ ڪسر نہ ڇڏي، پر مون بہ تياري تيارين جهڙي ڪئي هئي. ڪٿان تو وَرِ چڙهان! مون کين آمريڪا جي مرحوم و مغفور صدر حضرت جان ايف ڪينيڊيءَ جي بيگم محترمہ جيڪولين ڪينيڊيءَ جي جسماني خدوخال کان وٺي صدر ناصر جي خار، پوليس جي مار ۽ جمعو ڪينياٽا جي بلڊپريشر تائين ٺهڪندڙ جواب ڏنا. پوءِ منجهائن جيڪو چيئرمين هو ۽ دفتريءَ مان ڊپٽي ڊائريڪٽر ٿيو هو، تنهن چروٽ وات ۾ وجهي، مونکي سوال سان منجهائي ڇڏيو هو. پڇيو هئائين، ”انگريزي فلمن ۾ سيڪريٽ ايجنٽ کي گولي ڇونہ لڳندي آهي ۽ طاقتور بدمعاش ڪيس ڇو نہ پڇي سگهندا آهن؟“ ڪجهہ دير سوچڻ کان پوءِ وراڻيو هئم، ”ان جا ٻہ سبب آهن Sir. هڪ تہ فلمي بندوقون خالي ۽ ڪوڙيون هونديون آهن ۽ فقط ٺٺاڪن جهڙا آواز ڪنديون آهن. ٻيو تہ سرزمين تي شوٽنگ مهل پروڊيوسر، ڊائريڪٽر، اسسٽنٽ ڊائريڪٽر، ڪئميرا مين، وغيره موجود هوندا آهن ۽ هيرو صاحب کي مار کائڻ نہ ڏيندا آهن.“

منهنجو جواب ٻڌي هڪ ميمبر حيرت مان پڇيو هو، ”ياڻئجي ٿو تون سيڪريٽ ايجنٽ آهين.“

"No Sir." عرض ڪيم، "مان بيروزگار آهيان ۽ نوڪريءَ لاءِ ڪينڊيڊيٽ آهيان."

ساڄئين ميمبر پڇيو هو، "تجربو اٿئي؟"

"ڇا جو، مارا ماريءَ جو؟"

"نوڪريءَ جو."

"نوڪري ملڻ کان اڳ تجربو ڪٿان ايندو!"

ميمبرن کي ڪجهه ڪجهه ڪاوڙ لڳي. هڪ پڇيو، "سڄو ڏينهن ڇا ڪندو رهندو آهين."

"نوڪرين ۽ ٽپال ڪاتي جا اشتهار پڙهندو آهيان، پنجابي فلمن جا گانا ڳائيندو آهيان، ۽ رات جو ڪنهن خاص ڪاتي ۾ نوڪريءَ جا خواب ڏسندو رهندو آهيان."

"You are dangerous"

"No Sir, I am harmless"

(مٿيان ٻئي جملا سنڌيءَ ۾ ترجمو ٿي نٿا سگهن.)

"پيٽ ڪيئن پاليندو آهين." .

"منهنجو هڪ دوست سئنيما ۾ ٽڪيٽون وڪڻندو آهي ۽ پيو مجاور آهي. مان ٻنهي جي رحم و ڪرم تي آهيان."

"ڇٻو تہ تون بلڪل نڪمو آهين."

"نہ سائين. مان بنگالي ٻولي سڪندو آهيان، جيئن تہ 'تومي اماڪي گهيرينا ڪارو بولائي، امي تو ماڪي پالو پاشي.' ڪيئن پسند آيو جملو."

"پلا اردو ٻولي بہ ڄاڻين؟" (انٽرويو انگريزيءَ ۾ هلي رهيو هو.)

"ها. فلمن جا ذري گهٽ سيئي ڊائلاگ سمجهي ويندو آهيان."

پوءِ ميمبرن پاڻ ۾ صلاح ڪئي هئي. (اميدوارن کي ٽڏي تہ جواب پئي ڏنائون) جڏهن چپن ۾ پڻ پڻ ڪري رهيا هئا، تڏهن هن مان جيڪو وڌيڪ ٿلهو هو، تنهن چيو، "هن نوڪريءَ ۾ توکي سڄو ڪم اردو ۾ ڪرڻو پوندو. جيئن تہ توکي اردو چڱيءَ طرح نٿي اچي، تنهنڪري اسان توکي نوڪريءَ ۾ نہ کڻنداسين."

منهنجا ڇهہ ڇڄي پيا. دل آهہ ڪئي. چپ ٽڙڪي اٿيا، ۽ وراڻيو هئم، "سائين، منهنجي ڀيءُ کي انگريز مائي باپ ان ڪري نوڪريءَ ۾ نہ کنيو هو،

جو منهنجو ٻيءَ انگريزي نہ ڄاڻندو هو. توهان مونکي نوڪريءَ ۾ ان لاءِ نٿو ڪڍو، جو مان اردو نٿو ڄاڻان. ڪٿي ائين تہ ناهي، انگريز سوٽ لاهي، شيرواني پائي موٽي آيا آهن.“

ميمبرن کي سخت ٻچان لڳي. ساڄئي ٿلهي ميمبر چيو هو، ”تون بلڊي فول آهين. سمجهہ کان ڏيوالو آهين ۽ تنهنجو General Knowledge بہ ڪمزور آهي.“

”ڪيئن ڪمزور آهي!“ هڪدم وراڻيو هئم، ”مان عورت جي چالاڪي ۽ مرد جي بيوفائيءَ کان وٺي مذهب جي مامہ ۽ سياست جي زهر تائين هرهڪ موضوع تي ڳالهائي سگهان ٿو.“

ٿلهي ميمبر منهنجين اکين ۾ گهور ڪندي پڇيو هو، ”يلا ٻڌاءِ، هاٿيءَ جا ڏند ڏيکارڻ لاءِ هڪڙا ۽ کائڻ لاءِ ٻيا ڇو هوندا آهن؟“

ڪهڙو جواب ڏيانس ها! وراڻيو هئم، ”سائين، مان پنهنجي گذريل جنم ۾ ڏاند هوس. منهنجي ماضيءَ جا آثار موهن جي دڙي مان بہ مليا آهن. مان توهان جي سوال جو جواب ڏيئي نٿو سگهان.“

ٿلهي ميمبر: ڪرسيءَ تان اٿي مونکي ٻانهن کان اچي ورتو هو. سٽ ڏيئي در تائين وٺي ويو هو، ۽ ٻاهر ڌڪو ڏيندي چيو هئائين، ”تون بلڊي فول آهين، ۽ ايندڙ هڪ هزار سالن تائين نوڪري ڳولي نہ سگهندين.“

ان ڳالهہ جو مونکي ڌڪ تيو هو ۽ مون ان ڏينهن کان زور شور سان ٻارن جا رسالا پڙهڻ ۽ پڙهي دل سان هندائڻ شروع ڪيا آهن. (اڳ فقط سرسري پڙهندو هوس.)

ٻارن روڪائڻ واري مهم ۾ نوڪري هٿ ڪرڻ لاءِ ٻارن جي هڪ رسالي مان هاٿيءَ تي مضمون حفظ يعني ياد ڪري رهيو هوس، جو ڪنهن منهنجي ڪلهي تي هٿ رکيو. منهن ورائي ڏٺم، مائيڪل بيٺو هو ۽ چئينگم (سنڌيءَ ۾ چيغم) چٻاڙي رهيو هو.

مائيڪل سولجر بازار جي ڪرستان ٻارن جو داداگير آهي، ۽ سڄو ڏينهن گهٽين ۾ سائيڪل هلائيندو آهي.

چيائين، "That lousy woman wants to see you" (هوءَ ڇسي عورت توسان ملڻ چاهي ٿي.)“

"Don't be Silly (واهيات نہ ٿيءُ.)"

"I am sorry, chum (مونکي افسوس آهي، يار.)"

زرينہ جو نياپو کڻي آبو هو. دل عشق ۽ انٽرويو جي وچ ۾ گهڙيال جي لڏڪڻيءَ وانگر لڏڻ لڳي. ٻارن جا رسالا شيلف تي رکي ڇڏيم.

مائيڪل پڇيو، "Why don't you are read comics?"

ٻڌايومانس تہ مون انٽرويو جي تياري پئي ڪئي، نہ ڪي لطيفا پئي پڙهيم.

مائيڪل کي منهنجي ڳالهہ سمجهہ ۾ نہ آئي. ان جو اظهار انگريز ايڪٽرن وانگر ڪلها لوڏي ڪيائين.

مائيڪل هليو ويو.

مون ڪڏيءَ جي پوئين دريءَ مان ٻاهر نهاريو. جتان پيڊرو ڊسوزا روڊ جي پوئين پاسي وارن بنگلن جي پٺ نظر ايندي آهي. اسان جي ڪڏيءَ جي سامهون جيڪب آباد جي هڪ ڪراڙي زميندار جو بنگلو آهي. پاڻ سال ۾ فقط آگسٽ جو مهينو گذارڻ ايندو آهي. باقي يارهن مهينا بنگلي ۾ سندس دوست، سرڪاري آفيسر ۽ پوليس وارا شراب پيئندا، جوئا کندا ۽ پيشو ڪرائيندڙ عورتون آڻيندا آهن.

زميندار سٺ سالن جو آهي ۽ وارن، مڇن ۽ ڏاڙهيءَ کي 'جوڪر چاپ' خضاب لڳائي، قدرت کي شهہ ڏيندو آهي. سندس زال، زرينہ، سورهن سالن جي آهي ۽ سانوري ۽ سهڻي آهي.

سنڌي زميندار صاحب جڏهن حڪيمن جا نسخا ۽ ڪشتا آزمائڻ لاءِ سوسائٽيءَ جي اڏن ۽ ڪراچيءَ جي مهذب ۽ فيشن ايبل هوٽل ڏانهن هليو ويندو آهي، تڏهن زرينہ بنگلي جي پوئين پڊر ۾ اچي ويهندي آهي. ڏسي وٺانس تہ دريءَ مان اولڙ هٽانس، نہ تہ هوءَ پاڻ ئي مائيڪل هٿان نياپو ڪندي آهي. مائيڪل کي سولجر بازار جي سيني عاشقن جي خبر آهي، ايتري قدر جو ڪيس پنهنجن ٽن پينرن جي پندرهن عاشقن جي بہ خبر آهي. تنهن ڪري، مائيڪل هٿان نياپو موڪلڻ ۾ زرينہ حجاب نہ ڪندي آهي.

مائيڪل نياپو ڏيئي، سائيڪل تي چڙهي هليو ويو. مان ڪڏيءَ مان نڪري، ڪنهڙي وٽ آيس. ڏنو، اسان جو يار، محبت جو ڊائلاگ ياد ڪري رهيو هو.

دني کي ڳالهائڻ ۾ هٻڪ آهي. لفظ کي پچي پرزا پرزا ڪري ڇڏيندو آهي. هڪ دفعي ڏنو هڪ ٽائيپسٽ ڇوڪريءَ تي عاشق ٿي پيو هو. رمل کيس چيو هو ته جڏهن ڇوڪري وٽائنس اچي لنگهي، تڏهن هو جذباتي لهجي ۾ چئي وجي ته، 'مان توسان محبت ڪيان ٿو' ۽ اُن لاءِ آگاهه ڪيو هئائينس، جيئن ته اڄڪلهه سينڌلن ۾ لوهي چنهنبائي ڪڙيون هونديون آهن، تنهنڪري ڊائلاگ چوڻ وقت ڏني کي مٿي تي پراڻو فولادي ٽوپلو، ٽئو يا ديڳڙو هئڻ گهرجي. ڏني کي رمل جي پهرين ڳالهه سمجهه ۾ آئي هئي ۽ ٻي نه. پوءِ جڏهن ڇوڪري ڏني جي پرسان لنگهي هئي، تڏهن ڏني چوڻ شروع ڪيو هو، ممان تنتو سسان محمبت ڪڪڪيان ٿٿو. جيستائين ڏني ڊائلاگ پورو ڪيو ستائين ڇوڪري ڪانئس اڌ ميل کن پري هلي وئي هئي. ان ڏينهن ڏني کي ڏاڍو ڏک ٿيو هو ۽ هن رات جي ماني نه کاڌي هئي (ٻئي ڏينهن صبح جو ڊبل نيرن ڪئي هئائين.)

ان ڏينهن کان ڏنو واندڪائيءَ جي وقت ۾ ڪونه ڪو محبت جو ڊائلاگ ياد ڪندو رهندو آهي. مان جڏهن ڪنهڙي وٽان لنگهيس تڏهن ڏنو ياد ڪري رهيو هو، "ممان مممحبت –"

"نه يار نه،" سندس ڪلهي تي هٿ رکندي چيم، "چئه ته، مان، منهنجي آرزو، مان توسان محبت ڪيان ٿو، تون منهنجو روح، منهنجي زندگي، منهنجي ڪائنات آهين."

ڏني منهن ورائي منهنجين اکين ۾ نهاريو. ڪجهه چوڻ چاهيائين پر چئي نه سگهيو. تڏهن اوچتو سندس چپ ڪنبڻ لڳا ۽ اکين ۾ پاڻي تري آيس.

ڏوري کي جهليندي، دلداري ڏيندي چيومانس، "دل نه لاهه ڏنا، مان توکي محبت جا اهڙا اهڙا نه گر ڏسيندس جو چالاڪ کان چالاڪ عورت به تنهنجي دام ۾ ڦاسي پوندي."

رڏٽي جي جاري مان رمل پڇيو، "ڪيڏانهن تو وڃين ڪاريگر؟"

"سرحد پار."

"چڪن برياني نه تري ويندي."

"اجهو ٿو موٽان."

"ڏهه منٽ؟"

،"ها، ڏھہ منٽ."

ڪڏيءَ مان نڪري پيڊرو ڊسوزا روڊ تي اچي بيٺس. روڊ مان ٿنڌڙ گهٽين ۾ مائيڪل پنهنجن ساٿين سميت سائيڪل هلائي رهيو هو. پريان ٿي هٿ لوڏيائين. رستو پار ڪندي هٿ لوڏي ڪيس جواب ڏنم.

زرينہ پوئين در جي وٽيءَ مان آهستي چيو، "الا ڪيڏو نہ سڪايو ٿئي."

"سچ!"

"توهان ڪراچيءَ وارا ڏاڍا سنگدل آهيو."

"ڪراچيءَ وارا! پيو ڪوبہ آهي ڇا؟"

"ڏاڍو پورڙو تو ٿئين! شيطان."

"شيطان سڏيو اٿئي، تنهنڪري پاڻ کي خوشنصيب ٿو سمجهان."

وٽي وڏائيندي چيائين، "اندر اچ تہ ڪو ڏسي نہ وٺي."

اندر ويس. هن در بند ڪري ڪڙو چاڙهي ڇڏيو. منهن ورائي مونکي ڳراٽڙي پاتائين.

چيائين، "منهنجي قرب لاءِ تو وٽ ترَ جيترو بہ قربِ ڪونهي."

"آهي، ڇو نہ آهي!"

"ڪوڙا."

هوءَ مونکي ٻانهن کان ڇڪيندي ڪمري ۾ وٺي وئي. مون کي پلنگ تي ليٽائي، پاڻ پاسي واري ڪمري ڏانهن هلي وئي.

پلنگ جي پاسي سائيڊ بورڊ رکيل هو، جنهن تي ڪنهن ڪراڙي جي فريم ۾ جڙيل تصوير رکي هئي. هڪ نظر ۾ پانيم تہ منهنجي ڏاڏي جي تصوير هئي. پاسو ورائي غور سان تصوير ڏانهن ڏٺم. نہ. تصوير منهنجي ڏاڏي جي نہ، پر زرينہ جي زميندار مڙس جي هئي. تصوير جي پاسي ۾ ميڪ اپ جو سامان ۽ مردانہ طاقت وڌائڻ، پيدا ڪرڻ ۽ ديرپا جٽاءَ لاءِ دوائن جون ٻہ چار شيشون رکيون هيون: 'بيمثال' ڪيپسولن جي شيشي کڻي استعمال ۽ ترڪيب جو اشتهار پڙهڻ لڳس. سوچيم، سياڻي انٽرويو آهي، متان ڪو مت جو ماريل ٿوڙهو ميمبر انهن ڪيپسولن جي باري ۾ سوال پڇي ويهي! هڪدم هٿ وڌائي 'سلاجيت' گورين جي شيشي کڻي گورين جا حيرت انگيز ڪارناما پڙهڻ لڳس. زرينہ ڪمري ۾ موٽي آئي. ان وقت مان 'نائيٽ پلز' جي

تعريف پڙهي رهيو هوس، جنهن تي آدمخور چيتي جي تصوير ٺهيل هئي، زرينہ کان پڇيم، "هي دوائن کائڻ کان پوءِ، ماڻهو انسان مان ڦري جانور ته ڪونه ٿي پوندو آهي ڇا؟"

جهٽ ڏيئي شيشي منهنجي هٿ مان ڦري ورتائين. چيائين، "توکي وري هڻ ڪنين گورين جي کهڙي گهرج!"

جواب ڏيڻ لاءِ وات کوليم ته هن هڪ گلاب جمون منهنجي وات ۾ وجهي ڇڏيو ۽ پرسان ٿي پلٽي ماري، پلنگ تي چڙهي ويٺي.

گلاب جمون اڳري، اوڳرائي ڏيئي، نڙي صفا ڪندي چيم، "تنهنجو مڙس منهنجي ڏاڏي جيڏو آهي."

زرينہ هڪ ٻيو لڏون منهنجي وات ۾ وجهندي وراڻيو، "منهنجي گهر واري کي ٽين زال مان جيڪا ڌيءَ آهي، سا مون کان وڏي آهي."

لڏون کائي رهيو هيس ته هن حبشي حلوي جو ٽڪر مون ڏانهن وڌايو. ڪيس منع ڪيم، "نہ نہ ترس. اڄ اسان چڪن برياني رڌي آهي. مان هيءَ مٺائي پنهنجي ڪڏيءَ ۾ ڪٽي ويندس ۽ وچي دوستن سان کائيندس."

هن حبشي حلوي جو ٽڪر مٺائيءَ جي پيتيءَ ۾ رکندي پڇيو، "چڪن برياني ڇاهي؟"

"ڪڪڙ جو پلاءُ."

"ڪنهن رڌو آهي؟ تو؟"

"رمل."

"اهو رمل ڪير آهي؟"

"رمل منهنجو سنگتي آهي ۽ اينڊرآچر تي ڊپٽي ڪمشنر ٿيندو؟"

"تپيدار نہ ٿيندو؟"

"نہ. ڪيس هڪ رات ۾ تاج محل ٺهرائڻ جي تمنا ناهي."

هوءَ منهنجي پر ۾ ليٽي پيئي ۽ آڱرين سان منهنجن وارن ۾ ڦڻي ڪرڻ لڳي.

مون اکيون بند ڪري ڇڏيون. ڪن رکي چيم، "هن ڪمري ۾ ڇهہ دريون، اٺ روشندان، ۽ ٻہ در آهن. آهن نہ؟"

"ڇو؟ ٻجي ويندين ڇا؟"

”چري، سڀاڻي مونکي انٽرويو ڏيڻو آهي،“ وراڻيم، ”پنهنجي Observation يعني مشاهدي جو امتحان پئي ورتم.“

”اهو انٽريٽ ڇا آهي؟“

”ڪجهه نوڙها، پوڙها، ۽ سياڻا ماڻهو، بيروزگار، بيوقوف ۽ پوڪن کي نوڪريءَ ۾ رکڻ کان اڳ ڪانئڻ حساب ڪتاب وٺندا آهن. ان سموري جٽ کي انگريزيءَ ۾ انٽرويو چئبو آهي.“

”آئي مان منيس! الاءِ ڇا چئي وئين!“

”نہ سمجهيئہ؟“

”نہ.“

”چڱو جو نہ سمجهيئہ،“ وراڻيم، ”اها اسانجي ٿي سمجهڻ جي ڳالهہ آهي.“

زرينہ خاموش رهي. مون اکيون بند ڪري ڇڏيون. هوءَ منهنجن وارن ۾ آڱريون ڦيرائيندي رهي.

پڇيومانس، تنهنجو ڏاڏي جيڏو مڙس ڪيڏانهن ويو؟“

خفي ٿيندي وراڻيائين، ”مونکي گنهگار تہ نہ ڪر.“

”۽ هي جو مان توسان گڏ سمهيو پيو آهيان، سو ڇڻ –“

هن مونکي جملو پورو ڪرڻ نہ ڏنو ۽ منهنجي وات تي هٿ رکي ڇڏيائين.

ڪجهہ دير رکي، گهٽيل آواز ۾ چيائين، ”اسان سڀاڻي صبح جو جيڪب آباد موٽي ويندا سين.“

”سڀاڻي صبح جو مونکي انٽرويو ڏيڻو آهي.“

ڪو وقت پئي خاموش رهياسين. پوءِ ڄهيٽي آواز ۾ ڳالهايائين، ”اسان ايندڙ اونهاري موٽي ايندا سين. تون مون کي ڏاڍو ياد ايندين.“

هوءَ اڳتي سري آئي ۽ پنهنجو منهن منهنجي ڪلهي تي رکي ڇڏيائين.

ڪانئس پڇيم، ”جيڪب آباد ۾ سڀ کان وڌيڪ گرمي ڪهڙي ڏينهن پئي هئي ۽ ان ڏينهن ٽيمپريچر ڪيترو هو؟“

”ڏاڍي گرمي تہ پوئين ٻڪر واري عيد ڌاڙي پئي هئي،“ هن وراڻيو، ”ان ڏينهن اسان جا ٻہ ڪتا ۽ هڪ ڪڙمي ڪانيون ڪندي مري ويو هو. پر اهو مو ٽپريچر ڇاهي؟“

”ٽيمپريچر معنيٰ بخار.“

”ان ڏينهن ڪنهن کي به بخار نه ٿيو هو.“

پوءِ هن ڪيترين دير تائين مونکي پنهنجين ٻانهن مان نه ڪڍيو. چيائين، ”تون گذريل سال کان ڏبرو ٿي ويو آهين.“

وراڻيم، ”ڏبرا ڊور ٿيندا آهن. مان ماڻهو آهيان، ڳري ويو آهيان.“

”تون روز مکڻ ۽ بسري ڀوري کائيندو ڪر.“

”حاضر، ٻيو ڪو حڪم.“

”ڪڪڙ، تتر ۽ ڦاڙهي جو گوشت جام کائيندو ڪر.“

”ٻيو ڪجهه؟“.

چوندي رهي، ”توهان شهري ماڻهو ڊالڊو گيهه کائيندا آهيو. تون نه کائيندو ڪر. تون سنڌ جو سچو گيهه کائيندو ڪر.“

”حاضر.“

اوچتو پڇيائين، ”مونکي وساري ته نه ڇڏيندين؟“

”نوڪري ملي ويئي ته پوءِ نه وساريندومانءِ.“

ٻاهرين در تي ڪڙڪو ٿيو.

هوءَ ڇرڪ ڀري اٿي ويئي. چيائين، ”ٻاپان ٿي هو اچي ويا آهن. تون وڃ.“

”مناٺيءَ جو ڊبو ڪٿي وجان؟“

”ها.“ سائيڊ بورڊ جي خاني مان نوٽن جي مٺ ڀري منهنجي کيسي ۾ وجهندي چيائين، ”جيترا رهياسين ته ايندڙ سال ملنداسين.“

”مان جيئرو هوندس. ان جي مونکي پڪ آهي. تون پنهنجو خيال ڪر“ وراڻيم، ”مصيبتون مونکي مرڻ نه ڏينديون.“

هوءَ مونکي پڊر جي پوئين در تائين ڇڏڻ آئي. اکين ۾ آب هئس. چيائين، ”شل صوبيدار ٿئين.“

”واهه. پوءِ ته مان تنهنجي مڙس جو سنگتي ٿي پوندس.“

چيائين، ”اچ ته موڪلايون.“

موڪلايوسين. مون کيس پنهنجين ٻانهن ۾ ڪٺڻ چاهيو، پر ڪٺي نه سگهيس. پڇيم، ”تنهنجو وزن اڍائي سؤ پائونڊ ڪن نه ٿيندو؟“

”الاءِ، پر تن مٿن ڪان متي نہ ٿينديس.“ هن مونکي پنهنجين ٻانهن ۾ ڀيڪوڙيندي چيو.

چيم، ”زور نہ ڏجانءِ، مونکي سياڻي انٽرويو ڏيڻو آهي.“

زرينہ مونکي پنهنجي ڀاڪر مان آزاد ڪيو. مان ڊوڙ پائي، بلٽ ڪولي، پيڊرو ڊسوزا روڊ تي وڃي پهتس.

ڪڏيءَ جي ڪتهڙي وٽ ڏنو بيٺو هو، ۽ محبت جو ڊائلاگ ياد ڪري رهيو هو. سندس ڪليل وات ۾ هڪ جمو وجهي ڇڏيم. هو جمو چٻاڙڻ لڳو ۽ محبت جو ڊائلاگ چوڻ ڇڏي ڏنائين. ڪيس ٻانهن ڪان ڇڪيندو ڪڏيءَ ۾ وٺي آيس.

ڪڏيءَ جي وچ ۾ فرش تي رمل تڏو وڇائي ويٺو هو. اڳيان ڇڪن برياني‌ءَ جو ديڳڙو ۽ خالي ٿالھ هئس.

ٻڪ ۾ پاھ پئي ٿيس. چيم، ”يار رمل، سخت ٻک لڳي آهي.“

وراٺيائين، ”اول تي رپيا پنجانوي پيسا ڪڍ، پوءِ مرغ برياني‌ءَ جو گرھ ملنديءِ.“

”چو؟ ڇا جا پئسا؟“

”واھ پٽ ڪاريگر! ڇا جا پئسا!“ رمل نج شڪارپوري لهجي ۾ چيو، ”چمپل جا، پيو وري ڇا جا، پيٽو.“

”وٽ بابا وٽ، مرين چو ٿو،“ رمل کي تي رپيا پنجانوي پئسا ڏنم.

رمل پيسا ڪيسي ۾ وجهي، ديڳڙي جو ڍڪ لاهي ڇڏيو. بڪايل هئاسين. پوءِ ڇڏهن دال – چانور ديڳڙي مان ڪڍي ٿالھ ۾ وڌائين، تڏهن ڪجھ جهڪياسين ۽ گرھ مٿان گرھ ڪٽندا وياسين.✦

ڌرتيءَ جي ڌوڙ، آسمان جا تارا

جنهن ڏينهن سندس عزت لٽي هئائين، تنهن ڏينهن خواب خيال ۾ بہ نہ هئس، تہ فقط ڪجهہ مهينن ڪان پوءِ هوءَ سندس جان جنجال ۾ وجهي ڇڏيندي، ۽ جيئڻ عذاب ڪري ڇڏيندس.

ڳوٺ موٽيو تہ سراج ٻڌايس، ”شاهو، باليءَ جي پيٽ ۾ تنهنجو ٻار آهي!“

مسلسل خيالن جا سلسلا شاهوءَ جي دماغ کي وڪوڙي ويا. هڪ غريب، مسڪين ۽ مفلس ڀيلياڻي هن لاءِ مسئلو ٿي پيئي. هڪ آزاد، بي پرواهہ شخص جي پيرن ۾ ڄڻ زنجير پئجي وئي.

هڪ اُن ڏينهن کي ملامت ڪرڻ لڳو، جنهن ڏينهن ڀيلن جي ٽوليءَ روهڙي اسٽيشن ٻاهران گهانگهوٽي ميدان ۾ پنهنجا پکا ۽ جهڳيون اڏيون هيون. منجهن بالي بہ هئي، ميري، گدلي، جوڀن واري بالي.

انهن ڏينهن ۾ شاهو وئڪيشن گذارڻ لاءِ ڳوٺ آيو هو.

جوانيءَ جي روانيءَ کي نہ ذات پات روڪي، نہ دين ڌرم ڏيرج ڏئيس. باليءَ جي چلڪندڙ جواني جهٽ روهڙي شهر جي نگاهن جو مرڪز ٿي پيئي. سندس بدمست جوڀن ڇتين لڳل ڪپڙن مان جهاتيون ٿي پاتيون. آواره تہ بدنام هوندا آهن. سندن عيش اکين جي اُلڪي ۽ ٻن چئن لذيذ لفظن تائين محدود هوندو آهي، پر جن شريفن کي عطر ۽ سينٽ سان ھٻڪاريل جسم ميسر هوندا آهن، سي بہ پنهنجون چمڪندڙ موٽرون ۽ ٽانگا ترسائي، باليءَ کي پنيلائڻ لڳندا هئا، پر هوءَ جهنگلي گل هئي. جنهن بہ هٿ وڌايو، زخمي ٿي موٽ ڪاڏي. هوءَ آدم ڪان حوا جو انتقام هئي. سندس ڪم هو صبح ڪان شام تائين ڪارا ٽاهڻ. شام جو جڏهن بہ چار ڪارا ڪٽي وڪڻڻ لاءِ نڪرندي هئي، تڏهن سڄي ڏينهن جو ٿڪ لاهڻ لاءِ هوءَ پنهنجي جسم کي ڪاريھر جهڙا ڪَر ڏيندي هئي. ڀلا ڪير نہ ڏنگجي!

هوءَ هئي بـہ بيحد سلوڻي. پهرين ڏينهن باليءَ کي ڏسڻ شرط سراج شاهوءَ کي ڪن ۾ چيو، ”چوري نمڪين آهي.“

”ڦهر ڪندي بابل،“ شاهوءَ چپن تي زبان ڦيريندي چيو، ”روهڙيءَ کي اروڙ ڪري ڇڏيندي.“

”رڳن ۾ ڪنهن نيڪ خاندان جو خون اٿس.“

شاهوءَ ٽيڏيءَ اک سان سراج ڏانهن ڏٺو. ٺوڪ سهي ويو. چيائين، ”پيلن، مينگهواڙن ۽ اڇوتن جي جسم ۾ وڏن وڏن شريف خاندانن جو خون هوندو آهي.“

باليءَ بهترين پيوند جو ڳل هئي.

شاهو باليءَ لاءِ واجهائڻ لڳو.

شاهوءَ کان سواءِ سيئي جوان پنهنجي پنهنجي قسمت آزمائي چڪا هئا، پر هر ڪنهن جو منهن وجي پٽ سان لڳو. اميدوار جوانن مان فقط شاهو ئي بچيل هو، جنهن سان باليءَ جي ڏي – وٺ نـہ ٿي هئي. شاهو پراڻو پاپي هو. عورتن جي معاملي ۾ خبردار رهندو هو. اٽڪلن کان واقف هو. ڪاليج کان وٺي پاڙي جي جوان عورتن تائين، ڪابہ سندس چار مان نڪري نـہ سگهندي هئي. عورت کي ڦاسائڻ ۽ راضي ڪرڻ جا هن کي پنهنجا طريقا هئا. آزمايل نسخا هئس. راهون سڃاتل هيس.

اول هن باليءَ کي نظر انداز ڪري ڇڏيو. ڏانهنس اک کڻي بہ نـہ نهاريندو هو. مٿس پنهنجي شرافت جو رعب ويهارڻ لاءِ مٿي تي ٽوپي رکي، سندس آڏو لنگهي مسجد ۾ ويندو هو. مسجد جي در وٽ ترسي، اک ٽيٽ ڪري کيس ڏسندو هو. باليءَ جون نگاهون اڪثر سندس تعاقب ۾ مسجد جي در تائين هليون ايندڙيون هيون. هو نماز پڙهڻ بنا، مسجد جي پوئين در مان نڪري جندل ڪاسائيءَ جي جوٺا جي ٽڪريءَ تي وڃي پهچندو هو.

سراج، شاهوءَ جي ڳجهين، اٽڪلن ۽ حرفتن کان واقف هو. پر جيڪا چال هن باليءَ سان چلڻ شروع ڪئي هئي، تنهن سراج کي بہ اچرج ۾ وجهي ڇڏيو. هڪ ڏينهن سراج شاهوءَ کي ڏوري ۾ ڇهنبڙي پائيندي چيو، ”شهر جا چڪن ٽڪا ڪائي ايڏو نـہ ڏيءَ ڪيو اٿئي، جو جهنگلي تتر کي ڪٽ ۾ ئي نٿو آڻين!“

شاهوءَ ڪنگهي نڙي صاف ڪئي: چيائين، ”ابابيلن جو شڪار تير ڪمان سان نہ ڪبو آهي.“

هڪڙي ڏينهن شاهوءَ باليءَ کان ڪارو خريد ڪيو. باليءَ سامهون رکيل ڪارو شاهوءَ ڏانهن وڌايو.

”نہ نہ. اهو نہ. هو، جيڪو پريان رکيو آهي.“ شاهوءَ هڪ ڪاري ڏانهن اشارو ڪيو.

هوءَ پنهنجي جاءِ تان اٿي. آرس موڙيائين. ڪارو کڻي آئي. شاهوءَ ڪارو جاچي ڏٺو. چيائين، ”هن ۾ وڏيون وٽيون آهن.“

”شاجي لاءِ ٿو وٺين؟“

شاهوءَ کان چرڪ نڪري ويو. پاڻ سنيالي باليءَ جي اکين ۾ نهاريائين. باليءَ جي چپن تي دل لياڻڻ جهڙي مرڪ هئي. ٻيهر پڇيائين، ”شاجي لاءِ ٿو وٺين؟ انبن لاءِ، يا خارڪن لاءِ؟“

شاهوءَ پنهنجو ساهہ آجو ٿيندو محسوس ڪيو. وراڻيائين، ”ڪارڪن لاءِ.“

”ترس. خارڪن لاءِ خارو مان تي ڳولي ڏيانءِ.“ هوءَ ڪارا هيٺ مٿي ڪرڻ لڳي. هڪ ڪارو ڳولي کڻي آئي. ”هي خارو اٿئي خارڪن لاءِ.“

ڪارو وٺندي شاهوءَ سندس اکين ۾ جهاتي پاتي. ڀانيائين، سندس اکين جي اونهي ساگر ۾ ٻڏي ويندو.

ويندي ويندي چيائين، ”هڪ سٺو ڪارو تاهي رکجانءِ. سڀاڻي کڻڻ ايندس.“ باليءَ ڏانهن پيسا وڌايائين.

”خارو کڻڻ ايندي، تہ پيسا بہ سڀارين ڏجانءِ.“ هن ڪنڌ کي خم ڏنو.

شاهوءَ جي دل وڃي ڪوڙڪي ۾ اٽڪي.

ٻئي ڏينهن ڪارو وٺڻ ويو تہ باليءَ چيس، ”هي خارو تولاءِ تاهيو اٿم.“

”منهنجي لاءِ؟“

”هائو.“ هوءَ ڪارو کڻي آئي. ڪارو شاهوءَ ڏانهن وڌائيندي چيائين، ”کيال سان تاهيو اٿم.“

”سچ؟“

”هائو.“

”چو؟“

باليءَ منجهي پيئي. جواب نہ پئي سجهيس. نيٽ ڳيت ڏيندي چيائين، تون نماجي آهين نہ، ان ڪري.“

شاهوءَ ٺهڪ ڏنو. ڪيس جواب نہ ڏنائين.

باليءَ چيو، ”هن خاري جا بہ رپيا ونندي ماڻ.“

”چو؟“

”ڪيال سان جو ٺاهيو ٺم.“ باليءَ ڪنڌ ڪي خم ڏنو ۽ شاهوءَ ڏانهن چتائي ڏٺائين.

شاهوءَ سائس اک ملائي نہ سگهيو. ڪانئس پڇيائين، ”ڏينهن ۾ گهٽا ڪارا ٺاهي وٺندي آهين؟“

”ڪڏهن ٽي، ڪڏهن چار.“

”تڏهن تہ ڪافي ڪمائي وٺندي هوندينءَ!“

”سيئي تہ نہ وڪامندا آهن. ڪڏهن بہ، ڪڏهن ٽي.“

”پوءِ بہ تولاءِ ڪوڙ آهن.“

”مان هيڪلي تہ نہ آهيان. منهنجي ڪراري ماءُ آهي. انڌو پيءُ آهي.“ باليءَ عام رواجي نموني چيو.

”تنهنجو پيءُ انڌو آهي؟“ شاهوءَ جي چپن تي ٺٺولي ڪندڙ مرڪ ڦهلجي ويئي.

”ها.“

”ڪيئن ٿي چوين.“ شاهوءَ جي منهن تي بدستور مرڪ مهڪندي رهي.

باليءَ حيرت مان ڏانهنس نهاريو. هوءَ سندس سوالن جي تہ تائين پهچي نہ سگهي. تڏهن بہ چيائين، ”منهنجو پيءُ انڌو آهي. مان ڪيس پارين پري ڏيندي آهيان. هو ڏسي بہ نہ سگهندو آهي.“

”سمجهيم، تہ اُهو انڌو شخص تنهنجو پيءُ آهي.“ شاهوءَ جي منهن تان مرڪ گم ٿي ويئي. چپن ۾ پٽيڪو، ”ويچارو.“

باليءَ جي حيرت دور نہ ٿي. سندس هٿ اڏ ٺهيل ڪاري وٽ بيهي رهيا. شاهوءَ هڪ ٿي سوال سان ماٺي پاڻيءَ جي اونهائي پرکي ورتي هئي.

ڳالهہ جو سلسلو جاريٰ رکڻ لاءِ چيائين، ”پاڻ ۾ گهٽا ڀاءُ ڀيڻ آهيو؟“

”هڪ ياءُ ۽ ٻہ پينروں.“

”هو بہ ڪارا ٺاهيندا آهن؟“

”اون هون،“ هن ڪارو ٺاهيندي جواب ڏنو، ”منهنجو ياءُ گڏهن تي مٽي ڍوئيندو آهي.“

”۽ پينروں؟“

هن ڪنڌ ڪٽي شاهوءَ ڏانهن ڏٺو. گهڙي ڪن شاهوءَ ڏانهن ڏسڻ کان پوءِ ڪنڌ جهڪائي چڏيائين. وراڻيائين، ”ٻئي ڏنڌو ڪنديون هيون.“

”چا!“ شاهوءَ کان حيرت مان دانهن نڪري ويئي.

”هلنديون هيون،“ باليءَ جي چپن تي زهر آلود مرڪ تري آئي. چڻ ٻنهي تي ٺٺولي پئي ڪيائين.

”پوءِ؟“

”وڏي هڪ پنجابي بدمعاش سان سادي ڪري ٻجي وئي،“ هن ڪارو ڪشيندي چيو، ”۽ هن وچيَ ٻجار ۾ ويهاريس.“

ننڍي ڀيڻ جي باري ۾ شاهوءَ ڪانئس ڪجهہ نہ پڇيو، پر هن پاڻ ئي کيس ٻڌايو، ”ننڍي هڪ ٻروچ سان شڪارپور ڀڄي وئي.“

هوءَ اوچتو اُداس ٿي ويئي. آواز پرجي آيس. اکين جي چمڪ اُجهامي ويس. گهٽيل آواز سان چيائين، ”ڪجهہ ڏينهن کان پوءِ منهنجي پيرُ جو اُگهارو لاس سنڌوءَ جي ڪپ تي پيو هو.“

اکيون آليون ٿي ويس.

شاهوءَ جهيٽي آواز ۾ چيو، ”مرد بيحد ظالم هوندو آهي، بالي.“

”تون بہ تہ مرد آهين.“

”مان باغي آهيان، بالي.“

هن جواب نہ ڏنو، خاموش رهي. نہ وري شاهوءَ ئي ڪجهہ ڳالهايو. هن ڪارو ڪنيو ۽ ڪنڌ جهڪائي اڳتي نڪري ويو.

شاهو سامونڊي ڏاڙيل وانگر هوا جي رُخ جو انتظار ڪرڻ لڳو.

هڪ ڏينهن مسجد ڏانهن ويندي، باليءَ وٽ ڪن لاءِ ترسندي چيائين، ”بالي، تو جهڙي محنتي ڇوڪري مون عمر ۾ نہ ڏٺي آهي.“

هن منهن مٺي ڪري، ڪارن ڪارن نيڻن سان شاهوءَ ڏانهن نهاريو. شاهوءَ

سندس ذهن کي سوچڻ جي فرصت نه ڏني. چيائين، "محنت عيب آهي نه پاپ. محنت عورت جو شان آهي، بالي."

۽ جڏهن شاهو مسجد ڏانهن وڏي ويو، ته الاءِ ڪيتريءَ دير تائين هوءَ پنهنجي وڏ مغز سان ڏڙڪندڙ دل کي سمجهائيندي رهي.

تتل منجهند کان پوءِ جيڪا پوسٽ واري شام آئي هئي، تنهن ۾ هوءَ شاهوءَ جي ڪمري جي دريءَ وٽان لنگهي هئي. سانورو رنگ اُس ۾ تامڻي ٿي ويو هئس. سهڪي رهي هئي. شاهوءَ ڪيس سڏ ڪري ويهاريو. هوءَ دڪيءَ تي ڪارا رکي، هڪ هٿ چيلهه ۾ ڏيئي بيهي رهي. ٻي هٿ جي آڱرين سان نرڙ تان پگهر اُگهيائين. شاهوءَ در کولي کيس اندر سڏ ڪيو، "اندر اچ بالي، ٻاهر اُس آهي."

"نه نه. ٻاهر ٺيڪ آهيان."

"مونکان ڊپ ٿو ٿيئي ڇا؟"

باليءَ جي منهن تي مرڪ اچي ويئي. جواب نه ڏنائين. ڪارا کڻي اندر هلي ويئي. ڪارا فرش تي رکي اليڪٽرڪ پکي هيٺان تي بيٺي. ٻانهون مٿي ڪري وار سلجهايائين ته ٺوڻين مان پگهر جا قطرا ٽمڻ لڳس. شاهو ريفريجريٽر مان پاڻيءَ جي بوتل ڪڍي گلاس ڀري ڏنس. يخ جهڙو گلاس هٿ ۾ جهلي هوءَ گلاس جو پاڻي جاچڻ لڳي.

"پيو ڪجهه نه ٿاهي."

"مونتي به شڪ اٿئي بالي!"

ساڳي مرڪ باليءَ جي چپن تي تري آئي. جواب نه ڏنائين. ڍڪ ڏيئي، يڪ ساهي سمورو گلاس پي ويئي. شاهوءَ ٻيو گلاس ڀري ڏنس. ٻه چار ڍڪ ڀري، ٿڌو ساهه کڻي، هوءَ غاليچي تي ويهي رهي. ساهه جائيتو ٿيس ته پڇيائين، "تون هت رهندو آهين، نماجي؟"

"منهنجو نالو نمازي ناهي،" هو کلي پيو، "منهنجو نالو شاهه محمد آهي. مونکي شاهو سڏيندي ڪر."

"هت رهندو آهين؟"

"ها، مان هتي رهندو آهيان."

هن ڪمري ۾ چئني طرف پنهنجون نگاهون ڦيرايون. نظرون پردن تان

ترڪنديون شوڪيس ۾ وجي ڪتس. اڳتي وڌي شوڪيس جي سامهون وڃي بيٺي. گوڏن تي هٿ رکي جهڪي بيٺي.

"رانديڪا شو رکيا اٿي؟" هن شاهوءَ ڏانهن ڏسندي پڇيو، "ٻار اٿئي شاه؟"

"اڃا شادي نہ ڪئي اٿم."

"تہ پوءِ رانديڪا شو رکيا اٿئي؟"

"اهو فيشن آهي، بالي."

باليءَ کي شاهوءَ جو جواب سمجهہ ۾ نہ آيو. رانديڪا ڏسندي پڇيائين، "هي شاهي؟"

"رڇ."

"رڇ تہ ڪارو ٿيندو آهي."

"ڪي رڇ اڇا بہ ٿيندا آهن."

"۽ هي پولڙو بہ رکيو اٿئي!"

"ها. پولڙن ۾ هڪ خوبي ٿيندي آهي."

"ڪهڙي؟"

"پولڙا بهترين نقل ڪري سگهندا آهن."

هوءَ ٿهڪ ڏيئي کلي پيئي. پڇيائين، "هي سڀ رانديڪا ڪيتري جا هوندا؟"

"فقط هن اڇي رڇ جي قيمت ساڍا ٻارهن رپيا آهي."

هوءَ ڏندن ۾ آڱر ڏيئي هڪدم شوڪيس وٽان هٽي ويئي. وڃي ڪتابن جي ڪٻٽ وٽ بيٺي. ڪتابن جو ڪٻٽ قد ۾ ڪانئس ڊگهو هو.

"هي سڀ تو پڙهيا آهن؟"

"ها." شاهوءَ جو ڪنڌ آڪڙ ۾ سيتجي ويو.

باليءَ تي شاهوءَ جي جواب جو ڪوبہ اثر نہ ٿيو. هوءَ موٽي وڃي رانديڪن جي شوڪيس وٽ بيٺي. ڪجهہ دير رانديڪا ڏسي، ڪارن وٽ اچي بيٺي، پڇيائين، "خارو وٺندين؟"

"وڏا آندا اٿئي."

"وڏو ٿي ڪرين وٺ."

”نہ. وئندس تہ نئيو. اڄ نہ، تہ سڀاڻي.“

”تہ پوءِ سيارين تنھنجي لاءِ ڪاهي ڪرين ايندس.“ هوءَ ڪارا ڪٽي وڃڻ لاءِ تيار ٿي بيٺي.

”پر اڄجانءِ جلد.“

”هن ماڻھہ نہ؟“

”نہ، هن مھل مان نماز تي ويندو آهيان.“

”منجهند ڏاري اچان؟“

”ها.“

هوءَ دڪي لهي ويئي.

شاهو ايندڙ منجهند جي تات ۾ لڳي ويو. سندس ڪمري کان پوءِ اوطاق هئي، ۽ اوطاق کان پوءِ هئي حويلي. شاهوءَ کي اها بہ ڄاڻ هئي تہ سنڌ جي اونھاري جي منجهند، سياري جي اڌ رات جھڙي ويران هوندي آهي.

ٻئي ڏينھن جي منجهند روز کان وڌيڪ گرم هئي. گهرن جون ڇتيون تپي لوهہ ٿي ويون هيون. ڏامر جا رستا نرم ٿي ويا هئا. اليڪٽرڪ پکن مان اوڀر پئي نڪتو. شاهو منجهند جي ماني کائي پنھنجي ڪمري ۾ اچي ويٺو. جڏهن پاسي واري سنڌي اسڪول کي موڪل ملي ۽ ٻارڙا ٽيننگ ٽپا ڏيندا، گهٽيءَ مان لنگهي ويا، تڏهن شاهوءَ ريفريجريٽر مان لنڊن بيئر جي بوتل ڪڍي ۽ پڪي هيٺان آرام ڪرسي وجهي ويو رهيو. دريءَ وٽان سنڌي اسڪول جا ٻہ ڪراڙا ماسترا اچي لنگهيا، اُس کان بچڻ لاءِ مٿي تي ٽوال وڌا هئائون. شاهوءَ جي ڪمري جي کليل دري ڏسي کيس کيڪاريائون، ”تنڊا شاهہ خوش تہ آهين؟“

”توهان جون دعائون گهرجن،“ شاهوءَ رکائيءَ سان ورائين.

”چو تو اسان اُمتي گنھگارن کي لچارو ڪرين شاهہ،“ هڪ ماستر ذري گهٽ ٻاڏائيندي چيو، ”اسان ٻاپين جو ٻنهي جهانن ۾ آسرو توهان ئي تہ آهيو.“

شاهوءَ سندس جواب ٻڌو اڻٻڌو ڪري ڇڏيو. منهن ٻئي طرف ڪري ڇڏيائين. ماستر اڳتي هليا ويا. هن بيئر گلاس ۾ پيتيو. ڪن ۾ گلاس تي ٻاهران موتين جهڙا قطرا نمودار ٿيا.

اُن وقت بالي، ٻگهر ۾ آلي، سهڪندي، ڪارا ڪٽي دڪيءَ تي اچي ويٺي. شاهوءَ جهٽ اُٽي ڪيس لاءِ در ڪوليو. هوءَ اندر گهڙڻ شرط ڪارا اُڇلائي پکي جي هوا ۾ تي ويٺي. گهڙي ڪن ٻيهي، ويهي رهي. شاهوءَ ٻيءَ گلاس ۾ بيئر وجهي ڏانهنس وڌايو. ٽڪل هٽي، اُڇايل هٽي، ٻه چار ڍڪ لاڳيتا پي ويٺي. ڪسارو لڳس ته پڇيائين، ”شاهي؟“

”نم جو شربت،“ شاهوءَ ٺهه پهه ورائيو.

”گهرون ٽڌو آهي.“

”ها.“

”ٻه ٽي ڍڪ ٻيري چيائين، ”نم جي شانوَ به ٽڏي هوندي آهي.“

”هي شربت به ٽڏو آهي.“

”ها،“ باليءَ لاپرواهيءَ سان ورائيو، ”پر اسان گريب آهيون، فقط نموريون چوسيندا آهيون.“

شاهو خاموش رهيو.

هن گهگهري سان منهن اُگهندي چيو، ”ڏاڍو ٽڌو آهي.“

”هڪ گلاس سان سڄي رڳهه ختم، تراوت محسوس ڪنديون.“

هن گلاس چپن سان لڳايو ۽ سپ سپ ڪري پيئڻ لڳي. شاهوءَ ڪان اڳ گلاس خالي ڪري ڇڏيائين. شاهوءَ لوٽيل باداميون ۽ ڪاڇا اڳيان آڻي رکيس ۽ گلاس ٻيهر ڀري ڇڏيائينس. هن ٻه چار بادامن جا داڻا وات ۾ وجهي، بيئر جو ڍڪ ڀريو.

پڇيائين، ”هي سَربت تون روج پيئندو آهين، نماجي.“

”ڏس بالي،“ شاهوءَ سندس ٻانهن ۾ هٿ وجهندي چيو، ”مونکي نمازي نه سڏيندي ڪر.“

”شو؟“ باليءَ لاڏ مان پڇيو.

”بس ايئين ئي،“ شاهوءَ سندس ٻانهن ڇڏي ڏني.

”سڄي روهڙيءَ ۾ هڪ تون ئي اَسراف آهين.“ هن ڍڪ ڀريو، ”پيا ته ڇَرن – ڇَرن –“ هن جملو پورو نه ڪيو. ٺهڪ ڏيئي کلي پيئي.

شاهوءَ رستي ڏانهن ڪلنڊڙ دري بند ڪري ڇڏي.

”تون نماجي آهين.“ هن ڪلندي ڪلندي بيئر جو ٻيو گلاس به خالي

ڪ ي، حاسو ساهوءَ سندس گلاس تمتار ڪيو ۽ پر م ويهي رهيس. باليءَ پہ ڏڪ پرنا ۽ بانهون ڪنڌ هيٺان ڏيئي ليٽي پيئي.

شاهوء صبر جو دامن نہ ڇڏيو. ڪيس خبر هئي تہ عورت کي اُلجهائڻ جو بهترين طريقو آهي سندس تعريف! پل تہ عورت ڪٿي پڙهيل هجي يا جاهل، سادي هجي يا چالاڪ، گهاٽ گهاٽ جو پاڻي پيتل هجي يا پياسي؛ تعريف ۽ ساراهہ جا پہ ٻول سندس پيرن ۾ نير وجهي ڇڏيندا آهن.

"بالي تون ڪنهن ملڪ جي راڻي هجين ها."

"شو يلا؟" هن البيلائيءَ سان پڇيو.

"ٻڌايانءِ؟" شاهوءَ ٺونٺ غاليچي تي رکي ۽ ڏانهنس سري ويو.

"ها نماجي، ٻڌاءِ،" آواز وچڙيس. بيٺر سندس اکين ۾ سرخي آٿي بيهاري هئي.

"تون محنتي آهين، ايماندار آهين."

"تون بہ تہ ايماندار ۽ نماجي آهين،" لفظ لهجي ۾ ڇچندا رهيس.

"تو وٽ هي ڪارا ڪارا نيڻ بہ تہ آهن." شاهوءَ سندس ڳالهہ اٿبڌي ڪندي چيو.

"منهنجي ماءُ چوندي آهي – ملا ڪوڦناڪ ٿيندا آهن." لفظ تتل مالها جي موتين وانگر منتشر ٿيندا رهيا.

"۽ مان؟" شاهوءَ سندس ڳل تي هلڪي ٺڪڪي ڏني، "مان تہ خوفناڪ ناهيان نہ؟"

"اون هون."

"تون اسان جي ملڪ جي راڻي هجين ها."

"مان سچ پچ اهري آهيان؟" باليءَ شاهوءَ جي اکين ۾ ڏٺو.

"ها چري،" شاهو سندس وارن ۾ آڱريون ڦيرائڻ لڳو، "سوچيان تو، منهنجي زال تو جهڙي هجي."

باليءَ ڪرڙيءَ وانگر شاهوءَ جي ٻانهن ۾ پاسو مٽايو. خماريل اکين سان شاهوءَ جي اکين ۾ ڏسندي چيائين، "۽ ڪارا ڪارا نير بہ هجنس؟"

"ها، بالي ها،" شاهوءَ واءُ جو رُخ پرکي ورتو. ڪن جي پاپڙين تان آڱريون ترڪائيندو ڪنڌ تائين ڪٺي آيو. باليءَ جي بدن مان سيسڙاٽ نڪري ويو.

”اوهه، نماجي،“ باليءَ پنهنجيون اکيون بند ڪري ڇڏيون.

شاهوءَ پنهنجو منهن باليءَ جي منهن جي ايترو تہ ويجهو ڪيو، جو ٻنهي جا ساهہ وچڙڻ لڳا. هن سندس ڪن ۾ سرگوشي ڪئي، ”بالي.“

”هون.“

”جيڪڏهن تون ڪارا ناهڻ ڇڏي ڏين، تہ مان جيڪر توسان شادي ڪيان.“

”اوئي الا!“ باليءَ بند اکيون کولي شاهوءَ جي اکين ۾ ڇتائي ڏٺو.

”مان پنجابي بدمعاش نہ آهيان، جنهن تنهنجي ڀيڻ کي وچي بازار ۾ ويهاريو آهي.“

هوءَ پٿر وانگر خاموش رهي.

شاهوءَ ڳالهايو، ”مان پروچ نہ آهيان، جنهن تنهنجيءَ ڀيءَ ڀيڻ جو لاش سنڌوءَ جي ڪپ تي اُڇلائي ڇڏيو هو.“

باليءَ جي اکين ڇنيڻ ڇڏي ڏنو.

شاهوءَ سندس ذهن کي سوچڻ جي مهلت نہ ڏني. چيائين، ”سڀ مرد هڪجهڙا نہ ٿيندا آهن.“

باليءَ جو رڏ مغز لاجواب ٿي ويو. فقط ايترو چئي سگهي تہ، ”چرچا نہ نٿو ڪرين، نِماجي.“

”نہ بالي، نہ،“ شاهوءَ هڪدم وراڻيو. ”مان مڪار ۽ دغاباز نہ آهيان بالي، جو منٺيون منٺيون ڳالهيون ڪري توکي لٽي ڇڏيان.“

بالي هيڪلائيءَ جي دائرن ۾ غرق ٿيندي ويئي. اکر نٿي اُڪليس. بيئر سندس ذهن ۾ پولار پيدا ڪري ڇڏيو.

شاهوءَ پنهنجي گرفت مضبوط ڪندي چيو، ”پلا هڪ غريب ڇوڪريءَ جي عزت لٽڻ مان مونکي ڇا ملندو.“

هڪ لمحي لاءِ باليءَ جي خماريل اکين ۾ روشنيءَ جا قنديل روشن ٿي، اُجهامي ويا. نڙي خشڪ ٿي ويس. دل ۾ هبس محسوس ڪيائين. لفظ سندس ذهن ۾ وچڙيا پيا. نيٺ چيائين، ”مان مشلمين بہ تہ نہ آهيان.“

”مان سيد آهيان، جنت جو حقدار آهيان،“ شاهوءَ ڪيس پاڻ ڏانهن ڇڪيندي چيو، ”اسلام ۾ سڀ کان وڏو ثواب ڪنهن غير مسلم کي مسلمان ڪرڻ آهي. مان توکي مسلمان ڪندس.“

هوءَ خيالن ۾ لڙهي ويئي.

”چئه ته تون ڪارا ناهڻ ڇڏي ڏيندينءَ.“ شاهوءَ جذباتي آواز ۾ چيو، ”مان توسان شادي ڪندس. توکي پڙهائيندس. چڱي خاندان ۾ اُٿڻ ويهڻ سيکاريندس.“

شاهو ڪجهه دير باليءَ جي جواب جو انتظار ڪندو رهيو. باليءَ آهستي آهستي پنهنجو منهن شاهوءَ جي ڇاتيءَ تي رکندي چيو، ”مان ڪارا ناهر شڏي ڏينديس.“

پوءِ بنا دير جي شاهوءَ باليءَ تي اڻين لامارو ڏنو. جيئن باز جهرڪيءَ تي ڏئيندو آهي. باليءَ کي اڻين سوگهو ڪيائين، جيئن بگهڙ ڊنل ڇيليءَ کي سوگهو ڪندو آهي. جهنگلي گل کي ڪنڊن سميت ڇيپاٽي ڇڏيائين. معصوميت جي مکڙي مهٽي ڇڏيائين. گهائل پنڇي پرڙا هٽي ساٺو تي ڪِري پيو.

تنل منجهند کان پوءِ جڏهن اُداس ۽ ويران شام جا پاڇا پيا، تڏهن باليءَ پنهنجو پاڻ سنڀاليو. وڪريل وار سنواريائين. اُٿي بيٺي ته قدم ٿاٻڙيس. پاڻ سنڀالي وک وڌايائين. هڪ هٿ آرام ڪرسيءَ جي ٽيڪ تي رکي بيهي رهي. ڪنڌ متي ڪري ٿڌو ساهه کنائين. گينديءَ وٽ وڃي، منهن تي ٻه چار ٻڪ پاڻيءَ جا هٽي، منهن گنديءَ سان اُگهي ڇڏيائين. سانورو رنگ ڳاڙهاڻ مائل ٿي ويو هئس. شاهوءَ کان نظرون ٻي بچايائين. شاهو ٻه ساڻس اک ملائي نه سگهيو. ڳالهائڻ لاءِ وٽس ڪجهه ٻه نه هو. باليءَ جي موجودگيءَ ۾ ڪکو ٻي ٿيو. مرڪڻ جي ڪوشش ڪيائين، ته لڳو ڄڻ روئي پوندو. شڪاريءَ جو ترڪش خالي ٿي چڪو هو. هن زندگيءَ ۾ ڪنهن ٻه عورت کي حاصل ڪرڻ لاءِ ايڏي محنت نه ڪئي هئي. ايترا سانگ اڳ ڪڏهن ٻه نه رچايا هئائين. هن پاڻ کي ٿڪل محسوس ڪيو.

باليءَ جو ڪنڌ جهڪيل هو. منهن مان پريشاني پئي بکيس. هوءَ ڪارا ڪٽي در طرف وڌي ويئي. دَرَ جو بلٽ لاهي، طاق کولي، چائنٽ وٽ وک روڪي، منهن ورائي شاهوءَ ڏانهن ڏٺائين. هوءَ وياڪل هئي. ڄڻ ته ڪنهن مساڻ جي ويراڳڻ هئي.

ڪجهه چوڻ لاءِ سندس چپ چريا، ”مان خارا ناهر شڏي ڏينديس.“

شاهوءَ ڪيس جواب نه ڏنو ۽ نه ئي هن جواب جو انتظار ڪيو.

هوءَ ٽڙندي ٽاٻڙندي دڪي لهي ويئي. شاهوءَ دريءَ جي شيخن مان ڏانهنس نهاريو. نانگڻ جا ڪر ڪمزور ٿي چڪا هئا ۽ هوءَ زخمي ٻمڻ وانگر چري رهي هئي. شاهوءَ جون نگاهون سندس تعاقب ڪنديون رهيون، ۽ پوءِ جڏهن گهٽيءَ جي ڪنڊ وٽان هوءَ بندر ڏانهن ڦري ويئي، تڏهن هڪ فتح جو ٽهڪ، ڪامرانيءَ جو ٽهڪ شاهوءَ جي اندر مان ڦاٽ ڪائي نڪتو.

اهڙا لاتعداد ٽهڪ هن موٽي وڃي ڪراچيءَ جي هوٽلن ۽ ڪلبن ۾ ڏنا. ڪراچي بين الاقوامي شهر آهي، جتي لبنان، ايران ۽ يورپ جون حسين ساحرائون پاڪستاني پيسن ۾ وڪامنديون آهن. الاءِ ڪيترا رنگين لمحا، الاءِ ڪيتريون حسين راتيون شاهوءَ ديسي ۽ ولائتي عورتن جي آغوش ۾ ڪاٽي ڇڏيون.

ڪهڻ مشق شڪار جو تعداد ياد نه رکندو آهي. شاهوءَ باليءَ کي وساري ڇڏيو.

پر ڪجهه مهينن کان پوءِ شاهو جڏهن ڳوٺ آيو، ته، سراج کيس ٻڌايو، ”باليءَ جي پيٽ ۾ تنهنجو ٻار آهي.“

شاهوءَ سراج جي ڳالهه چرچي ۾ ٽارڻ چاهي، پر سراج کيس ٻانهن کان وٺي ڌونڌاڙيندي چيو، ”هوءَ تنهنجي ٻار جي ماءُ ٿيڻ واري-آهي، شاهو.“

شاهوءَ پاڻ کي ڪرسيءَ تي ڇڏي ڏنو. منيون ڀڪوڙي سڄي قوت مان ڪرسيءَ جي ٻانهن تي وهائي ڪڍيائين.

”اڪيلي سر مال هضم ڪرڻ چرچو ناهي، شاهه سائين،“ سراج مٺس کلندي چيو، ”يارن سان دغا ڪئي اٿئي.“

شاهوءَ ڏانهنس ڌيان نه ڏنو. سراج شاهو ڏا ٻ چتائي ڏٺو. کيس ڳنڀير ڏٺائين ته پاڻ به ڳنڀير ٿي ويو. کيس اها پڪ ، هئي، ته شاهو جهڙو آزاد مرد اهڙي معمولي مسئلي کي ايڏي اهميت ڏيندو. پر سندس هڪ ٿي جملي شاهو جي پيرن هيٺان ڌرتي ڪڍي ڇڏي. هڪ ٿي جملي دماغ جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ باهه لڳائي ڇڏيس. اتڪلن جي جنهن جبل کي ڊال سمجهيو هئائين، سو آتش فشان نڪتس. دل جنڊ جي پڙن ۾ چچرجڻ لڳس. ميري، گدلي، جوئن واري پيلياٽي منهنجي ٻار جي ماءُ نه نه. هوءَ منهنجي ٻار جي ماءُ ٿيڻ لائق ڪونهي. لفظ سندس روح جي ويرانين ۾ پڙاڏا ڪندا رهيا – باليءَ جي پيٽ ۾ گناهه! پگهر جا ريلا نرڙ ۽ لوندڙين تان گهرڪندا، سندس منهن آلو

ڪندا رهيا. سندس پڪوڙيل مٺيون ڍريون ٿيڻ لڳيون. اندر ۾ اُٿيل طوفان سندس جسم کي نستو ڪري ڇڏيو.

سراج سندس حالت ڏسندي چيو، ”سخت گيدي آهين شاهو.“

شاهو خاموش رهيو.

”الائي ڪيترن خاندانن جا ناجائز ٻار ڀيلن وٽ پلجي ڀيل ٿي ويندا آهن،“ سراج ڪيس دلداري ڏيڻ لاءِ چيو، ”تون ڇو ٿو پرواهه ڪرين.“

”مان سيد آهيان سراج،“ شاهو تلخ لهجي ۾ ورائيو.

هو ڪرسيءَ تان اُٿي پٺ ڏانهن منهن ڪري ويهي رهيو. ڪجهه دير ڪمري ۾ ماٺ ڇانيل رهي.

”دل ڇو لاٿي اٿئي؟ سراج شاهوءَ جي ڪلهي تي هٿ رکندي چيو، ”تون انڪار ڪري ڇڏجانءِ، ته ٻار تنهنجو ناهي.“

ٻار جو نالو ٻڌنديئي شاهوءَ جي تن بدن ۾ پنيت پڙڪي اُٿيا. آئريل من تي ميرو پاڻي پئجي ويس.

”ڪيس بدناميءَ جو پؤ ڪونهي؟“

”بدناميءَ جو پؤ ٿيندو آهي عزت وارن کي. ٽڪي جي ڀيلياڻيءَ جي ڪهڙي عزت!“

”پر هوءَ گناهه جو پالي رهي آهي.“ شاهوءَ بيچين ٿي پڇيو.

”ڇوري ڏاڍي چالاڪ آهي.“ سراج سگريٽ دکائيندي ورائيو، ”توکان پيسا ڇڏائڻ جي چڪر ۾ آهي.“

”مان پيسا ڏيڻ لاءِ تيار آهيان.“

”تو تي ڪل ٿي اچي يار،“ سراج کلندي چيو.

”مان چرچي لاءِ تيار ناهيان.“

”ته وچي چوانس گناهه ختم ڪري ڇڏي؟“

”ها، هڪدم. پر سڄو ڪم ماٺ ۾ ٿيڻ گهرجي.“

”دلجاءِ ڪر. فرشتن کي به خبر نه پوندي.“

سراج ٻاهر وڃڻ لاءِ در ڏانهن وڌيو. شاهوءَ کيس روڪيو. هو در وٽ بيهي رهيو، ”ڇو؟“

شاهوءَ ڳوري آواز ۾ چيو، ”ڪنهن اسپتال ۾ هلڻ لاءِ راضي ٿئي ته

چڱو ٿيندو. ڪجهه ڊاڪٽرياڻيون ۽ دايون منهنجون سڃاڻل آهن. هو ڪم ٿي اهو ڪن."

"يار تون ته صفا احمق آهين،" سراج بيزار ٿيندي چيو، "تون انڪار ڪري ڇڏ ته ٻار تنهنجو ناهي. تڪي جي رن، ڪهڙي وڃي جهانگيري انصاف جو گهنڊ لوڏيندي؟"

شاهو خاموش رهيو. خيال ڀٽڪڻ لڳس، چولين ۾ چلڻ لڳس.

سراج چيو، "ڪهڙو ثبوت ڏيئي سگهندي ته ٻار تنهنجو آهي، ڇته آهي ڪو ثبوت."

شاهوءَ کيس جواب نه ڏنو. سراج سامهون اچي ويٺس. سراج کيس سمجهائيندي چيو، "ڪنهن جي به نرڙ تي لکيل ناهي ته هو ڪير آهي، ڪنهن جو اولاد آهي ۽ جيڪڏهن اٿين هجي ها، ته پوءِ دنيا جي آدمشماريءَ ۾ اڌو اڌ ماڻهو حرامي سڏائين ها. تون انڪار ڪري ڇڏ."

"ڪيئن انڪار ڪيان! مان ڪيئن انڪار ڪيان. توکي خبر ناهي، ڇا مون کي خبر ناهي ته باليءَ جي پيٽ ۾ منهنجو ٻار آهي؟"

"ان مان ڇا ورندو؟"

"ڪجهه به نه،" شاهوءَ گهٽيل آواز ۾ ورائيو، "پر مان پنهنجي ٻار کي ڀيلن جي ٽوليءَ ۾ ڀٽڪندو ڪيئن ڏسي سگهندس."

"ڪجهه ڏينهن کان پوءِ بالي ٻار سميت هتان ڏڪا کائي هلي ويندي."

"۽ مان ڀيلن جي هر ٽوليءَ ۾ هڪ هڪ ٻار کي پنهنجو ٻار سمجهي سيني تي برڇيون کائيندو رهندس."

"ٻار سان تنهنجو ڇا! ڀل پيو ڏڪا ٿاٻا کائي."

"بيوقوف ته ناهين سراج،" شاهوءَ خارن مان چيو، "سيڊن جو ٻار ڀيلن ۾ ڀٽڪندو رهي، اها تنهنجي لاءِ ڪابه ڳالهه ڪونهي؟"

"ان لاءِ ڇا تو ڪري سگهجي؟" سراج لاپرواهيءَ سان ورائيو.

"باليءَ جي ٻار کي زندهه جنم نه وٺڻ گهرجي. ڪنهن به حالت ۾،" شاهوءَ فيصلو ڪري ڇڏيو.

سراج در ٺهڪائي هليو ويو.

سراج جي وڃڻ کان پوءِ ڪمري جي خاموشي شاهوءَ کي ڏنگڻ آئي.

در ۽ دريون ڇڻ تہ ڏند ڪڍي مٿس کلڻ لڳا. هو ننڍڙين جو تاب سهي نہ سگهيو ۽ اونڌي منهن پلنگ تي ليٽي پيو. پاڻ کي ملامت ڪندي اک لڳي ويس. ذهن بيحد پريشان هئس، تنهنڪري پوائتا خواب پئي ڏٺائين. ڪڏهن وچون ڏنگ ڪٽي سيني تي هلندا ڏٺائين، تہ ڪڏهن ڪاريهرن جا هار پئي پاتائين. باليءَ کي ڏٺائين. هٿ ۾ پالو هئس. هوءَ سندس ئي تلاش ۾ هئي. هڪ بدصورت جلاد سندس سر لاهڻ لاءِ تلوار ڪنيو تي آيو. ڪڏهن پانيائين تہ ڇڻ پلنگ کي باهہ جا پنبيٽ وڪوڙي ويا. اوچتو ڇرڪ پري اُٿي وينو. باليءَ تي ڇڙ پئي آيس، جنهن سندس جيئڻ حرام ڪري ڇڏيو هو. سامهون هجيس ها تہ جيڪر ريوالور جي گولين سان سينو پرڻ ڪري ڇڏيس ها.

ان وقت در ڪڙڪيو. شاهوءَ پلنگ تي اُٿي در کوليو. در ٻاهران ٻالي بيٺي هئي. منهن تي تڪليف جا آثار ۽ چپن تي عجيب مرڪ هئس. اکين ۾ اُميد ڀري شاهوءَ ڏانهن ڏٺائين. شاهوءَ جي تنگن جون مشڪون سيٽجي ويون. قدم چانئٺ کي چنبڙي پيس.

باليءَ جا سڪل چپ ڪجهہ چوڻ لاءِ ڦڙڪيا، پر هوءَ ڪجهہ چئي نہ سگهي. شاهوءَ جي منهن ۾ ڏٺائين تہ چپن تان مرڪ مري ويس. دل سيني ۾ سسي ويس. همٿ ڪري چيائين، ”ٻڌايائون تہ تون آيو آهين.“

شاهوءَ پرس ڪڍندي چيو، ”گهڻن پيسن جي ضرورت اٿئي.“

”پيشا!“

”ها پيسا.“ شاهوءَ کهري آواز ۾ چيو.

باليءَ کي ڪنبٽي وٺي ويئي. چيائين، ”مون خارا ٿاهر شڏي ڏنا آهن.“

”بڪواس بند ڪر،“ شاهوءَ دٻيل آواز ۾ رڙ ڪئي، ”هن گناهہ جي قيمت وٺڻ آئي آهين نہ.“

”گناهہ!“ باليءَ تي ڄڻ ٿهڪندڙ تيل پئجي ويو. اُباٽڪي تي ويئي.

”ها، گناهہ،“ شاهوءَ پرس مان نوٽ ڪڍي، باليءَ جي منهن تي هنيا.

هوءَ هيسيل هرڻيءَ وانگر شاهوءَ ڏانهن ڏسڻ لڳي.

”ڏسين ڇا ٿي؟ ڪڻ ڪاغذ جا ٽڪر ۽ هتان هميشه لاءِ گم ٿي وڃ.“

باليءَ ان ننڍڙي ٻار وانگر ڏانهنس ڏٺو، جنهن جو رانديڪو ڀڄي پيو هجي. ڏسنديئي ڏسندي هٿن ۾ منهن لڪائي روئي پيئي.

سڏڪن ۾ جيائين، ”مون خارا ئاهر شڏي ڏنا آهن.“

”تہ مان ڇا ڪريان.“

”توليءَ وارا بہ مونکي ڇڏي هليا ويا آهن.“

”تون بہ هي پيسا کڻ منهنجي جند ڇڏي ڏي.“

هوءَ خاموش رهي. لڙڪ ٻي ويئي.

شاهوءَ سندس پيٽ ڏانهن اشارو ڪندي چيو، ”هن دوزخ ۾ پلجندڙ گناهہ کي بہ ختم ڪري ڇڏ.“

”هيءُ گناهہ ناهي،“ باليءَ ڪنڌ مٿي ڪندي چيو.

”هيءُ گناهہ آهي،“ شاهوءَ سخت لهجي ۾ ورائيو.

”مان ايماندار آهيان،“ باليءَ ٻيهريون دفعو پختي لهجي ۾ ڳالهايو، ”مان تنهنجي امانت ۾ کيانت نہ ڪنديس. هي گناهہ ناهي.“

”مان توکي ريوالور جون ڇهہ گوليون هڻندس.“ شاهو لوهہ جي پت وانگر ساموهون وڃي بيٺس، ”مان هن گناهہ کي زندهہ جنم وٺڻ نہ ڏيندس.“

”هي گناهہ ناهي، تنهنجو پار آهي.“

”ڪميٽي، ڪمہ ذات. تون تڪي جي پيلياٽي آهين،“ شاهوءَ کيس چوٽيءَ کان وٺي سٽ ڏيندي چيو، ”۽ خبر اٿئي، مان سيد آهيان، سيد.“

شاهوءَ جي اکين ۾ رت لهي آيو. پَر ڪري باليءَ جي پريل پيٽ ۾ گوڏو هنيائين. باليءَ جي وات مان فقط هڪ هلڪڙي آهہ نڪتي. ڪرڻ تي هئي، جو شاهوءَ کيس در وٽان ڌڪو ڏيئي، در بند ڪري ڇڏيو. چپ چٻاڙيندي چيائين، ”اسان جي اُمتين تي ئي اک نہ ٿي ٻڌي ۽ هيءَ ڪافر پيلياٽي آئي آ سيد سان پرڻجڻ.“

غريبن کي خوب دل ڀري گاريون ڏنائين. تکا تکا قدم کڻندو، پتين کي مڪون هڻندو، اوطاق مان ٿيندو، حويليءَ ڏانهن هليو ويو. ٻہ ياٽئيون ۽ هڪ ياٽئيو ڊوڙندا اچي سندس ٽنگن سان چنبڙيا، ”چاچا راند ڪيون.“

پريشان هو. بيچيني دور ڪرڻ لاءِ چيائين، ”اچو تہ اک - ٻوٽ راند ڪيون.“

”ها، ها،“ ٻارڙن ٽڪڙن هٿن سان تاڙيون وڄايون، ”اچو تہ اک - ٻوٽ راند ڪيون.“

دل کي پرچائڻ لاءِ شاهو ٻارن سان راند ڪرڻ لڳو. لڪڻ جو وارو

آيس تہ وچي اسٽور – روم ۾ لڪيو. ڪوٺيءَ ۾ هر طرف ڳُگهہ اوندهہ هئي. ڪجهہ بہ ڏسڻ ۾ نہ پئي آيس. ساهہ منجهندو محسوس ڪيائين. پانيائين تہ هبس ۾ گهٽجي ويس ويندو. وک وڌايائين تہ پڳل ٽٽل ڪرسين، ميزن ۽ خالي ڪوڪن سان وچڙندو، ٿڙندو ٿابڙندو پراڻي پينگهي سان وڃي لڳو. پينگهو چيڪاٽ ڪري لُڏڻ لڳو. ڪڙڪي تي جارن ۾ ويٺل ڪبوتر ڦڙ ڦڙ ڪندا اُڏامي ويا. هڪ چمڙو لامارو ڏيئي، سندس وارن سان لڳندو شهتير جي پيڪڙ ۾ گم ٿي ويو. دل جڻ تہ پنهنجي جاءِ تان پٽجي، سيني جي قيدخاني ۾ پنواٽيون کائڻ لڳس. اکين آڏو ننڍڙا ننڍڙا دائرا جهرمر ڪرڻ لڳس. ڪِرڻ تي هو، جو وڃي پٽ سان لڳو. ڪوٺيءَ ۾ ماٺ مسلط ٿي ويئي. فقط پينگهي لُڏڻ جو چيڪاٽ خاموشيءَ کي چيري رهيو هو. ذهن جو گهمسان واچوڙن وانگر خيالن کي ورائي ويس. ويچارن جا هزارين سلسلا ٽهيا ۽ ٽٽل تاري وانگر روشنيءَ جي ليڪ ٺاهي گم ٿي ويا. موهن جو ڏڙو ڪن ۾ ٺهي، ڊهي ويو. روح جي ڪنڊرن ۾ پڙلاءَ واڪا ڪرڻ لڳس. آخر ڪيئن هڪ پيلياٽيءَ کي ايڏي همت ٿي! ڪيئن سيد جي ٻار کي پنهنجي غليظ، گنهگار پيٽ ۾ پالڻ جي همت ڪيائين! مان ڪيس ۽ سندس پيٽ ۾ پلجندڙ ٻار کي ختم ڪري ڇڏيندس. هڪ دفعو پيهر ڪوٺيءَ ۾ هر طرف خاموشي ڇانئجي ويئي. وحشتناڪ اوندهہ ۽ ماٺ ۾ کيس پنهنجي دل جو آواز ٻڌڻ ۾ آيو. تڏهن اوچتو، ڪنهن بہ هٿ سندس سيني تي هنيا ۽ هن کان ڌانهن نڪري ويئي. ننڍڙا، معصوم ٺهڪڙا ڪوٺيءَ ۾ ڪَل ڪَل ڪرڻ لڳا، ”چاچا ڏکي ويو، چاچا ڏکي ويو.“

شاهوءَ پنهنجي پاڻتي کي هنج ۾ کڻي سيني سان ڀڪوڙيندي چيو، ”ها، مان ڏکي ويو هوس. مان ڏکي ويو هوس.“

هن پاڻتي کي اُتي ئي هنج مان لاهي ڇڏيو ۽ ذري گهٽ ڊوڙندو، پنهنجي ڪمري ۾ پهچي، اونڌي منهن ليٽي پيو.

سانجهيءَ جي ميرانجهڙي روشنيءَ کي ڪارن ڪڪرين اونداهو ڪري ڇڏيو هو. ماحول ۾ هبس هئي. درياءَ مان جڻ اوبر پي اٿيو. جڏهن بہ روهڙيءَ جي شام ۾ گهہ ۽ ٻوسٽ انتها کي پهتي آهي، تڏهن، ڪتان نہ ڪتان، واءُ جا واچوڙا ۽ مٽي پرپل آنڌي اچي نڪرندي آهي.

شاهوءَ ڪي اندر ۾ آنڌ مانڌ هئي. وهاڻي ۾ منهن لڪائي ڇڏيائين.

سراج در ڪڙڪائي سڏ ڪيو.

شاهوءَ ڪيس در کوليو. هو سهڪندو سهڪندو اندر آيو. سڄو جسم پگهر ۾ پٽ ٿي ويو هئس. لڳو ٿي ڄڻ ميلن جا ميل ڊوڙندو آيو هو. پاڻ کي موڙي تي ڇڏي ڏنائين. قميص جي ٻانهن سان پگهر اُگهندي چيائين، "ڪمبخت ٻار ڄٽي وڌو."

"اُف،" شاهوءَ ٻئي مٺيون وارن ۾ وڌيون ۽ پاڻ کي پلنگ تي ڇڏي ڏنائين. ڪيتريءَ دير تائين ٻئي دوست خاموش رهيا. پنهنجن پنهنجن خيالن ۽ ويچارن سان وچڙندا رهيا.

"ڪٿي آهي؟" شاهوءَ خاموشي ختم ڪندي پڇيو.

"هيرانند جي پراڻيءَ جاءِ ۾ وجي ڪارو منهن ڪيائين." سراج ورائيو.

ڪجهه پڇڻ لاءِ لفظ شاهوءَ جي نڙيءَ مان نڪري، چپن تائين پهچي، پنٽي موٽي ٿي ويا. جيڪي ڪجهه پڇڻ چاهيائين، تنهن لاءِ پاڻ ۾ همت نه پاتيائين. جواب جي تصور کان ڪنبڻيءَ ٿي ورتس.

نيٺ سموري سگهه سهيڙي پڇيائين، "ٻار، ڇوڪرو آهي، يا –"

"ڇوڪري."

"ڇوڪري!" شاهوءَ جي وات مان رڙ نڪري ويئي.

پاتيائين، ڄڻ ته ڪنهن ڪيس زمين ۽ آسمان جي وچ ۾ اُبتو لٽڪائي ڇڏيو هو. دنيا کي ٻولاٽيون کائيندي ڏٺائين. ڪائنات کي ڪيڪون ڪندي ٻڌائين.

"مونکي اڪيلائي گهرجي،" شاهوءَ زخمي لهجي ۾ چيو، "تون هليو وڃ سراج."

سراج شاهوءَ جي دل جي ڪيفيت پرکي ورتي هئي. ڪيس جواب نه ڏنائين. پنهنجي جاءِ تان اُٿي شاهوءَ وٽ اچي ويٺو. ڪيس ڪلهي تي هٿ رکيائين ۽ پوءِ تڪڙا تڪڙا قدم کڻندو ڪمري مان نڪري ويو.

سراج جي وڃڻ کان پوءِ هيبتناڪ اوندهه، اڪيلائيءَ ۽ خاموشيءَ ۾ شاهوءَ جو هنيو جهرڻ لڳو. ٻن متضاد جذبن جا گهوڙا سندس سيني جي زمين پٽيندا رهيا. پاڻ کي جنهن پهاڙ جي چوٽيءَ تي بيٺل سمجهائين، سو ڏيڻ جو

دڙو تي پيو، پگهر جا ريلا ڪنن جي وٽين ۽ ڪنڌ تي جوئن وانگر چرندي محسوس ڪيائين.

اڪيون مهٽي، بيچينيءَ مان پاسو ورايائين. تصور خزان جي سڪل پن وانگر وهمن جي واچوڙن ۾ ڀٽڪڻ لڳس. اُها گهڙي ياد آيس، جڏهن باليءَ جي عزت لٽي هئائين. اها ساعت ياد آيس، جڏهن باليءَ در وٽان ويندي ويندي، منهن ورائي چيو هو، 'مان ڪارا ناهڻ شڏي ڏينديس'. باليءَ جون اُهي دردناڪ نگاهون ياد آيس، جن ۾ هن پويون دفعو ڏانهنس نهاريو هو، ۽ اُهي راتيون ياد آيس، جن ۾ هن باليءَ کي هميشه لاءِ وساري ڇڏيو هو. اوچتو اکين آڏو 'ايڪسيلشر' جي يوناني رقاصہ اچي بيٺس، جنهن اڌ رات جو سندس ڪپڙا دريءَ کان ٻاهر ڦٽا ڪري، کيس ڌڪو ڏيئي ڪمري مان ٻاهر ڪڍي ڇڏيو هو. ان شرمناڪ لمحي ۾ هن پاڻ کي هوٽل جي ورانڊي ۾ اُگهاڙو بيٺل ڏٺو هو. اوچتو، پيلن جي ٽوليءَ ۾ پنهنجي ڌيءَ کي ڀٽڪندي محسوس ڪيائين. کيس خيرات لاءِ هٿ ٽنگيندي ڏٺائين. کيس جوان ٿيندي ڏٺائين. ڏٺائينس تہ جڻ ڪارا ناهي رهي هئي. آخر ۾ ڪنهن عيار ۽ مڪار مرد جي وعدن تي پنهنجي ڌيءَ کي عصمت جو انمول زيور ٻليدان ڪندي ڏٺائين.

هو چرڪ ڀري اُٿي ويٺو. اوندهہ ۾ اکيون ڦاڙي هيڏانهن هوڏانهن ڏٺائين. ڪجهہ بہ ڏسڻ ۾ نہ آيس. دل سيني ۾ ڪامي رهي هئس. خيال ڪنهن ڀٽڪيل قافلي جيان مختلف رُخن ڏانهن مڙندا رهيس. سرت جا ليڪا ڪنهن ابهم ٻار جي ٺاهيل نقش وانگر منجهيل محسوس ڪيائين.

پر اوچتو، هڪ ليڪ، هڪ واٽ کيس نظر آئي.

هو ٽپ ڏيئي پلنگ تان اُٿيو، بتي نہ ٻاريائين. اوندهہ ۾ ڪٻٽ جي خاني مان ريوالور ٻاهر ڪڍيائين. ريوالور ۾ گوليون ڀري، ڪٻٽ کي پٺي ڏيئي بيهي رهيو. اڳ جهڙي خاموشي نہ هئي. ڪمري جا در ۽ دريون هوا ۾ ڪڙڪڻ لڳا. هن پنهنجي دل ۾ فيصلو ڪري ڇڏيو.

ٻہ چار ڊگهيون ٻرانگهون ڪٽندو دڪيءَ تي اچي بيٺو. ريوالور تي رومال ويڙهي پتلون جي کيسي ۾ وجهي ڇڏيائين. ريوالور جو ڳن ٻاهر رهجي ويو، جنهن ۾ هن پنهنجي مٺ قابو ڪري ڇڏي. ڪمري جو در بند ڪري هيرانند جي ٻرانٽي جاءِ ڏانهن روانو ٿي ويو.

سڄي ڏينهن جي جلائيندڙ گرمي ۽ شام جي پوسٽ کان پوءِ واچوڙا لهي آيا هئا. شاهو اکيون مهٽيندو، سوڙهين گهٽين مان ذري گهٽ ڊوڙندو هيرانند جي پراڻيءَ جاءِ ۾ اچي بيٺو. اونداهين ڪوٺين ۾ هوا گهوگهاٽ ڪري رهي هئي.

هو وراندي ۾ وڃي بيٺو. تاريڪيءَ ۾ ڪيس ڪجهه به ڏسڻ ۾ نه آيو. هن کيسي مان باڪس ڪڍي تيلي ٻاري. گندرف جو شعاع لاٽ ٽيڻ کان اڳ اُجهامي ويو. هوا جو زور وڌيو تي وڌندو. هن اڳتي وک وڌائي. پاسي واري ڪوٺيءَ مان ڪيس ٻار جي روئڻ جو آواز ڪن تي پيو. سندس دل ڪنبي وئي. بنا آواز ڪرڻ جي هو ڪوٺيءَ ۾ داخل ٿيو. قدم کڻهن نرم شيءِ سان لڳس ۽ گڏوگڏ ٻارڙيءَ جي روئڻ جو آواز وڌي ويو. هن هڪدم پنهنجو پير پوئتي ڪري ڇڏيو، ڄڻ ته کنهن بلا سان وڃي ٽڪريو هو. پيهر تيلي ڪڍي ٻاريائين. هڪ لمحي لاءِ لاٽ جاڳي ۽ وري گم تي وئي. ان لمحي ۾ هن باليءَ کي در وٽ بيسڌ ستل ڏٺو، هو ڪجهه دير تائين پنهنجي همت ۽ قوت ڪٺي ڪندو رهيو.

نيٺ شاهو هيٺ ٿيو ۽ ٻارڙيءَ کي هنج ۾ کڻي ورتائين. ٻارڙيءَ کي هڪ ٻانهن ۾ جهلي، ساڄي هٿ سان ريوالور ڪڍي ٻارڙيءَ جي مٿان جهلي بيٺو. ٻارڙيءَ جو منهن ڪانئس ايترو پري به نه هو، جو ڪيس ڏسڻ ۾ ئي نه اچي ها. هن چتائي ڏٺو ۽ پوءِ ريوالور جي نالي روئيندڙ ٻارڙيءَ جي وات ۾ داخل ڪيائين. اوچتو ٻارڙيءَ جي روئڻ جو آواز بند تي ويو. هوءَ ٻچڪارون ڏيئي ريوالور جو سرد لوهه چوسڻ لڳي. شاهوءَ جي آڱر ترگر تي ڄمي وئي.

واچوڙا زمين تان مٽيءَ جا بادل کڻي آسمان ڏانهن اُڏامڻ لڳا. ٻڙ ۽ پپر جا سڪل پن پراڻي جاءِ جي وراندي ۾ ڦٽڪڻ لڳا.

شاهوءَ جي دل ۾ ڊپ جا ٻه جذبا جاڳي اُٿيا – گناهه ۽ ڏوهه جا جذبا. اول هن خدا جي باري ۾ سوچيو ۽ پوءِ پوليس جي باري ۾. سوچيائين ته پوليس کي راضي ڪرڻ سندس ذاتي هٿ جو ڪم هو. دولت هئس. پٽ هئس. اهڙن جو پوليس وارو به ونگو ڪري نه سگهندي آهي. پتڪڙي ٻارڙي نه ڇا، ڏينهن ڏٺي، پريل بازار ۾ جانئو جوان به ماري وجهي ها، ته به پوليس ڏانهنس اک کڻي نه ڏسي ها. ائين ٿيندو رهيو هو. اهوئي دستور هو، ڪيس

چاڻ هئي. باقي رهيو خدا! سو خدا کان ايترو ڏپ محسوس نہ ڪيائين. پاڻ کي پرچايائين: تہ اهو ڪم خدا جي ڏاهپ ۾ ڪري رهيو هو. ساداتن جي ٻارڙيءَ کي پيلن ۾ پتڪڻ کان بچائڻ لاءِ ڪري رهيو هو. آخرت ۾ الله اجورو ڏيندس. سوچيائين، تہ جيڪڏهن ائين نہ ٿيندو، ۽ الله ناراض ٿي ويو، تہ پوءِ خدا کي راضي ڪرڻ لاءِ وٽس زبردست خانداني شجرو هو. لوهہ تيل دماغ ۾ خيال آيس، تہ جن سندس شجري جي ارتقا ڪئي هئي، سي سيئي جنت ۾ هوندا. الله سائينءَ کي راضي ڪرڻ ۾ دير نہ ڪندا.

سندس خيالن جو سلسلو ڪچي ڌاڳي وانگر ڇڄي پيو. وهمن ۽ سنڪن جا موتي منتشر ٿي ويا. ڪرڻ تي هو جو پٽ سان وڃي لڳو. باليءَ پنهجون ٻانهون سندس ٽنگن ۾ قابو ڪري ڇڏيون هيون. شاهوءَ کان همت موڪلائي ويئي. دل جو پکي پرڙا هڻڻ لڳس.

"ڪير آهين؟" باليءَ ڪمزور آواز ۾ ڳالهايو.

شاهو خاموش رهيو.

"ڪهڙو آهين؟ منهنجي ڌيءَ کي توئي ڪنريو آهي."

شاهو خاموش رهيو.

"ٻڌائين شو نٿو؟ ڪهڙو آهين؟" باليءَ ليلايو، "ڪير آهين تون."

شاهو خاموش رهيو.

هوءَ روئي پئي. "تون منهنجي ڌيءَ کي مارڙن آيو آهين،" هن جهيڻي آواز ۾ چيو، تہ مونکي مار، هن کي نہ مار."

شاهو خاموش رهيو. هن سندس ٽنگون ڇڏي ڏنيون. هوءَ ڌانهن ڪري اُٿي بيٺي. اونده ۾ شاهوءَ کي سڃاڻي نہ سگهي.

اونده ۾ ٻئي ڪجهہ دير تائين اجنبين وانگر هڪ ٻئي جي سامهون بيٺا رهيا. لوهہ جي نالي ٻارڙيءَ کي ممتا نہ ڏيئي سگهي. هوءَ روئڻ لڳي. باليءَ کان رهيو نہ ٿيو. زخمي عقاب جيان جهٽ ڏيئي، پنهنجي ڌيءَ شاهوءَ جي ٻانهن مان ڪسي ورتائين. شاهوءَ ٻارڙي موٽائي وٺڻ جي ڪوشش نہ ڪئي. جنهن هٿ ۾ ريوالور هئس، سا ٻانهن هيٺ ڪري ڇڏيائين.

باليءَ ٻارڙيءَ کي پنهنجي سيني ۾ لڪائي ڇڏيو ۽ ڊنل ڊنل نگاهن سان شاهوءَ کي سڃاڻڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳي. پر هوءَ شاهوءَ کي سڃاڻي نہ سگهي.

هوءَ آهستي آهستي سخت فرش تي ويهي رهي. ٻارڙيءَ کي ٿڃ ڏيندي، شاهوءَ کي چيائين، ”ڪبر ٿئي هي ڪهڙي ڏي آهي؟“

شاهوءَ جي لونءَ لونءَ ڪانڊارجي وئي. هن جواب نہ ڏنو. خاموش رهيو.

ٻارڙيءَ کي ٻانهن ۾ ڀڪوڙيندي باليءَ ٻيهر چيو، ”مارِرَن آيو هئينس نہ! ڪبرَ بہ ٿئي هيءَ ڪهڙي ڏي آهي؟“

شاهوءَ جون منيون ڀڪوڙجي ويون. لونڊڙيءَ جون رڳون سيٽجي ويس ۽ دماغ ڏنوڻ لڳس.

باليءَ جي ممتا اُٿلي پئي. ٻارڙيءَ کي پيار منجهان چمڻ لڳي، پشم جهڙا وار، ڪپهہ جهڙا ڳل ۽ پتڪڙا پتڪڙا نازڪ نازڪ هٿ ور ور ڪري چمڻ لڳس. ايتريون تہ منيون ڏنائينس جو ٻارڙي روئي پئي.

”نہ منهنجي جيجان توکي ڪيل مالي،“ هوءَ ٻارڙيءَ کي سرچائڻ لڳي. اوچتو ڪو خيال اينديئي، منهن مٿي ڪري، اوندهہ ۾ بيٺل شاهوءَ ڏانهن ڏسندي چيائين، ”ڪبر ٿئي هيءَ ڪنهنجي ڏيءَ آهي؟“

شاهوءَ جواب نہ ڏنس. ڪيس خاموش ڏسي باليءَ پاڻ ئي ورائيو، ”هن جو ڪوبہ پيءُ ڪونهي. هن جو ڪوبہ پيءُ ڪونهي.“

بالي اوچنگارو ڏيئي روئي پئي.

شاهو ڪوني مان نڪري ٻاهر ورانڊي ۾ اچي بيٺو. ڪجهہ سڪل پن سندس قدمن ۾ چيچلائي خاموش ٿي ويا. هوا جو زور وڌي ويو هو. پراڻي جاءِ جا بنياد ڪنبي رهيا هئا. ماحول کي تاريڪي وڪوڙي وئي هئي. گهگهہ اونڌهہ ۾ بالي شاهوءَ کي سڃاڻي نہ سگهي.✦

سياڻن ۾ هڪ ٻوڪ

منهنجا مائٽ هميشه منهنجي شڪايت ڪندا رهندا آهن. مان آهيان به اڻ گهڙيل ڪاٺ، ڇيتيءَ سان ٻريل. خاص ڪري جڏهن ڪان بي. اي جي ڊگري ورتي اٿم، تڏهن ڪان اسان جي گهر ۾ ڀاڄتال مثل آهي ۽ مون سان ويڙهه.

مان عادتن ۽ افعالن ۾ پنهنجن ڀائرن ۽ ڀينرن ڪان بلڪل مختلف آهيان. ان حقيقت جي شڪايت منهنجي ماءُ اڪثر پنهنجين ساهيڙين ۽ پاڙيسري عورتن سان ڪندي رهندي آهي، "الاءِ ڪنهن تي ويو آهي، منهنجن ڇئني ٻارن ڪان بدليل آهي. عزيز گزيٽيڊ آفيسر آهي. ڪريم ته ڏسنديئي ڏسندي دوائن جي ڪاروبار ۾ پڙ تي ويو آهي. بلقيس ڊاڪٽرياڻي ۽ نجمہ انگريزيءَ جي ليڪچرار آهي، پر هي آجوا ڇئي ٿو ته مان اڳتي پڙهندس ئي نه."

الاءِ ڪيئن، ڪڪ ٽيندي، ساهہ منجهائي، بي. اي جو امتحان ڏنم. منهنجو والد صاحب وڏي اثر رسوخ وارو آهي. سفارشون هلائي سيڪنڊ ڪلاس ۾ پاس ڪرايائين. بي. اي ڪيم ته سيني زور رکيو ته علم سياست ۾ ايم. اي ڪيان، پر مون رکائيءَ سان انڪار ڪري ڇڏيو اٿن.

منهنجي انڪار تي ادا طنز ڀريل مرڪ سان چيو هو، "ٻوڪ."

منهنجو وڏو ڀاءُ عزيز، سماجي ڀلائيءَ ۽ بهبوديءَ واري کاتي ۾ وڏو آفيسر آهي. قدآور، ٺاهوڪو ذهين ۽ ڪل مک جوان آهي. جيستائين شادي نه ڪئي هئائين، تيستائين ڪلب جو روح روان هوندو هو. ڪلب جون ڇوڪريون به مٿس جان ڏينديون هيون. ڪڏهن ڪڏهن موقعو ملندو هئس ته بابا جي ڪار ۾ ڪنهن ڇوڪريءَ کي ساڻ ڪري، هاڪس ٻي تي رات گذاري ايندو هو. هينئر شادي ڪئي اٿائين ۽ پنهنجين چنچل سالين جي اردليءَ ۾ آهي. سندس سهرو هڪ ڪارخاني جو جنرل مئنيجر آهي.

ادا جون ساليون سينٽ جوزف ڪاليج ۾ پڙهنديون آهن. مان ته ڪين وٺان ئي ڪين. هڪڙي ڏينهن بنگلي جي لان تي ڪين ڳالهيون ڪندي ٻڌو هئم.

"آجوا أف يوڪ."

"بلڪل گدلو آهي."

"عزيز ۽ ڪريم ڪهڙا نہ Handsome آهن."

"۽ نجمہ تہ هن سڄي گهر ۾ بيحد ذهين آهي."

"ڪهاڻيون بہ تہ ڏاڍيون سهڻيون لکندي آهي!"

منهنجي ڀيڻ نجمہ، جنهن انگريزيءَ ۾ ايم. اي ڪئي آهي، سا ڪهاڻيون بہ لکندي آهي. سندس افسانا سنڌي ۽ اردو رسالن ۾ شايع ٿيندا آهن. افسانن سان گڏ پنهنجو فوٽو بہ ڏيندي آهي. ڪهاڻي ڇپجڻ کان پوءِ ڪيس پنج اٺ عاشقاڻا خط ملندا آهن. اهڙا خط پڙهندي، مون اڪثر سندس منهن تي خوشيءَ جي لهر ڊوڙندي ڏٺي آهي، پر مصنوعي غصو ظاهر ڪرڻ لاءِ چوندي آهي، "Silly". بابا کي جڏهن اهڙا خط ڏيکارينديندي آهي، تہ بابا ورائيندو آهي، "اسان کي يورپ ۾ رهڻ گهربو هو. هتان جا ماڻهو جاهل آهن." اهڙين ڳالهين ڪرڻ کان پوءِ بابا اڪثر پائيپ جو لمبو ڪش هڻي، پنهنجي قديم آرام ڪرسيءَ تي ليٽي پوندو آهي، "ڇا تہ ڏينهن هوندا هئا!" بابا جو مخصوص جملو آهي.

بابا انگريزن جي ڏاڍي خدمت ڪئي آهي. جڏهن هر طرف انگريزن کي ملڪ مان لوڏي ڪڍڻ جون تحريڪون جاري هيون، ۽ جڏهن ملڪ ۾ آزاديءَ جي هلچل متل هئي، تڏهن بابا لڪ چوريءَ تحريڪ جي باني جا نالا انگريزن کي پهچائيندو هو. آزاديءَ لاءِ جدوجهد ڪندڙ رضاڪارن سان شامل ٿي، سندن راز معلوم ڪري انگريزن کي ٻڌائيندو هو. انگريز سندس وفاداري ۽ اڻٿڪ ڪوششن مان خوش ٿيا. کيس خانبهادر جو لقب عطا ڪيائون ۽ سنڌ جي هڪ زرخيز علائقي ۾ ٽي سؤ ايڪڙ زمين بہ بخشش ڪيائون. سندس خانبهادريءَ جي سند اسان جي ڊرائينگ روم ۾ لڳل آهي.

مون جڏهن بي. اي جي ڊگري وٺڻ کان پوءِ اڳتي پڙهڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو، تڏهن بابا مونکي پاڻ وٽ گهرايو. اول دڙڪا ڏنائين، ڌمڪايائين، پر جڏهن ڪاوڙ مان ڪڙ تيل نہ نڪتو، تڏهن هڪدم لهجو بدليندي چيائين، "پلا سي. ايس. پي لاءِ تياري ڪر. ڪجهہ ميمبر منهنجا واقف آهن، ڪم ٿي پوندو."

مون ورائيو، ”مان ڪتابن مان ڪڪ تي پيو آهيان.“

”.What“ بابا ذري گهٽ رڙ ڪئي، ”آخر تون ڪرڻ ڇا ٿو چاهين؟“

”مونکي سوچڻ جي مهلت ڏيو،“ جواب ڏنم.

”هي رفتار ۽ ترقيءَ جو دور آهي. دنيا تيزيءَ سان وڌي رهي آهي ۽ تون سوچڻ لاءِ مهلت ٿو گهرين!“ بابا ڪاوڙ مان اٿي بيٺو:

”راڪيٽ، ميزائيل، نيوڪليئر بم سڀ تيز رفتار آهن،“ مون ورائيو، ”دنيا ترقي ڪري رهي آهي، پر مونکي سوچڻ جي مهلت ڏيو.“ مان بئي هٿ پتلون جي کيسن ۾ وجهي، بابا جي ڪمري مان نڪري آيس. پنيان سندس رڙ ٻڌم، ”نجما! آجو ٻوڪ کي سمجهاءِ.“

نجم مونکان سخت نفرت ڪندي آهي. مان ڪانئس ننڍو آهيان، ان ڪري چڙ به ڏيکاري پوندي اٿم: منهنجا ميرا ڪپڙا، اٿيا وار ۽ وڌيل ڏاڙهي ڏسي چوندي آهي، ”تون اسان جي خاندان تي بدنما داغ آهين.“ مان ڪيس جواب نه ڏيندو آهيان. خانداني برتريءَ جو وڏو احساس اٿس. روزانو ڪڏهن ساڙهي، ڪڏهن غرارو ۽ ڪڏهن سلوار قميص پائي ڪاليج پڙهائڻ ويندي آهي. پر شام جو ڪلب وڃڻ وقت اهو معمول اٿس، ته ٻانهن بنا بلائوز پائيندي ۽ شوخ رنگ جي ساڙهي ويڙهيندي آهي. کيس پينسل هيل جا سينڊل پسند آهن. فخر سان ٻڌائيندي آهي، ته مشهور آمريڪي نچڻو ايڪٽر ايلوس پريسلي سندس قلمي دوست آهي. کيس اسان جي خاندان ۾ سڀ کان ذهين، نفيس ۽ مهذب سمجهيو ويندو آهي.

بابا جي آواز تي مونکي سمجهائڻ آئي، ”آخر تون ڪرڻ ڇا ٿو چاهين؟“

”ڪجهه به نه.“

”ڪجهه به نه!“ نجم غصو دٻائيندي چيو، ”سوچ ته سهي آجو، ته تون ڪيڏي نه وڏي خاندان جو فرد آهين! عزيز ڀائيجان ۽ ڪريم ڀائيجان ڏانهن ڏس، ڪيئن نه پنهنجي لاءِ مٿاهون مقام حاصل ڪيو اٿائون. بلقيس آپا ڊاڪٽرياڻي آهي ۽ مان —“

نجم پنهنجي باري ۾ ٻڌائڻ کان ڪيٻايو ۽ مون سندس جملو پورو ڪيو، ”۽ تون انگريزيءَ جي ليڪچرار، ايلوس پريسليءَ جي دوست ۽ مشهور افسانه نگار آهين.“

نجمہ کي اتي ٺي چڏي مان ٻاهر نڪري آيس. (جڏهن انگريز آقا هئا ۽ اسان غلام، تڏهن اسان جي گهر ۾ بابا کي ڊيڊي ۽ امان کي ممي سڏيو ويندو هو. اسين ٻار هئاسين، تنهنڪري اسان کي ڪڊيز سڏيو ويندو هو. الله ڪيو، انگريز ويو. هينئر اسان جي گهر ۾ بابا کي ابو، امان کي امي، ادا کي ڀائيجان ۽ اديءَ کي آپا سڏيو ويندو آهي.)

منهنجي وڏي ڀيڻ بلقيس ڊاڪٽرياڻي آهي. اسپتال وڪٽوريا روڊ تي اٿس. اڃا تائين شادي ڪانہ ٿي اٿس. امان شاديءَ لاءِ چيو هئس تہ وراڻيو هئائين، "مان انسانن جي خدمت ڪرڻ چاهيان ٿي. في الحال شاديءَ جو ارادو ڪونهيمہ."

هوءَ سچ پچ انسان جي خدمت ڪندي آهي. ڪارخانيدارن، زميندارن ۽ ڪامورن جون زالون وٽس ايندیون آهن. صلاح مشوري جي في فقط سٺ رپيا وٺندي آهي. هڪ دفعو سندس ڪراڙي ۽ ضعيف ماسترياڻيءَ (جنهن کيس اسڪول ۾ پڙهايو هو) کيس گهرايو، پر ادي بلقيس انڪار ڪري ڇڏيو. امان سمجهايس تہ وراڻيو هئائين، "هيٺئين طبقي جي ماڻهن وٽ وڃڻ سان اهميت ۽ قدر گهٽجي ويندو آهي."

ان اصول تي هلندي ادي بلقيس بيحد مشهور ٿي ويئي آهي. لاهور، راولپنڊي ۽ ڍاڪا ڪان وڏن وڏن سيٺين جون عورتون علاج ڪرائڻ لاءِ وٽس ايندیون آهن. اهڙين عورتن کي فقط ٽي بيماريون ٿينديون آهن: ٿولهہ، ٽڪ ۽ مٽي جي ڦيري.

ادي بلقيس بہ مونکي سمجهايو، "آجو! آخر ڪجهہ تہ ڪرڻو اٿئي."

"ڪجهہ بہ نہ."

"پنهنجن ڀائرن ڏانهن تہ ڏس! عزيز ڪاليج جو بهترين ڊبيٽر هو."

"پر انعام ڪڏهن بہ نہ مليس،" مون رڪائيءَ سان وراڻيو.

ادي بلقيس سياڻي سياستدان وانگر منهنجو جملو نظر انداز ڪندي چوندي رهي، "ڪريم ڪاليج جو ڪرڪيٽ ڪيپٽن هو."

"پر ڪڏهن ڏهہ رنس بہ ڪري نہ سگهيو."

مان خاموش طبع آهيان. جيستائين بيحد خفي نہ ٿيان، جواب نہ ڏيندو آهيان. منهنجي جواب ٿي ادي بلقيس باهہ ٿي ويئي.

مان دري ٽپي، باغ مان مالتو ٽپي، چوسيندو ٻاهر هليو ويس.
بنگلي جي در وٽ ڪريم مليو. پنهنجو ڪنور ٽيبل موٽر مان لٿو هو. گڏ هڪ سينگاريل ڇوڪري به هئس. مون تي نظر پيس ته ڇوڪريءَ کي آهستگيءَ سان ڪجهه چيائين. ڇوڪريءَ اول مون ڏانهن حقارت مان ڏٺو ۽ پوءِ ٺهڪ ڏيئي کلي پيئي. ڪريم اڳتي ايندي چيو، ”يار، سستي ڇڏ، اڳتي پڙهه، يا بزنس ۾ لهه.“
”ٻئي ڪم مونکان نه ٿيندا.“
”ڇو؟“
”الاءِ.“
”۽ جي ابو تنهنجو خرچ بند ڪري ڇڏي ته؟“
هن جي سوال ۾ ٺٺولي هئي. ڪيس جواب نه ڏنم، نم جي سڪل پنن کي لتاڙيندو ٻاهر هليو ويس.
ڪريم، عزيز ڪان ننڍو آهي. ٽوٽيون ٽتيا ڏيئي بابا بي. اِي ڪرايس. انجنيئر ٿيو. ٻه ٽي سال نوڪري ڪيائين، ۽ ان عرصي ۾ سيمنٽ جون ڳوڻيون ۽ لوهه وڪڻي، ۽ ٺيڪيدارن سان ٺهي خوب دولت هٿ ڪري وڙتائين ۽ پوءِ نوڪري ڇڏي ڏنائين. بابا درآمدي واپار جو ليسن وٺي ڏنس. جنهن تي انگريزي دوائون گهرائي وڪڻندو آهي. سچ پچ ته ڏنڏي جو ڏاڍو ڏانءُ اٿس. ضرورت ۾ دوائون لڪائي ڇڏيندو آهي ۽ بليڪ ۾ وڪڻندو آهي. اڄ لکين رپيا بينڪ ۾ اٿس.
مون کي پڻ سمجهه ۾ نٿو اچي ته بي. اي ڪان پوءِ ڇا ڪيان؟ پڙهڻ منهنجي وس کان ٻاهر آهي. بلڪل جڏو آهيان. جيڪڏهن حالتون سازگار نه هجن ها، ته هوند ميٽرڪ به نه ڪري سگهان ها. ڪاليج سان ڪابه دلچسپي نه اٿم. ۽ نه آهيان رانديگر ۽ نه ئي بحث مباحثن ۾ ڳالهائي ڄاڻان. خاص ڪري ڪلبن سان ته ازلي وير اٿم. ماٺهو الاءِ ڪيئن افسانا ۽ ڪهاڻيون لکندا آهن. مون کان ته ڪارڊ تي ٽي سٽون به نه لکجنديون آهن. ڏسندو هئس ته منهنجا ڪاليجي اديب، ڪلاس بدران ڪينٽين ۾ ويٺا هوندا هئا. ڪتابن جي پري بغل ۾، وار وکريل، اکيون مصنوعي اداس، ڏاڙهي وڌيل، ۽ ڪن ۾ سڙيل سگريٽن جا ٽوٽا رکي پنهنجي اديب هئڻ جي ڇاپ هڻندا وتندا هئا.

چڱي خاصي ٽريجڊيءَ جي ايڪٽنگ ڪري ڄاڻن. سنڌن صورتون ڏسي مون ڪينٽين ۾ وڃڻ ئي ڇڏي ڏنو هو. ڪاليج جي تلخ ۽ ٻسي تجربي کان پوءِ يونيورسٽيءَ ۾ قدم رکڻ تي دل نه ٿي ٿئي.

شام جو گهر موٽيس ته امان وڏي واڪي پاڙيسري عورتن سان پئي ڳالهايو. خوشي ۽ غميءَ ۾ امان کي اڳيرو ڪنديون آهن. جيستائين بابا کي خانبهادريءَ جو لقب نه مليو هو ۽ نه ئي انگريز سرڪار طرفان ڪيس جاگير عطا ٿي هئي، تيستائين امان کي اهڙي اهميت نه ملندي هئي. اڄڪلهه پاڙي جا جهيڙا جهٽا، ڏيتي ليتي، شاديون، مڱڻا امان جي صلاح سان ٿيندا آهن. خاص امان لاءِ ٻه سنڌي اخبارون اسان جي گهر ۾ اينديون آهن. ڏسندي ئي ڏسندي، سياست ۾ اهڙي ته ماهر ٿي ويئي آهي، جو گهر ۾ ٻه ملڪي مسئلن تي ڳالهائيندي رهندي آهي.

عورتن کان جندا ڇڏائي امان مون وٽ آئي. چيائين، ”ابا، مان تنهنجي ماءُ آهيان. مونکي نه ٻڌائيندين ته تون ڪرڻ ڇا ٿو چاهين؟“

”ڪجهه به نه.“

”ائين ڪيئن ٿيندو! چئه ته اعليٰ تعليم لاءِ توکي ٻاهر موڪليون.“

”مان ٻاهر نه ويندس.“

”ته آخر ڇا ڪندين؟“

”خدارا منهنجي جند ڇڏيو. مان ڪجهه نه ڪندس.“

”پيءُ جي عزت جو به خيال ڪونهي ئي!“

ان وقت مون امان کي جواب نه ڏنو. خاموش رهيس. رات جي مانيءَ تي سڀ قهرآلود نگاهن سان مونکي گهوري رهيا هئا. بابا تماڻن جي سوپ مان چمچو پريندي چيو، ”اڄو، تون ٻار ناهين، وڏي پيءُ جو پٽ آهين. توکي وڏو ماڻهو ٿيڻو آهي.“

منهنجو ڪنڌ جهڪيل رهيو ۽ بابا ڳالهائيندو رهيو.

”بزنس ڪرين ته اڄ ئي پرڏيهي واپار جو ليسن وٺي ڏيانءِ، لکين رپيا ڪمائيندين.“

امان پڻ وچ ۾ ڳالهايو، ”يا، جي چوين ته ڏهه ٻارهن ريس جا گهوڙا وٺي ڏيونءِ. ريس ڪورس تي وڏن ماڻهن سان ملندو به رهندين ۽ ڪمائيندين به خوب!“

مون آهستي آهستي ڪنڌ مٿي ڪيو، سيني جا چهرا ڏٺم. اکين مان چڻ شعلا پئي نڪتن. جواب ڪان جند ڇڏائڻ مشڪل ٿي پيئي.

وراڻيم، ”مونکي زمين وٺي ڏيو.“

”خوب! واهه جا ڳالهه ڪئي اٿئي! مان سياٽي ٺي براج جي زرخيز حصي ۾ توکي پنج سؤ ايڪڙ الاٽ ڪرائي ٿو ڏيان. ٽنيون چانديءَ اٿئي ۽ ڪٽڪ سون. ۽ ان ايراضيءَ ۾ هاري به سستا ملندءِ.“

ڪريم چيو، ”اهڙي بهترين رٿ ته توکي اڳ ئي پڌائڻ گهربي هئي.“

مون آهستگيءَ سان وراڻيو، ”مان زميداري نه ڪندس.“

”اڙي هينئر جو چيئه ته توکي زمين خريدي ڏيئون؟“ عزيز ڪاوڙ منجهان چيو.

”مون زمين لاءِ چيو هو، پنج سؤ ايڪڙن لاءِ نه،“ جواب ڏنم، ”مون کي پنج ايڪڙ زمين وٺي ڏيو، مان پاڻ هر هلائيندس، مان هاري ٿيندس.“

”يوڪ،“ نجمه چيو، ۽ چمچو سوپ جي پليٽ ۾ اڇلائي هلي ويئي.

بلقيس چيو، ”آجو دماغي مريض آهي.“

ڪريم رڙ ڪندي چيو، ”لعنت آهي اهڙي ڀاءُ تي جيڪو خانداني ترقيءَ ۾ هٿ نه ونڊائي.“

”چا ته ڏينهن هٿا!“ بابا پنهنجي سند ڏانهن ڏسندي چيو.

سڀ آهستي آهستي ڪرسين تان اٿندا ويا ۽ ٿوري دير ڪانپوءِ سڄي ڪمري ۾ مان اڪيلو رهجي ويس.✦

هن چار ۾

ڪير جهڙي انگريزياڻي ٽپ ڏيئي جيپ جي اڳين سيٽ تي عليءَ جي پرسان چڙهي ويٺي. عليءَ منهن ورائي مون ڏانهن ڏٺو. اکين ۾ شرارت هئس. چابي ڦيرائي جيپ جي مشين مان زوڪات ڪڍيائين. گير وجهي، اوچتو ڪاپو پير ڪلچ تان ڪنيائين ته جيپ ست ڏيئي حرڪت ۾ آئي. علي مهارت سان اسٽيشن جي ٽانگن ڪان جيپ بچائيندو، روهڙي شهر ڏانهن ڦري ويو. اسٽيشن روڊ جي لاهي لهندي پڇيائين، ڪيئن ٿو ڀائين شيخ."

"مولا ٿو ڄاڻي، قلندر جو ٻالڪو آهين، ٻيلي."

"اڄ جهڙي رات جنت ۾ به نه گذاريندين."

مون انگريزياڻيءَ ڏانهن ڏسندي ٺهڪ ڏٺو. هن منهن ورائي مون ڏانهن ڏٺو. سمجهائين ڪجهه به نه، پر تڏهن به منهن تي مرڪ مڙي آيس. عليءَ انگريزيءَ ۾ ڪجهه چيس، جنهن تي هن به ٺهڪ ڏنو. ان ڏينهن زندگيءَ ۾ پهريون دفعو ديسي ۽ ولايتي ٺهڪ ۾ فرق محسوس ڪيم. علي ساڻس ڳالهائيندو به رهيو ۽ هوشياريءَ سان روهڙيءَ جي سوڙهين سڙڪن تان جيپ به هلائيندو رهيو.

علي به واهه جو جوان مڙس آهي! سنڌي هجن ته اهڙا! حيدرآباد ڪان موٽندي روهڙي اسٽيشن تي انگريزياڻيءَ ڪي ڏسڻ شرط چيو هئائين، "شيخ، جي هن ڪي هٿ نه ڪيوسين، ته پوءِ يار حيف آ اسان جي مڙسيءَ تي."

"وارو ڪر علي. هي شڪار مارينءَ ته جڻ ٻئي جهان ڪٽيئهه."

"تون اتي ئي ترس: مان اجهو ٿو ڪوڙڪي ۾ آڻيانس."

"تڪڙ نه ڪجانءِ علي، پليٽ فارم تي سپاهي ٿا گهمن."

"سپاهي پنهنجا سنگتي آهن، تون فڪر نه ڪر شيخ."

سنڌي زميندارن وانگر فل سوٽ پائيندو آهيان، پر انگريزيءَ جو اکر نه ڄاڻان. مان اتي ئي ترسيس. علي انگريزياڻيءَ ڏانهن وڌي ويو.

هوءَ ڏاڪڻ وٽ سامان رکي، ايندڙ ويندڙ سان ڳالهائڻ جي ڪوشش ڪري رهي هئي. پر سنڌي سڀاجهڙا پلا انگريزيءَ مان ڇا ڇاڻن! لڳس گهورڻ. ڪيس الفيءَ جهڙو ويڪرو، بنا ٻانهن چولو پيو هو. وارن کي جاٽيتو رکڻ لاءِ آسماني رنگ جو سنهڙو رومال ٻڌو هئائين. پيرن ۾ ڇهنبائي ڪڙيءَ سان چمپل هئس. نيريءَ چوليءَ مان، جنهن جو نالو عليءَ سڪ ٻڌايو هو، سندس پريل پنيون اُس ۾ جرڪي رهيون هيون. لسيون لسيون بلوري ٻانهون چيلهه تي رکي بيني هئي. ڪانئس وڌيڪ پرپور ۽ سنگ مرمر جهڙي عورت مون اڳ ڪڏهن به نه ڏٺي هئي.

سنڌ آهي انهن، ڪارڪنن ۽ ڦتين جو ملڪ، هتي سٺ مهينا هلن جهولا، لڪ لهسائي ۽ ٻڌو باهه لڳائي. اسان جي عورتن مان اڃي ڀڳهر جي بوءِ ۽ چيٽن جي ڏپ. پوءِ پلا ڪيئن اسان ۾ جي پنهنجين سنڌي عورتن ۾ اڪ ٻڌي!

مان انگريز عورت جون ٽنگون گهوريندو رهيس ۽ مڇ مروڙيندو رهيس. مان سنڌ جو وڏو زميندار آهيان. وڏي رهائيءَ واروآهيان، ان ڪري مڇ به وڏي رکندو آهيان. پر سنڌي انگريزياڻيءَ کي گهوريندا. منهنجي پرسان اچي لنگهيا. هڪ چيو، "بلي بلي، زائقان آهي، ڪي انگريزي قلمن جي هيرائن!"

هوءَ هئي به اهڙي: ناريل جي ڳر جهڙي. خدا ڪيس جبلن جي برف جهڙو حسن ۽ رنگ روپ ڏنو هو. ڪيس جڻ ته مَلائي مکڻ مان ٺاهيو هئائين. سندس ڏورا ڏسي نصرپور جا پيڙا ياد آيم. علي مڙسي نه ڪري ها، ته جيڪر سڄي عمر پڇتائيندو رهان ها.

علي آهي ته دلير جوان. اُن سرڪاري کاتي ۾ نوڪري ڪندو آهي، جنهن جو پيو نالو هاذا من فضل ربي آهي. شوقين مڙس آهي. مرن ۽ عورتن جي شڪار جو ماهر آهي. مرن کي سڌو سنئون گولين سان ماريندو آهي، ۽ عورتن کي اٽڪلن جي بندوق ۾ دولت جا ڪارتوس پري ماريندو آهي. دنيا جي ڪنهن به ملڪ ۽ ذات پات جي عورت نه ڇڏي اٿائين. ان ڳالهه تي فخر اٿس. اڪثر چوندو آهي، 'اسان سنڌي دنيا جي عورتن کي آزمائڻ لاءِ پيدا ٿيا آهيون.'

علي ڪجهه دير عورت سان ڳالهائيندو رهيو ۽ پوءِ هٿ جي اشاري سان مون کي سڏ ڪيائين. وڪ وڌايم. رن جي چمڙيءَ جو چلڪو ڏسي،

دل جي چربي سيني ۾ رجندي محسوس ڪيم. ويجهو وڃي پڇيومانس، ”ڪٿو آهين ڇا؟“

”اهڙي بدعا نہ ڪر يار.“ عليءَ وراڻيو، ”چئي ٿي، انگليند ڪان آئي آهي.“

”سنڌ گهمڻ؟“ حيرت مان پڇيم.

”ها، موهن جي دڙي جي تاريخ لکڻ آئي آهي.“

”چري تہ ناهي؟ ڀلا موهن جي دڙي ۾ ڇا رکيو آهي! ڊنل شهر، ڀينگ، ڀڪ مغز خراب اٿس.“

”چئي ٿي، تہ موهن جو دڙو دنيا جي قديم تهذيب ۽ تمدن جو مرڪز رهيو آهي، انڪري ڪيس موهن جي دڙي سان اُنس آهي.“

”رن کي ڀڪ سنڌ جي گرمي لڳي آهي.“

”نہ يار، آڪسفورڊ يونيورسٽيءَ مان خاص اڻ ڪم لاءِ اسڪالر ملي اٿس.“

”انگريز ڀوڪ هميشه ڪان چريا، ڀيا پتر نڪر ميڙيندا.“

عليءَ جواب نہ ڏنو. عورت سان ڳالهائيندو رهيو.

روهڙيءَ جي اسٽيشن سنڌ جي سيني اسٽيشن ڪان وڏي آهي. بيشمار مسافر لهن ۽ چڙهن. جيڪي لٿا، اسان جي چوگرد گڏ ٿيندا ويا. واچ گودو هٽي وين. غريب غربا هئا. عليءَ ڪين ڇڙٻ ڏني: اڙي ترو، پري ٿيو، عمر ۾ عورت بہ نہ ڏٺي اٿوَ، وچو وڃي سڪر ۾ انگريزي فلم جو شو ڏسي سڪ لاهيو. پوءِ ڀن چئن پوليس وارن کي گهرائي، سنڌين کي ڀڳن وارا ڏنڊا ڪارايائين. تڏهن وڃي ڪا ڀيهہ پري ٿي.

جڏهن خلق ٽڙي پکڙي ويئي، تڏهن عليءَ چيو، ”شيخ، روڊ سان موهن جي دڙي تائين وڃڻ ٿي چاهي.“

”تہ پوءِ هيڪين ڇو ٿو؟ تنهنجي جيپ تيار آهي نہ. نوڪرن ضرور آندي هوندي.“

”ها، ڏسين نٿو سامهون ڊرائيور بيٺو آهي.“

”تہ پوءِ چئينس تہ اسان ڪيس ويران شهر ۾ پهچائينداسين.“

عليءَ انگريزيءَ ۾ ڪجهہ چيس. هوءَ ڪجهہ گهڙيون سوچيندي رهي.

مان سندس ياقوتي چپ ڏسي، جي - ٻي منگهارام جا ڪتمنڙا ياد ڪرڻ لڳس. ٻه چار گهڙيون خاموش رهي، انگريزيءَ ۾ ڪجهه چيائين، تہ عليءَ جي منهن تي رونق ڦهلجي ويئي. چيائين، ”شيخ هلڻ لاءِ تيار آهي. اسان جا ٽورا مچيا اٿائين.“

مون مولا جا لک شڪرانا بجا آندا، جو مرشد جي مهر سان مکڻ ملائيءَ جهڙي انگريزياڻي اسان کي مال غنيمت ۾ ڏنائين. مرشد سائين اهڙن ڪمن ۾ هميشه منهنجي مدد ڪئي آهي. دل مان دعا نڪتي. شل سدا جيئن سنڌ جا مرشد سڳورا.

انگريزياڻيءَ وٽ ڪپڙن لٽن جي پيٽين کان وڌيڪ ڪتاب ۽ نقشا هئا. عليءَ پنهنجن نوڪرن کي سامان کڻڻ لاءِ چيو. نوڪر سامان متي تي رکي، اسان کان اڳيرو هلڻ لڳا. پليٽ فارم جي مٿان پل تان لنگهندي انگريزياڻيءَ عليءَ کان ڪجهه پڇيو. جواب ۾ عليءَ پنهنجو نالو، ۽ سنڌ جو نالو ڪنيو. ان مان سمجهيم تہ هن پنهنجي سڃاڻپ ڪرائي هئي. عورت سندس نالو دهرائيندي علي ۽ محمد جا نالا ڪڍيا ڪجهه دير تائين ڳالهائيندي رهي. جواب ۾ علي بہ چڱي دير ڳالهائيندو رهيو. مون کان رهيو نہ ٿيو. عليءَ کان نوٽ هٽندي پڇيم، ”هيءَ ڪافرياڻي الله ۽ رسول جا نالا تي ڪٿي، اهو ٺهي ٿو؟“

عليءَ وراڻيو، ”پڇيائين پئي تہ حضرت علي حضرت صلعم جن جو سوٽ هو تہ پوءِ سندن وفات بعد هو خليفو چو نہ ٿيو؟“

”مارا ڪافرياڻيءَ کي اسلام جي واهہ جا چاڻ آهي.“

”مون وراڻيس تہ اسلام جمهوريت جو حامي آهي.“

”واهہ جو جواب ڏنوسين.“

”پر شيخ، رن بہ آڙي ڪاپ آهي. پڇيائين، تہ پوءِ حضرت علي ۽ امير معاويہ خلافت لاءِ بہ خونخوار جنگيون چو لڙيا هئا؟“

”يار هيءَ تہ بلا آهي. شيطان جي زال آهي“. مون حيران ٿيندي چيو، ”تو ڪهڙو جواب ڏنس.“

”ٻڌايومانس تہ مسلمان مختلف حصن ۾ ورهايل آهن، جن مان هڪڙا آهن سني ۽ ٻيا شيعا. مان ان موضوع تي نہ ڳالهائيندس.“

”شاباس!“

هڪدم ٻڇيائين، ”اسلام جيڪڏهن ايڪائي تو سيکاري تہ پوءِ توهان مسلمان ٻاهتر فرقن ۾ ڇو ورهايل آهيو؟“

”تو ڇا ورائيس؟“

”جواب ڏنومانس، اسان وٽ ان سوال جو جواب ڪونهي.“

مان عليءَ سان ڳالهائي رهيو هوس تہ هن مون ڏانهن اشارو ڪندي عليءَ کان ڪجهہ پڇيو. عليءَ ڪيس جواب ڏيئي، مون سان مخاطب ٿيو، ”تنهنجي باري ۾ پڇيائين تہ ڪير آهي؟ ٻڌايومانس تہ سنڌ جو مشهور زميندار آهين.“

”ٻي بہ ڪا ساراهہ ٻاراهہ ڪرينس ها.“

”چيومانس تہ تون بيحد مهمان نواز آهين.“

”ٻيو ڪجهہ؟“

”هن رن ڪئي اسان کان وڌيڪ سنڌ جي ڄاڻ آهي.“

”ڪيئن؟“

يورپ ۾ تاريخ جي شاگردن کي اهوئي ٻڌايو ويو آهي، تہ سنڌي مهمان نواز، رحمدل، سٻاجها ۽ امن پسند آهن.“

”ڀلا پنهنجو نالو ٻڌايائين؟“

”ها، نالو اٿس مارگريٽ.“

ڳالهيون ڪندا، ڏاڪڻ لهي، جيپ وٽ پهتاسين. نوڪرن سامان جيپ ۾ رکيو ۽ پري ٿي بيٺا. عليءَ نوڪرن ۽ ڊرائيور کي ريل رستي سکر اچڻ لاءِ چيو ۽ پاڻ جيپ هلائڻ لاءِ اڳين سيٽ تي ويٺو. مان پٺيان ويٺس ۽ مارگريٽ ٽپ ڏيئي عليءَ جي پرسان ويهي رهي. اسان جنهن وقت روهڙي شهر ۾ داخل ٿياسين، تنهن وقت سج آخري تجلو ڏيئي لينڊس ڊائون پل جي پويان ٽبي هٽي ويو. علي مارگريٽ سان ڳالهائيندو بہ رهيو ۽ هوشياريءَ سان روهڙيءَ جي سوڙهين گهٽين مان جيپ بہ هلائيندو رهيو.

هن پڇيو ٿي، ۽ عليءَ يا تہ ورائيو ٿي، يا انڪار ۾ ڪلها لوڏيائين پئي. منهنجي پڇڻ تي عليءَ ورائيو، ”پڇي ٿي تہ ساڳيو شهر آهي نہ، جتان نوجوان عربي جنرل لنگهيو هو.“

”عربي جنرل! هتان تہ جرمن – جپان واري جنگ جي ڏينهن ۾ انگريز سپاهي لنگهندا هئا.“

سوچيم، چوري ضرورت کان وڌيڪ پڙهيل آهي، تنهنڪري وڌلي تي. ماٺ ميٺ ۾ چوسول ٽيپي منسپل جي زبون عمارت وٽان ٿيندا، بندر روڊ تي پهتاسين. روهڙيءَ جو بندر روڊ سنڌوءَ جي ڪناري تي آهي ۽ سنڌوءَ جي ٻئي ڪناري تي آهي سکر. جڏهن حاجنا شاهه پير وٽ جيپ پهتي، ته هن عليءَ کي جيپ بيهارڻ لاءِ چيو. عليءَ هڪدم جيپ بيهاري ڇڏي. مارگريٽ پنهنجن نقشن مان هڪ نقشو ڪڍيو ۽ بايونٽ تي وڇائي غور سان جاچڻ لڳي. نقشي تي هڪ هنڌ ڳاڙهي پينسل سان منڊيٽڙو هٿندي، اورنگزيب ۽ دارا جا نالا ڪٽندي ڪجهه چئي ويئي. عليءَ کان پڇيم، ته هن وراڻيو، ”بکر جي قلعي نالي چئي ٿي، ته هي اهو قلعو آهي، جنهن ۾ اورنگزيب پنهنجي وڏي ڀاءُ دارا کي سوگهو ڪري، سندس ڪاڏي پيتي جا سمورا رستا بند ڪري ڇڏيا هئا.“

”رن چري آهي.“

”يا اسان کي چريو ڪندي.“

”اهڙو واقعو اسان جي سامهون ته نه ٿيو هو، باقي بکر جي قلعي ۾ شاهه صدر الدين جي قبر آهي، جتي لاهور ۽ ڪراچيءَ جون فسٽ ڪلاس ڪڇريون نچڻ ۽ ڳائڻ اينديون آهن.“

علي ۽ مان ايندڙ رات جي تات ۾ هئاسين. هوءَ پنهنجي ڪم ۾ رڌل هئي. ڪڏهن نقشي تي ڳاڙها نشان هنيائين پئي، ۽ ڪڏهن پنهنجي ڊائريءَ ۾ نوٽ لکيائين ٿي. ڇڱي دير لکڻ کان پوءِ، جڏهن سانجهيءَ جا پاڇا هر طرف ڦهلجڻ لڳا، تڏهن هن نقشا ويڙهيا، ڊائري بند ڪئي ۽ موٽي اچي جيپ ۾ چڙهي ويٺي.

اسان اڳتي وڌياسين.

عليءَ جيپ جو رُخ پل واري سڙڪ ڏانهن نه ڦيرايو ۽ سڌو بندر روڊ ورتائين. ناڪي کان ٿيندا، سيشنَ وٽان لنگهي، ستين جي آستان وٽ پهتاسين. عليءَ مارگريٽ کي انگريزيءَ ۾ ڪجهه ٻڌايو. جيڪي ڪجهه عليءَ ٻڌايس، ٻڌي اکين ۾ حيرت تري آيس. پنهنجي ڪئميرا ۾ بلب اٽڪائي، ستين جي آستان جا ٻه چار فوٽا ڪڍيائين. عليءَ کان پڇيم ته ڇا ٻڌايوسين؟ هن وراڻيو، ”ٻڌايومانس ته هي آستان اُنهن پاڪ دامن بيبين جو آخري آرام گاهه آهي، جن

هڪ بدنيت ڪافر جي هٿ چراند کان بچڻ لاءِ خدا کان پنهنجي عزت ۽ عصمت جي حفاظت لاءِ دعا گهري هئي. خدا سندن عرض اُگهايو. جبل ڏري پيو ۽ نيڪ بيبيون اتي ئي دفن ٿي ويون."

"بيشڪ، بيبين جي عزت الله کي پياري آهي. سبحان الله."

مارگريٽ فوٽا ڪڍي رهي ته علي اڳتي هليو. ستين جي آستان کان وٺي سکر بيراج تائين سڙڪ جي هڪ پاسي انهن ڪارڪن جا باغ آهن ۽ ٻئي پاسي سنڌو. سنڌوءَ جي پرئين پاسي سکر آهي. ستين جي آستان وٽان ڦري، بيراج جو رُخ ڪيوسين. هر طرف ڏري گهٽ اونداهه ڦهلجي چڪي هئي. سامهون سکر جي بندر ۽ گهرن جون بتيون روشن ٿي چڪيون هيون. روشنيءَ جا ڪرڻا رنگارنگي قطارن ۾ سنڌوءَ جي لهرن تان موٽ کائي رهيا هئا. عليءَ کي چيم، "انگريزياڻيءَ کي سامهون وارو نظارو ڏيکار. پل ڏسي ته اسان جي سنڌ ڪهڙي نه سهڻي آهي. اجايو موهن جي دڙي ۾ ڌڪا کائڻ مان ڇا ورندس!"

علي مارگريٽ کي ڪجهه چيو. هن منهن ورائي مون ڏانهن ڏٺو. ٿورو مرڪيائين. سکر ڏانهن ڏسي عليءَ کي ڪجهه چيائين. عليءَ ترجمو ڪندي چيو، "چئي ٿي جهڙي سونهن سنڌ جي ڏٺي هيم، تهڙي ڏٺم."

"ٻيو ڪجهه به چيائين ڇا؟"

"چيائين ته توهان سنڌي ڏاڍا رحمدل ۽ مهمان نواز آهيو."

مون ايندڙ ٿڪ کي نڙيءَ ۾ ئي روڪي ڇڏيو.

مارگريٽ سکر بيراج ڏانهن اشارو ڪندي عليءَ کان ڪجهه پڇيو. علي سندس سوالن جا جواب ڏيندو رهيو. پوءِ جڏهن بيراج جي اڌ وٽ پهتاسين ته هن عليءَ کي جيپ بيهارڻ لاءِ چيو. عليءَ جيپ بيهاري ڇڏي. هوءَ ٽپ ڏيئي هيٺ لٿي ۽ بيراج جي ٻني تي ٻانهون رکي مهراڻ جي مستي ڏسڻ لڳي. پاڻي لوهي درن سان وڙهندو جهڙندو، لڙ ڪندو اڳتي ڌوڪيندو پئي ويو. علي وچي سندس پر ۾ بيٺو. مان جيپ ۾ ئي ويٺو رهيس. ٻئي ڄڻا ڳالهائيندا رهيا. ڪجهه دير کان پوءِ جڏهن جيپ ۾ اچي ويٺا، تڏهن عليءَ کي چيم، "اڙي ياڙي؛ متان دغا ڪئي اٿئي."

"دلجاءِ ڪر شيخ" عليءَ وراڻيو، "ونديءَ ورهائي ڪائيندساسين."

"ڏاڍو سياڻو آهين، علي."

جيپ جڏهن بيراج کان نڪري سکر شهر جو رُخ ڪيو، تڏهن عليءَ کان پڇيم، ”کهڙيون ڳالهيون پئي ڪيئہ هن سان.“

”چوريءَ جو مغز خراب آهي يار. چيائين پئي تہ سنڌونديءَ ۾ هماليہ جي برف جو رجيل پاڻي آهي. جيئن هماليہ بلند آهي، تيئن سنڌين جا اخلاق بہ بلند آهن.“

اسان ٻنهي هڪ ٻئي ڏانهن مرڪي نهاريو.

عليءَ پڇيو، ”تنهنجي اوطاق تہ واندي هوندي نہ؟“

”ها، واندي هوندي.“

”ڪو ڪامورو ترسيل تہ نہ هوندو؟“

”نہ بابا نہ، سڀ ٻاهر ويل آهن.“

عليءَ چڱيءَ دير هن سان ڳالهائڻ کان پوءِ مونکي چيو، ”تڪڙ چڱي نہ هئي. زوريءَ رات رهايونس ها تہ گوڙ ڪري ها.“

”پوءِ ڪيئن رات رهڻ تي راضي ڪيوسين؟“

”چيومانس تہ موهن جي دڙي ڏانهن ويندڙ سڙڪ تي رات جو ڦر ٿيندي آهي. چاهين تہ اسان هلڻ لاءِ تيار آهيون. ورنہ شيخ جي اوطاق رات گذارڻ لاءِ حاضر آهي.“

”واهہ جو اٽڪلي آهين، علي، يَر توکي تہ ڪو وڏو عملدار هئڻ گهربو هو.“

”هاڻي ڪنهن کان گهٽ آهيون ڇا؟“

علي شهر ۾ اندر نہ هليو، براج ڪالونيءَ مان ڦري شڪارپور روڊ ورتائين.

پرڪڻ کان اورتي منهنجي زمين ۾ اوطاق آهي. تہ جا وڏا وڏا عملدار منهنجي اوطاق تي رات ملهائيندا آهن. تنهنڪري صوبيدار سپاهي سڀ اسان سان ٺهيل آهن. اوطاق ۾ ڪنهن بہ قسم جو ڊپ ڊاءُ ڪونهي.

عليءَ جيپ آڻي اوطاق جي در ٻاهران بيهاري. نوڪر چاڪر ڊوڙندا آيا. مون سليمان کي اُن ئي وقت ڪباب ۽ چاپون آڻڻ لاءِ سکر روانو ڪيو. مٺي شيديءَ کي پنگ گهوٽڻ لاءِ چيم. پنگ چوريءَ کي بہ پيئارڻي هئي، تنهن ڪري پنگ ۾ ڦوٽا، خس خس باداميون ۽ مصري بہ وجهرايم. علي جيپ مان

سامان لاهرائي رهيو هو. مان اوطاق ۾ گهڙي ويس. پويون ڪمرو، جيڪو خاص اهڙن موقعن لاءِ ٺهرايل آهي، تنهن ۾ صفائي ڪرائي، پيٽروميڪس بتي ٻارائي ٻاهر آيس. علي ۽ چوريءَ کي ساڻ وٺي اندر ويس. ڪمري ۾ سنڌي سامان ڏسي، مارگريٽ جي دلچسپي وڌي ويئي. پلنگ ڪشمور جي ماهر واڍي ٺاهيو آهي. جنڊيءَ جون ڪرسيون ۽ ڊريسنگ ٽيبل ڏسي، هن عليءَ کي انگريزيءَ ۾ ڪجهه چيو. عليءَ مون کان پڇيو، "هن جنڊيءَ جي ڪرسيءَ جي قيمت ٿي پڇي."

"پنجويهين جي آهي."

عليءَ کيس قيمت ٻڌائي. حيرت مان ڄڻ ڇرڪ پريائين. ڪجهه چيائين. عليءَ ٻڌايو، "چئي ٿي ته توهان وٽ آرٽ جو قدر ڪونهي."

"ٻڌائينس ته اسان وٽ آرٽسٽ ئي ڪونهن. هجن ها ته قبرستان جي خاڪ اڏائن ها."

اتي ئي بيٺا هئاسين ته منو شيدي ڀنگ جو جڳ ۽ ٽي گلاس کڻي آيو. ڀريون گلاس پري مارگريٽ کي ڏنوسين. مناڻ ۽ ٿڏاڻ ڪري پيئندي ويئي. اڌ گلاس پي، عليءَ کان ڪجهه پڇيائين.

"پڇي ٿي ته هي لذيذ شربت ڇاجو ٺهيل آهي."

"ٻڌائينس ته هيءَ درويشن جي ٻوٽي آهي."

عليءَ کيس ٻڌايو.

هن کي ڀنگ پيئاري اسان ٻاهر آياسين. هوءَ ٻاهر نه آئي. ٿوري دير کان پوءِ سليمان ڪباب ۽ چاپون کڻي آيو. کائڻ جو مال ۽ ڀنگ جو ٻيو جڳ ڀرائي وري اندر وياسين. هوءَ پنهنجي ڊائريءَ ۾ ڪجهه لکي رهي هئي. سامان ٽيبل تي رکائي، کيس سڏ ڪيوسين. هوءَ آئي ۽ ڪرسي سوري ميز جي پاسي کلي ٿي ويٺي. عليءَ ڪبابن جي ٿالهي ڏانهنس وڌائي. هن ڪباب جو ٽڪر وات ۾ وجهي، ڀنگ جو ڍڪ پريو. اکيون ڳاڙهيون هئس. ڀرين گلاس جو اثر ظاهر ٿي رهيو هو. عليءَ کي ڪجهه چيائين.

علي مون سان مخاطب ٿيو، "ڀنگ لڳي اٿس. سمجهي ٿي سفر جي ٿڪ ڪري مٿي ۾ ڦيري محسوس ٿي رهي آهيس."

"ايتري ۾ ديري ٿيڻ نه ڏجانس، ڳالهائيندو رهينس."

علي ٻاڻس ڳالهائڻ لڳو ۽ گفتگو جو ترجمو مونکي ٻڌائيندو ويو. چيائين، ”مگيل آهي، سندس مگيندو ٹونشيباز آهي.“

”ٹونشيباز!“

”ها، Boxer آهي. هڪبئي کي ڏاڍو چاهيندا آهن.“

”ٹونشيباز سان عشق ڪندي آهي؟“

”ها، سندس مگيندي جو سينو ٻائيتاليهه انچ ويڪرو، قد ساڍا ڇهه فوٽ ۽ ٻانهن جو ڏورو سورهن انچ آهي.“

”ماٺهو آهي يا راڪاس.“

”راڪاس ٿو ڀانئجي.“

”اِجهو هت اچي ته نه نڪرندو؟“

عليءَ کان ٽهڪ نڪري ويو، ”راڪاس انگلينڊ ۾ ٹونشيبازي ڪندو هوندو، سندس پَري اسان وٽ آهي.“

”ٻيو ڇا چيائين؟“

”سندس مگيندي کيس آفريڪا وڃڻ جي اجازت نه ڏني هئي، ڇو جو اُتي جهنگلي ۽ وحشي رهندا آهن ۽ سنڌ لاءِ کيس خوشيءَ سان موڪل ڏنائين.“

ايترو ڪجهه ٻڌڻ کان پوءِ نه عليءَ ڳالهايو، نه مون. هوءَ ڪباب به کائيندي رهي ۽ پينگ جا ڍڪ به پريندي رهي. ڪباب لذيذ هئا. مرچ به منجهن سرس هئا، تنهن ڪري زبان ۽ وات کي ٺارڻ لاءِ هو پينگ جا ٻه گلاس پي ويئي. خالي گلاس ميز تي رکي، هوءَ پنهنجي پلنگ تي وڃي ليٽي. پرس مان هڪ گوري ڪڍي ڦڪيائين. عليءَ کانئس گوريءَ جي باري ۾ پڇيو. هوءَ جواب ڏيئي، پيٽ ڏانهن منهن ڪري ليٽي پئي. عليءَ چيو، ”ڇٺي تي ته ٽڪ سبب مٿي ۾ ڦيري محسوس ڪري رهي آهيان.“

اسان ٻنهي مرڪيو.

اتان اُٿياسين. چيم، ”پنگ گهٽڻ جي پينگ ڪئي آهي. پر آهي درويشن جي ٻوٽي.“

واندي ۾ پهتاسين ته عليءَ چيو، ”شيخ، يلا ڪر بسم الله.“

”اهڙي ڪا ٻي ڳالهه.“

اسان ٻنهي ڪپڙا لاهي ڪليءَ تي ٽنگيا. هڪ ٻئي ڏانهن ڏٺوسين. پڌر واري دري بند ڪرڻ لاءِ وڌيم. لالٽين جي ميرانجهڙي روشنيءَ ۾ ڏٺم ته دريءَ ٻاهران هڪ بڪايل ڪتو منهنجي چوزي کي چٻاڙي رهيو هو. منهنجين اکين ۾ رت لهي آيو. اتان ئي مٺي شيدي کي رڙ ڪيم، "اڙي شيدي، بدبخت: ڪتي جي ايڏي مجال جو منهنجي چوزي کي ماري! اڙي هٽينس بندوق ۽ اپٽ ماري وجهينس."

شيديءَ بندوق کڻڻ لاءِ ڊوڙ پاتي.

اسان ٻئي رن جي ڪوٺي ڏانهن وڌياسين. در وٽ پهتاسين ته عليءَ چيو، "شيخ، وارو ڪر. وڏي وڃي ٻڪ وجهينس."

مان در جي وچ ۾ وڃي بيٺس. علي اوٽ ۾ بيٺو. مون وک اڃا مس وڌائي جو خاموش فضا ۾ ڪارتوس ڇٽڻ جا ٻه آواز ٿيا. هوءَ ڇرڪ ماري اٿي ويٺي. اکيون مهٽيندي در ڏانهن ڏٺائين. مون تي نظر پيس، ته ذري گهٽ ڪانئس رڙ نڪري ويئي. هوءَ پلنگ تي پٺ ڏانهن سرڪندي ويئي. ڪاوڙيل لهجي ۾ ڪجهه چوڻ لڳي. ڪجهه ٻه سمجهي نه سگهيس، پر محسوس ڪيم ته هوءَ سنڌ تي چوهه چندي رهي هئي. عليءَ کي سڏ ڪيم. علي ٻه منهنجي پاسي ۾ اچي بيٺو. عليءَ کي ٻه ساڳئي حال ۾ ڏسي رن ڪان دانهن نڪري ويئي. عليءَ کان پڇيم، "اسان سنڌي آهيون، گاريون برداشت نه ڪندا آهيون. رن گاريون تي ڏئي ڇا؟"

علي وراڻيو، "پنهنجن پروفيسرن ۽ ڪتابن کي گاريون تي ڏئي."

رن ڏانهن وڌندي چيم، "ٻڌائينس چو نه تو علي، ته هيءَ سنڌ، موهن جو دڙو ناهي."

هوءَ هيسيل هرڻيءَ وانگر ڪنبڻ لڳي. ڊنل ڊنل نگاهن سان مون ڏانهن ڏسڻ لڳي. اوچتو، ڇلانگ ماري وڃي سوگهو ڪيومانس.✦

دل جي دنيا

ڏاند اول پٽ تي ٽنگيل پراڻي گھڙيال ڏانهن ڏٺو ۽ پوءِ ٺونٺ هٽندي راجا کان پڇيو، "مجنون به ڪنهن آفيس ۾ ڪلارڪ هو ڇا؟"

"انهن ڏينهن ۾ آفيسون نه، گھوڙن جا تبيلا هوندا هئا." راجا مون ڏانهن ڏسندي ورائيو.

"مجنون زندگيءَ ۾ فقط هڪ گھوڙو ڏٺو ۽ تنهن کي به هاٿي سمجھي ڏڪي ويو هو،" ڏاند ڳالهائيندو رهيو، "۽ پوءِ ڪيترين راتين تائين مجنون کي خواب ۾ ليليٰ بدران گھوڙو نظر ايندو هو."

"ٺيڪ ٿو چوين ڏاند،" راجا جواب ڏنس، "مجنون ذات جو جٽ هو ۽ اُٺن اڳيان اگريتيون ٻاريندو هو."

مون فائيلن جي ڇپن ڦٽن لفظن تان نظرون هٽائي ڏاند ۽ راجا ڏانهن ڏٺو.

"تنهنجي ڳالھ ناهي،" ڏاند چيو، "تون جديد آهين، اسين قديم مجنونءَ جي باري ۾ ڳالهائي رهيا آهيون."

"واهيات آهيو،" جڪ ڪائيندي چيم.

"شٽ – اپ،" ڏاند گھٽيل آواز ۾ دڙڪو ڏنو ۽ ڪيسي مان ڦڻي ڪڍي وار منهن ۾ وجھي ڇڏيائين.

هيڊ ڪلارڪ اسان ٽنهي ڏانهن گھور ڪري نهاريو ۽ ڪنگھي نڙي صاف ڪيائين. اسان ٽنهي نظرون فائيلن تي ڪپائي ڇڏيون.

مون پراڻي گھڙيال ڏانهن ڏٺو. پنجن ۾ ٽيوهه منٽ باقي هئا. اسان کي پنجين لڳي آفيس مان موڪل ملندي هئي. جنهن ڏينهن منهنجو تمنا سان پروگرام هوندو هو، تنهن ڏينهن شام جا پنج مونکان پنج ڪوهه پري ٿي ويندا هئا. اهي پويان ڪجهه منٽ ڪلاڪ ٿي پوندا هئا. ڪلاڪ هفتن ۾، هفتا مهينن ۾ ۽ مهينا سالن ۾ بدلجي ويندا هئا.

منهنجون نظرون گھڙيال جي پينڊيولم تي ڪتل هيون. ڪانٽا هڪ هنڌ

بيٺل پانيم. دل چاهيو تہ سيني کان اک بچائي تنديو ڪانٽو پنجن تي وڏو بارهن تي بيهاري ڇڏيان. پنهنجي ان احمقاڻي خيال تي دل ئي دل ۾ کلي ويٺس. شايد هڪ اُداس ۽ ٿڪي مرڪ منهنجي منهن تي ڪن لاءِ ڪيڏي، موتي ويئي هئي.

”گڊ – لڪ،“ ڏاند منهنجو خيال پاڻ ڏانهن ڇڪايو.مان ساڻس اک ملائي نہ سگهيس.

راجا چيو، ”ڇڏينس ڏاند، ويچارو شرمائي ٿو.“

”نيور مائينڊ،“ ڏاند وراڻيو، ”اجا ٺٺون آهي. ٺهي ويندو.“

مون ڪين جواب نہ ڏنو ۽ خاموش رهيس. بيحد پريشان هوس. ڏاند ۽ راجا جا چرچا زهر پئي لڳم.

ڏاند ۽ راجا مون سان بناسپتي گيهہ جي ڪارخاني ۾ ڪلارڪ هئا. ڏاند بندرو ۽ ٿلهو هو، ان ڪري پاڻ کي مشڪرو سمجهندو هو. هرڪو کيس ڏاند سڏيندو هو. سندس اصلي نالي جي ڳڻتي کي خبر نہ هئي. راجا جي اِصلي نالي جي سڌ، سواءِ ڏاند ۽ مونکان، ٻين ٿورن کي هئي، هو روسي ڪتاب پڙهندو ۽ آمريڪي اداڪارن جا فوٽا گڏ ڪندو هو. اسان ٽنهي کي هڪ وڏي ٽيبل مليل هئي، جنهنجو هڪ پاسو ڀت سان لڳل هو ۽ باقي ٽن پاسن کان اسان ٽيئي ويهندا هئاسين. هيڊ ڪلارڪ جي نظر بچائي، سڄو سڄو ڏينهن هڪ ٻئي سان چرچا ۽ هڪ ٻئي تي ٽوليون ڪندا هئاسين.

پر اُن ڏينهن، مون ڏاند ۽ راجا جي ٽولين جو جواب نہ ڏنو. خاموش رهيس. صبح کان پريشان هوس.

صبح جو اخبار ۾ ڪراس ورڊ معمي جو حل ڏسي منهنجي دل ڏڄي پئي هئي. اميدون نااميديءَ جي غمناڪ اوندهہ ۾ پنواتيون ڪاٽڻ لڳيون هيون. حسرتون واريءَ جي دڙي هيٺان دفن ٿي ويون.

هڪ ڏينهن اڳ، شام جو، جڏهن ڪراس ورڊ معمي جو حل پري، اسپينسر جي دٻي ۾ وجهي، هوٽل فاروق جي فيملي روم ۾ اچي ويٺا هئاسين، تڏهن تمنا پڇيو هو، ’شامو، جيڪڏهن هن دفعي صحيح حل تي اسان کي هڪ لک رپيا ملن تہ ڇا ڪنداسين؟“

جواب ڏيڻ کان اڳ مون تمنا جي اکين ۾ نهاريو هو. ڪن لاءِ اسان جون

نگاهون مليون، ڏار تي ويون هيون. مون تي سندس نرم، نازڪ ۽ سهڻين آڱرين تي پنهنجو هٿ رکي ڇڏيو هو. هن ڪنڌ جهڪائي ڇڏيو هو ۽ هٿي هٿ جون آڱريون ساسر جي ڪنيءَ تي ڦيرائڻ لڳي هئي.

آهستي، جهيڻي آواز سان، مون دل جي گهراين مان ڳالهايو هو ته، 'سڀ کان اول اسان شادي ڪنداسين، تمنا.'

هوءَ شرمائجي ويئي هئي ۽ پنهنجون آڱريون منهنجي هٿ هيٺان کسڪائي ويئي هئي.

'مونسان شادي ڪنديءَ نه، تمنا.' مون بيوقوفن وانگر تمنا جي بيحد حسين منهن ۾ نهاريندي پڇيو هو.

جواب ۾ هن ڊگهيون پنبڻيون مٿي ڪري پنهنجون نگاهون منهنجن نگاهن سان ملائي ڇڏيون هيون. مون پنهنجي دل کي ٿاٿيپ جي رٻن وانگر گول دائري ۾ چڪر کائيندي محسوس ڪيو هو.

"چئُ تمنا،" مون ٻئي ٻانهون ٽيبل تي رکندي ڪانئس پڇيو هو، 'هن دفعي صحيح حل نڪتو ته مون سان شادي ڪندينءَ نه؟"

تمنا جا ڳل ڳاڙها ٿي ويا هئا. حياءَ کان ڪنڌ هيٺ ڪري ڇڏيو هئائين.

"سچ تمنا؟"

"هون."

"اوهه تمنا،" مون تمنا جو نازڪ هٿ پنهنجي ٻنهي هٿن ۾ لڪائي ڇڏيو هو. چيو هومه، 'پوءِ اسان جو پنهنجو گهر هوندو تمنا. تنهنجون ۽ منهنجون ٻينرون ۽ منهنجا ڀائر خيراتي اسڪولن بدران پرائيويٽ ۽ پبلڪ اسڪولن ۾ پڙهندا. منهنجي ماءُ ميونسپالٽيءَ جي مفتي شفاخاني جي ڳاڙهي دوا بدران ڪنهن مشهور ڊاڪٽر کان علاج ڪرائيندي.'

"۽ شامو،" تمنا منهنجي ڳالهه اڌ ۾ ڪپيندي چيو هو، 'اسان ٻئي هيءَ واهيات نوڪري ڇڏي ڏينداسين.'

"ها تمنا. نه مونکي ڊپٽيءَ جي ڇڙٻ سهڻي پوندي، نه توکي ٿي کو مشڪوڪ نگاهن سان ڏسي سگهندو."

"پر اٿين ته لک ربيا هڪ سال ۾ ڪيئي ويندا."

"اسان بزنس به ته ڪنداسين."

”کھڙو؟“

مان سوچ ۾ پئجي ويو هوس. ڪپهه ۽ ڪٽڪ جي واپار ڪان وٺي سون جي سمگلنگ تائين هڪ هڪ ڌنڌو منهنجي ذهن ۾ اچي، موٽي ويو.

”مان ٻڌايانءِ؟“ تمنا پڇيو هو.

”ٻڌاءِ.“

”اسان هڪ ڊاٽسن ڪار وٺنداسين.“

”ڊاٽسن ڇو؟“ مون هڪدم وراڻيو هو. ”اسين شيورليٽ، امپالا يا مرسڊيز بينز وٺنداسين.“

”پنهنجي لاءِ وٺنداسين نه؟“

”ها.“

”ڊاٽسن ڪار ٽئڪسي ڪري هلائينداسين.“

”واهه! گڊ آئيڊيا.“

”سٺي آمدني آهي اڄڪلهه ٽئڪسيءَ مان،“ تمنا چيو هو، ”پوءِ مان نائيٽ ڪاليج بدران سينٽ جوزف ڪاليج ۾ داخلا وٺندس.“

”ايڪسيلنٽ.“

”۽ تون انگريزيءَ ۾ ايم. اي ڪرڻ لاءِ ڪراچي يونيورسٽيءَ ۾ داخلا وٺجانءِ.“

”ونڊرفل،“ وراڻيو هئم، ”اسان روز روز دال ڪائڻ به ڇڏي ڏينداسين.“

ڪجهه دير تائين نه تمنا ڳالهايو هو ۽ نه مون. اسان ٻئي پنهنجن پنهنجن خيالن سان وچڙندا، اُميدن جا تاج محل ناهيندا ۽ ڊاهيندا رهياسين. تصور جي دنيا اکين آڏو اچي بيٺي هئي. پاڻ کي ڪاري جبي ۾ ايم. اي جي ڊگري وٺندي ڏٺم – ايئرڪنڊيشنڊ آفيس ۾ پاڻ کي فوم ربڙ جي ڪوئٽريءَ ڪرسيءَ تي ويٺل ڏٺم. ڊاٽسن ٽيڪسيءَ کي ڪراچيءَ جي رستن تي ڊوڙندي ڏٺم. اوچتو تمنا تصور جي دنيا کي ذهن جي پردن تان هٽائي ڇڏيو هو. پڇيو هئائين، ”هن دفعي ته پنهنجو حل صحيح نڪرندو نه، شامو؟“

”ڇو نه صحيح نڪرندو،“ مون ڪيس ۽ پاڻ کي دلاسو ڏنو هو، ”محمد پان واري ۽ غفور حجم جا ڏکن سان پربل حل صحيح ٿي سگهن ٿا، ته ڇا اسان پڙهيل ڳڙهيلن جو حل ڪڏهن به صحيح نه نڪرندو!“

تمنا جي چپن تي هڪ بيحد حسين ۽ وڻندڙ مرڪ تري آئي هئي. اُها مرڪ، سدائين، سوداءَ وانگر مُنهنجي ساهہ سان سمايل هوندي آهي.

پر اُن ڏينهن صبح جو اخبار ۾ ڪراس ورڊ معمي جو نتيجو ڏسي، تمنا جي چپن تان لازوال مرڪ هماليہ جي برف وانگر رجندي محسوس ڪئي هئم. ڪيس اُداس ۽ مايوس محسوس ڪيو هيم. تڏهن، پنهنجين حسرتن جي رک اُڏائي، تمنا جي ٽٽل اُميدن کي پنهنجي جهول ۾ جهپي ورتو هيم. سوچيو هيم، تمنا وياڪل هوندي، اُباڻڪي هوندي -اڄ ڪئپيٽل سئنيما ۾ The Killers جو پهريون شو ڏسنداسين - ڪجهہ دير لاءِ خواهشن ۽ آرزوئن جو ڊٺل پنيور وساري ڇڏينداسين.

ڊريس سرڪل جي اي قطار ۾ پويون ٻہ سيٽون بڪ ڪرائي، ايڊوانس بڪنگ جو ڪوپن ڪيسي ۾ وجهي آفيس آيو هوس.

تمنا وزاندي جي پوئين ٽنيي وٽ بيحد اُداس ۽ بيچين بيٺي هئي. مون تي نظر پيس تہ مونکي ڏسندي ئي رهي هئي. وٽس ويم تہ چيو هئائين، "هن دفعي بہ اسان جو حل غلط نڪتو، شامو. اسان جي قسمت ڪڏهن بہ نہ بدلبي."

"نااُميد نہ ٿيءُ تمنا،" کيس دلاسو ڏنو هوم، "ايندڙ مهيني اسان جو حل صحيح نڪرندو ۽ پرائيز بانڊ جو لڪي نمبر بہ پنهنجو ئي نڪرندو."

"ڪيستائين. ڪيستائين شامو اهڙي نموني پاڻ کي فريب ڏيندا رهنداسين؟"

"چري،" مون ويران مرڪ سان چيو هو، "ٻڌو نہ اٿئي، تہ ڏکن پنيان سک -"

"ها. پاڻ کي پرچائڻ جو بهترين طريقو آهي."

"انتظار ڪر تمنا. هڪڙي ڏينهن اسان جي روح جا زخم پرجي ويندا، دل جو درد گهٽجي ويندو،" ٽڏو ساهہ کڻي وراڻيو هيم، "هڪڙي ڏينهن اسان جي صحرا جهڙيءَ سُڃيءَ زندگيءَ ۾ خوشين جا رابيل وچائجي ويندا."

"۽ ان وقت جي انتظار ۾ شايد نہ تون رهين، نہ مان رهان."

"ائين نہ چئُہ تمنا، ائين نہ چئُہ،" مون لڇندي وراڻيو هو، "مونکي مايوس نہ ڪر. منهنجي دل نہ ٽوڙ تمنا."

تمنا جواب نہ ڏنو هو. اکيون بند ڪري مٿو ٽنيي سان لڳائي ڇڏيو

هٿائين. سندس خشڪ چپن تي چنبڙيل لپ اسٽڪ جا چوڏا ٽڙڪڻ لڳا هئا. سندس ڏکيون پنبڻيون ٽڙڪڻ لڳيون هيون. قسمت کان ڪاڏل شڪست جي احساس ۾ سندس وجود ويراڳ جي آگ ۾ جلڻ لڳو هو.

”تمنا.“

”جي.“

”اڄ منجهند جي ماني گڏ کائينداسين،“ مون چيو هو.

”چڱو،“ هن وراڻيو هو، ”هينئر وڃ. ڊپٽيءَ مون وٽ ڏسي ورتئہ تہ اجايو گوڙ ڪندو.“

تمنا پنهنجي ڪمري ڏانهن هلي ويئي هئي. پنهنجي ڪمري ڏانهن ويندي ڊپٽيءَ جي ڪمري ۾ در جي شيشي مان جهاتي پاتي هيم. ڊپٽي نہ آيو هو.

اسان جو ڊپٽي قداور، ٿلهو ۽ اڇو هوندو هو. اکيون ڀوريون ۽ ٽڪڻ جا وار ڪٽل هوندا هئس. اسان کيس افلاطون سڏيندا هئاسين. آفيس جو پراڻو نائڪ چوندو هو تہ عقل جا دروازا ڊپٽي صاحب تي اچي بند ٿي ويا هئا.

مون سان تہ بنهہ نہ پوندي هئس. هڪ دفعو اڳ بہ مونکي تمنا سان ڳالهائيندو ڏسي پنهنجي آفيس ۾ گهرايو هئائين. سگريٽ جو ڪش هٽندي چيو هئائين، ”ماٺهو اسان جي فئڪٽريءَ جو بناسپتي گيهہ ڇو نٿا کائين.“

”ماٺهن کي اسان جي فئڪٽريءَ جو گهہ پسند ناهي سائين.“

”ڇو پسند ناهي،“ ڊپٽيءَ خارن مان چيو هو، ”توهان ڪلارڪ ڪهڙي مرض جي دوا آهيو؟ توهان کي فقط ڪلارڪي ڪرڻي ناهي. ماٺهن کي اسان جو بناسپتي گهہ کائڻ تي آماده بہ ڪرڻو آهي.“

”ها سائين.“

”ماٺهن کي ٻڌاءِ تہ اسان جو گهہ صحت جي اصولن تي تيار ٿيل آهي ۽ منجهس سيئي وٽامن آهن،“ چيو هئائين، ”بناسپتي گهہ اسان جي عوام لاءِ مفيد آهي ۽ سندن ضرورتن مطابق آهي.“

”ها سائين.“

”۽ اسان جو بناسپتي گهہ، ديسي خالص گهہ کان وڌيڪ بهتر آهي.“ ڊپٽي صاحب ڪڙڪ آواز ۾ چيو هو، ”خالص گهہ کائڻ وارا سست ۽ بناسپتي گهہ کائڻ وارا چست هوندا آهن.“

مون ان انڪشاف تي ڊپٽي صاحب ڏانهن حيرت مان ڏٺو هو. ڊپٽي صاحب پاڻ بناسپتي گهه نه کائيندو هو. پاڻ خالص گهه تي کان گهرائيندو هو.

”سمجهيءِ؟“

”ها سائين.“

”تون ڏوڙ سمجهندين. پنهنجو ڪم سڌار نه ته نوٽيس ملنديءِ،“ ڊپٽيءَ سگريٽ جو دونهون ڇڏيندي چيو هو، ”۽ ڪن ڪولي ٻڌ، تمنا سان ڳالهائڻ ڇڏي ڏي.“

”يس سَر.“

پر اُن ڏينهن ڊپٽي موڪل تي هو. در جي شيشي مان سندس ڪمري ۾ جهاتي پائي، پنهنجي ڪمري ۾ هليو ويو هوس.

مونِ منهن ورائي گهڙيال ڏانهن ڏٺو. پنجن ۾ ٻارهن منٽ باقي هئا.

”ڀلا ليليٰ به ڪنهن آفيس ۾ ٽائيپسٽ هئي ڇا؟“ ڏاند راڄا کان پڇيو.

”ليليٰ رڍن جي پشم لاهيندي هئي،“ راجا وراڻيو.

مون ڪاوڙ مان ٻنهي ڏانهن ڏٺو. ڏاند ڏند ڪڍندي چيو، ”ڳالهه تنهنجي ليليٰ جي ناهي. تنهنجي جديد آهي، اسان قديم ليليٰ جي باري ۾ ڳالهائي رهيا آهيون.“

”بدتميز آهيو.“

”ٿئنڪ يو،“ راجا چيو.

هيڊ ڪلارڪ کنگهي نڙي صفا ڪئي ۽ اسان ڏانهن ڦهري نگاهن سان ڏٺو. ڏاند ۽ راجا ڳالهائڻ بند ڪري ڇڏيو ۽ اجايو سجايو فائيل اُٿلائڻ لڳا.

”هيڊ ڪلارڪ آهي يا هيڊ ماستر.“

”ڪمبخت، چوڪيدار آهي،“ ڏاند چيو.

مون پتلون جي پوئين کيسي مان پرس ڪڍي گوڏي تي رکيو. گوڏو ٽيبل هيٺان ڪري ڇڏيم. پرس کولي تمنا جي تصوير ڏٺم. ڏاند هيٺ مٿي ٿيو، پر منهنجي گوڏي تي پرس ڏسي نه سگهيو.

”لڏڻ ڇڏي ڏي. ڪرسي نه ڀڃين وجهين،“ راجا ڏاند کي چيو.

”تون پنهنجي بڪواس بند ڪر،“ ڏاند راجا کي ڇڙٻ ڏني ۽ ٻيهر منهنجي گوڏي تي پرس ڏسڻ جي ڪوشش ڪيائين. جڏهن پرس ڏسڻ جي

هرڪا ڪوشش ناڪام ٿي ويس، تڏهن خار مان چيائين، ”آفيس جي ٽيبل آهي، يا مڙدن چيرڻ جي ميز. اسانِ ڪلارڪ نه، جڻ ميڊيڪل اسٽوڊنٽ آهيون.“

راجا ڪيس ٽيبل هيٺان لت وهائي ڪڍي. ڏاند لت جو سور پچائي ويو. ڪجهه پريرو ڪسڪندي چيائين، ”ردي. منهنجي بوٽ جي پالش خراب ڪري ڇڏين ها.“

راجا اک جي اشاري سان ڏاند جو ڌيان هيڊ ڪلارڪ ڏانهن ڇڪايو. ڏاند يڪ ڏانهن سرڪي ويو ۽ منهنجي سامهون اچي ويٺو.

”ڇا ٿو ڏسين مجنون،“ ڏاند آهستي پڇيو.

”ڪجهه به نه،“ مون آهستي ورائيو.

پڻ پڻ تي هيڊ ڪلارڪ اسان تنهي ڏانهن ڏٺو. هن پنهنجي سنهڙي هڏائين آڱر گهنڊيءَ تي ٻه چار دفعا اهڙي نموني هنيئين، جيئن ڪڪڙ داڻو چڳڻ لاءِ مٽيءَ ۾ ٺونگا هڻندو آهي. ڏاند ۽ راجا پنهنجو وات بند ڪري ڇڏيو.

مون پراڻي گهڙيال ڏانهن ڏٺو. پنجن ۾ ڏهه منٽ هئا. رهيل ڏهه منٽ ڏهه صديون ٿي پيا. سڀ عاشق ائين ئي محسوس ڪندا هوندا، مون سوچيو.

ڏاند ۽ راجا فائيلن جا ورق اُٿلائڻ لڳا. مون پنهنجون نظرون تمنا جي تصوير تي ڪپائي ڇڏيون. ٻه ٽي ڪلاڪ اڳ، تمنا ۽ مون گڏ منجهند جي ماني کاڌي هئي. هوءَ مونکان اڳ پنهنجي ڪمري مان نڪري منهنجي ڪمري جي سامهون، پوئين ٽنيي وٽ اچي بيٺي هئي. جيئن ئي هڪ لڳو، مون ميز جي خاني مان رومال ۽ ويڙهيل ماني ڪڍي ۽ سڌو تمنا جي سامهون وڃي پهتو هيس. پٺيان راجا جو آواز پڌو هيم، ”گڊلڪ مجنون.“

تمنا وٽ پهتو هيس، ته تمنا چيو هو، ”برنس گارڊن ۾ ماني کائينداسين.“

”او – ڪي.“

اسان ٻئي پين ڪلارڪن جي ٿهري نظرن ۾ ڇيندڙ نگاهن مان لنگهندا، آفيس جي حد ٽپي ٻاهر نڪري وياسين. برنس گارڊن ۾ ناريل جي وڻن وٽ سائي ڇٻر تي ويهندي، تمنا پڇيو هو، ”اڄ ڇا آندو اٿئي؟“

”ٻه مانيون ۽ تريل پٽاٽا.“

تمنا کان ٽهڪ نڪري ويو هو. پنهنجي مانيءَ جي ننڍي پيٽي

ڪوليندي چيو هئائين، ”مون به مانيون ۽ ترپل پٽاٽا آندا آهن.“

”ملباريءَ ڪان دال وٺي اچان؟“

”نه. اڄ پٽاٽا ئي کائيندا سين.“

تمنا مانيون رومال تي رکي، ٽين جي پيٽيءَ ۾ پٽاٽا ملائي ڇڏيا. مون پيار منجهان تمنا ڏانهن ڏٺو هو. تمنا ڪنڌ کڻي مون ڏانهن ڏٺو ۽ اسان جون نگاهون ڪن لاءِ ملي ڏار تي ويون هيون. هڪ گرهه کائي، تمنا مون کان عجيب سوال ڪيو هو، ”مونکي چاهين ٿو، شامو؟“

مون عجيب نموني ڪنڌ لوڏي ”ها“ ڪئي هئي ۽ پاڻ کي احمق محسوس ڪيو هئم.

تمنا ٽڪ ٻڌي مون ڏانهن ڏٺو هو. پوءِ آهستي چيو هئائين، ”مان بدنام آهيان، شامو، تڏهن به مونکي چاهين ٿو؟“

مون سندس سوال جو جواب نه ڏنو ۽ ورائي پڇيو هيومانس، ”مونسان شادي ڇو نٿي ڪرين، تمنا؟“

تمنا جي چپن تي اُداس مرڪ جا پاڇا آيا، هليا ويا. هن جواب نه ڏنو ۽ ڪنڌ جهڪائي ماني کائيندي رهي هئي.

”مان نٿو وڻانءِ ڇا؟“ عجيب سوال ڪيو هيم. سوال ڪري پڇتايو هيم. ڀانيم ته تمنا مونکي بيوقوف سمجهي، منهنجي اڻ ميي پيار تي کلي پوندي، پر تمنا جي چپن مان ڪجهه نه نڪتو. اکين ۾ اُداسيءَ جا پاڇا پرڙا هٽندا رهيس.

”مان ڇريو آهيان، تمنا،“ مون گهٽيل آواز ۾ ڳالهايو هو، ”مان ڇريو آهيان. مونکي محبت ڪرڻ به نٿي اچي.“

تڏهن به هن جواب نه ڏنو هو. پنهنجي هٿ جو گرهه منهنجي اڳيان رکي، منهنجي هٿ جو گرهه پنهنجي وات ۾ وڌو هئائين.

ڪيس خاموش ڏسي ٻيهر پڇيو هيم، ”مونسان شادي ڇو نٿي ڪرين، تمنا؟“

”شامو،“ هوءَ اڳتي سري آئي هئي، ”مان بدنام آهيان، شامو.“

”اهو منهنجي سوال جو جواب ناهي، تمنا.“

”منهنجي بدنامي مون تائين محدود آهي،“ تمنا ڪنبندي آواز ۾ چيو

هو، "توسان شادي ڪري، توکي، تنهنجين پينرن، پائرن ۽ ڀاءُ کي بدنام ڪرڻ نٿي چاهيان."

"مان ڊپٽي نه آهيان، جو بدناميءَ کان ڏڪي وڃان،" مون وراڻيو هو، "مان معمولي ڪلارڪ آهيان." تمنا ڏاند ۽ راڄا منهنجا دوست آهن."

"اڪيلي سر ٻن گهرن جو بار ڪٿي سگهنديئن؟"

"جو نه ڪٿي سگهندس. هينئر به ته پارٽ ٽائيم ماستري ڪندو آهيان. شاديءَ کان پوءِ ڪنهن پريس ۾ به ڪم ڪندس."

تمنا ڪنهن اونهيءَ سوچ ۾ گم ٿي وئي هئي. مان سندس جواب جو انتظار ڪندو رهيس.

هن ڳالهايو. موضوع بدلائڻ لاءِ چيو هئائين، "سڄو ڏينهن هٽ نوڪري ڪرڻ کان پوءِ ٿڪبو ناهين، جو ڇهين کان رات جي ڏهين تائين اسڪول ۾ به پڙهائيندو آهين؟"

"نائيٽ اسڪولن ۾ لاٽ صاحبن جا پٽ نه پڙهندا آهن. مان ٿڪل هوندو آهيان ته شاگرد به ڏينهن جي محنت مزدوريءَ کان پوءِ ٿڪل هوندا آهن:" مون وراڻيو هو، "پر تنهن هوندي به مان رات جي ٻارهين کان صبح جي ڇئين لڳي تائين ڪنهن پريس ۾ پروف ريڊر ٿيندس."

هوءَ خيالن جي ڪن ۾ لهي وئي. هٽ جو گرهه هٽ ۾ رهجي ويو هئس. نگاهون هڪ هنڌ اٽڪي پيون هئس. مان ڪيس متجسس نگاهن سان ڏسندو رهيس. تڏهن، ڪجهه دير جي خاموشيءَ کان پوءِ، مون پنهنجو هٽ تمنا جي هٽ تي رکيو هو. هن منهنجين اکين ۾ نهاريو هو.

"ها ڪر تمنا." آهستي چيو هئم، "ڇڱو ته مون سان شادي ڪندينءَ، تمنا، ها ڪر. ها ڪر، تمنا."

هڪ اونهو، ڏکويو درد کي هلڪو ڪندڙ ٿڌو ساهه کڻندي هن وراڻيو هو، "شامو، مان نٿي چاهيان ته تون منهنجي لاءِ مشين وانگر ڪم ڪندو رهين. مان توکان زندهه رهڻ جو حق ڦرڻ نٿي چاهيان."

"اهي اجايا بهانا آهن، تمنا،" مون الاءِ ڪيئن چيو هو، "ڇڱو ته مونسان شادي ڪرڻ نٿي چاهين."

"شامو!"

”ها تمنا. تون منهنجي لاءِ سچي زندگي تمنا ئي رهندينءَ. مان دل جي دنيا لٽائڻ کان پوءِ به تنهنجي دل ۾ تر جيتري جاءِ حاصل ڪري نه سگهيو آهيان. تون منهنجي لاءِ چنڊ وانگر دور آهين، تمنا خواب وانگر مبهم آهين.“

هن منهنجي وات تي هٿ رکي ڇڏيو هو، ”اڳتي ڪجهه نه چئُه، ڪجهه نه چئُه شامو. مان پريشان آهيان. مونکي وڌيڪ پريشان نه ڪر.“

مون ٽرماس جي ڊيڪ ۾ پاڻي پيتي، ٻه چار ڊڪ پيري، ڊيڪ ڇپر تي رکي ڇڏيو هو. هن ٽرماس جو ڊيڪ ڪٽي ڇپن سان لڳايو هو ۽ ٻچيل پاڻي پڪ ساهي پئي وئي هئي.

چيو هٿائين، ”اينڊرٽ مهيني ڪراس ورڊ معمي جو حل صحيح نڪرندو، مونکي پڪ آهي شامو. پوءِ اسان شادي ڪنداسين.“

”اُنهن معمن اسان جي زندگيءَ کي به حل نه ٿيندڙ معمو ڪري ڇڏيو آهي.“

”صبح جو چيو هيئه، ته، ڏکن پنيان سک.“

”ها، تنهنجي دل رکڻ لاءِ چيو هيم.“

”نه شامو. هن دفعي اسان جو حل ضرور صحيح نڪرندو.“ تمنا منهنجي دل کي آٿت ڏيڻ خاطر چيو هو، ”اسان جو پنهنجو گهر هوندو ـ منهنجون ۽ تنهنجون پينرون، تنهنجا ٻائر پبلڪ اسڪول ۾ پڙهندا – امان جو علاج ڪنهن ايم. آر. سي. پي ڊاڪٽر کان ڪرائينداسين – ۽ شامو مان سينٽ جوزف ڪاليج ۾، ۽ تون يونيورسٽيءَ ۾ ايم. اي لاءِ داخلا وٺندين – ۽ شامو، اسان شورليٽ، امپالا يا مرسڊيز بينز به وٺنداسين –“

”۽ سچي عمر ان انتظار ۾ ختم ٿي ويندي.“

”نه شامو.“

”اجايو پاڻ کي فريب ۾ نه ڏي. تمنا.“

”اسان جي زندگي فريب آهي، شامو.“ تمنا بيحد ڏک وچان چيو هو ۽ رومال چندي، ويڙهي مونکي ڏنو هٿائين.

موٽندي، آفيس جي حذن تائين، نه تمنا ڳالهايو هو ۽ نه مون. آفيس جي ڏاڪڻ چڙهندي کيس چيو هيم، ’اڄ فرسٽ شو ۾ The Killers ڏسنداسين.“

”ڪالهه نه تو وٽ فقط ٻه رپيا هئا.“

”قميص لاءِ آٽ ربيا بچائي رکيا هئم نہ. اُنهن مان بڪنگ ڪرائي آيو آهيان.“

”تون ائين نہ ڪندو ڪر، شامو.“

”هلندينءَ نہ؟“

”ها هلنداسين.“

اُن وقت کان مان موڪل جو انتظار ڪري رهيو هوس. پرس بند ڪري پوئين ڪيسي ۾ وجهي ڇڏيم. منهن ورائي گهڙيال ڏانهن ڏٺم. پنجن ۾ چار منٽ باقي هئا. ڪنهن چيو هو وقت هوا جي پرن تي اڏامندو ويندو آهي! ڪنهن چيو هو تہ اک ڇنڀ ۾ صديون گذري وينديون آهن! سچ هونديون اهي چوڻيون! پر انتظار جي هڪ ساعت ڪاٿي بہ ساعت ٿائين، هڪ لمحي کان پٺي لمحيّ تائين ورهين جي وٿي هوندي آهي.

”راجا، ٻڌ تہ سهي،“ ڏاند جي آواز تي خيالن جا سلسلا ٽٽي پيا، مجنونءَ کي گهر ۾ هڪ بيمار ماءُ، ٻہ معذور ڪراڙيون ڀقيون، چار پائر ۽ ٽي پينرون هونديون هيون ڇا؟“

”ڏس ڏاند،“ مون سخت ڪاوڙ مان چيو، ”تنهنجي پيڻ فلمن ۾ هيروئن ٿيڻ لاءِ گهر کان ڀڄي ويئي هئي تہ مون توکان ڪجهہ پڇيو هو؟ مهرباني ڪري منهنجي گهرو معاملن ۾ دخل نہ ڏيندو ڪر.“

ڏاند ککو وکو ٿي ويو. منهن تي هيڊ هارجي ويس. راجا ڳالهہ رکڻ لاءِ چيو، ”تون ناراض ڇو ٿو ٿئين، بابا. تون جديد آهين. اسان قديم مجنونءَ جي باري ۾ ڳالهائي رهيا آهيون.“

مون ڏاند ڏانهن ڏٺو. هو آڱوٺي جي ننهن سان ميز جي مر لاهي رهيو هو. ڪنڌ جهڪيل هيس. نرڙ تي پگهر جا قطرا چمڪي رهيا هيس. هو مونکي بيحد مسڪين نظر آيو. سندس هٿ کي آهستي زور ڏيندي چيم، ”مونکي معاف ڪر، دوست.“

هن منهنجي هٿ کي ٿڦڪي ڏني.

”ڳالهائڻ بند ڪريو،“ ڳجهہ ڇاپ هيڊ ڪلارڪ رڙ ڪئي. اسان ٽنهي کان ڇرڪ نڪري ويو.

ڏاند ۽ راجا هميشه وانگر فائيل اُٿلائڻ لڳا ۽ مون پنهنجون نگاهون

گهڙيال جي ڪانٽن تي ڪپائي ڇڏيون. وقت کي اينگهہ اچي وئي هئي.

پتلون جي کيس مان اينڊوانس بڪنگ جو ڪوپن ڪڍي، کولي پڙهيم. تاريخ، ٽيڪ. فرسٽ شو. ڊريس سرڪل جي اي قطار ۾ پويون ٻہ سيٽون. سوچيم، تمنا کي پٺ واري پاسي ويهارينديس ۽ پاڻ ٻئي پاسي ويهنديس. جڏهن هال ۾ اوندهہ ٿيندي ۽ فلم شروع ٿيندي، تڏهن پنهنجو هٿ تمنا جي هٿ تي رکنديس – هوءَ مون ڏانهن ڪسڪڻي ايندي ۽ پنهنجو منهن منهنجي ڪلهي تي رکندي – مان پاڻ کي ۽ تمنا کي پرچائڻ لاءِ چونديس، "تمنا، هڪ نہ هڪ ڏينهن انعامي بانڊ جو لڪي نمبر اسان جو ٿي نڪرندو – تڏهن اسان جا ٻارڙا پبلڪ اسڪولن ۾ پڙهندا – ڪو مشهور ڊاڪٽر اسان جو علاج ڪندو – پڪين کي عينڪون ۽ وڏي آواز جا اوزار وٺي ڏينداسين – شورليٽ امپالا يا مرسڊيز بينز وٺنداسين – ۽ – ۽." سوچيم، جڏهن مستقبل جي سپنن کي ٽاهي، سينگاري، سجائي، دل جي دنيا کي وندرائي وٺنداسين، ۽ جڏهن حسرتون خوشفهميءَ جي ڏيئي ۾ لهي وينديون، تڏهن، مان سرگوشيءَ ۾ تمنا کي چونديس، "تمنا، هيءَ دنيا جيڪر سئنيما هال جيتري محدود ٿي وڃي ۽ هيءَ زندگي هن فلم جيتري مختصر – اسان ٻئي ڪلهوڪلهي سان ملائي سرگوشين ۾ ڳالهائيندا رهون – حسرتن ۽ خواهشن جي رڃ کان دور – محبت جون ڳالهيون ۽ ڳالهين جا اکٽ، مسلسل سلسلا – اسان جي غمن وانگر طويل ۽ زخمن جيان بي انداز."

"پورا پنج ٿيا آهن مسٽر مجنون،" ڙاجا منهنجي خيالن کي چڙوچڙ ڪري ڇڏيو.

مان اٿي کڙو ٿيس. هيڊ ڪلارڪ گهور ڪري، اول مون ڏانهن ڏٺو ۽ پوءِ پنهنجي ٻانهن ۾ ٻڌل ناس جي دٻليءَ جهڙي واچ ۾ ڏسندي پڇيائين، ڪيڏانهن ٿو وڃين مسٽر؟"

"سائين پنج ٿيا آهن."

"منهنجي واچ ۾ ٽي ٿيا آهن."

"پر آفيس جي گهڙيال ۾ پنج ٿيا آهن."

هيڊ ڪلارڪ پنهنجو سنهڙو ڪنڌ شتر مرغ وانگر ڦيرائي پٺ تي ٽنگيل گهڙيال ڏانهن ڏٺو.

مان ذري گهٽ ڊوڙندي ڪمري مان نڪري ويس. هيٺان ڌاند جو آواز ٻڌم، ”گدلڪ، مجنون.“

جيئن اسڪولي ٻار موڪل ملڻ تي ڪلاسن مان نڪرندا آهن، تيئن آفيس جي ڪمرن مان ڪلارڪ، ٽائيپسٽ، دفتري ۽ چپڙاسي نڪرندا، هڪ ٻئي کي ٺيلها ڏيندا، ڌاڪڻ لهندا ويا.

جڏهن وراندو واندو ٿيو، تڏهن سامهون ڊپٽيءَ جي ڊرائيور کي تمنا سان ڳالهائيندي ڏٺم. تمنا جي نگاهه مون تي پئي ته مون ڏانهن هلي آئي. سندس چوڏن لڳل چپ وڏيڪ خشڪ ٿي ويا هئا. لپ اسٽڪ ڪيترن هنڌن تان ڦٽي پئي هيس. هوءَ وياڪل هئي. اکين ۾ الڪو هيس. خشڪ چپن تي زبان ڦيريندي چيائين، ”مونکي ڊپٽي سڏايو آهي شامو.“

منهنجي رڳ رڳ مان ٽوهر ڦٽي نڪتو. گهڙي ساعت لاءِ تمنا کي زندگيءَ جي پاتار ۾ غرق ٿيندو ڏٺم. چوڻ چاهيم، تمنا، محتاجي، مفلسي زندگيءَ جي سڀ کان وڏي لعنت آهي: پر جيڪي ڪجهه چوڻ چاهيم، چئي نه سگهيس. لفظ سيني جي قبرستان ۾ دفن ٿي ويا.

تمنا ڊرائيور کي موٽر وٺ ترسڻ لاءِ چيو.

اسان ٻئي ڪنڌ جهڪائي ڌاڪڻ لهڻ لڳاسين. نه هن ڳالهايو ۽ نه مون، پر ٽنهي هوندي به اسان ٻنهي هڪ ٻئي جي گهائل روح ۾ جهاتي پائي ورتي.

مون آهستي چيو، ”هڪ نه هڪ ڏينهن اسان هيءَ واهيات نوڪري ڇڏي ڏينداسين.“

هن جواب نه ڏنو، سندس ڪنڌ وڏيڪ جهڪي ويو.

منهنجي اندر ۾ آنڌ مانڌ هئي. ازلي جنگ سيني جي ڌرتي پٽيندي رهي. محبت ۽ گهر وارن جي بک بيماريءَ جا تصور، متضاد قوتن وانگر پاڻ ۾ وڙهندا رهيا.

مون پنهنجين ڪنبندڙ آڱرين سان تمنا جي سنگ مرمر جهڙي ٻانهن کي ڇهيو، ”تمنا.“

”تمنا،“ مون گيٽ ڏيئي ڳالهايو، ڊپٽيءَ جي ڪهڙي ڪار آهي؟“

”اوپل.“

”اسان شورليٽ امپالا، يا مرسڊيز بينز وٺنداسين. ها نه تمنا؟“ مون گهٽيل آواز ۾ ڳالهايو.

تمنا جواب نہ ڏنو. پنهنجون آڱريون منهنجين آڱرين ۾ جڪڙي ڇڏيائين. لفظ گهائل روح جي ڪنهن ڪنڊ مان لڇندا پڇندا تڙڦندا، درد جي پير سان وچڙندا، ٻاهر ايندا رهيا، ”اسان جو پنهنجو گهر هوندو، تمنا اسان جي بيمار ماءُ ڪنهن مشهور ڊاڪٽر کان علاج ڪرائيندي – اسان روز روز دال نہ کائيندا سين – مان انگريزيءَ ۾ ايم. اي ڪندس ۽ تون سينٽ جوزف ڪاليج –“

پوئين ڏاڪي وٽ تمنا پنهنجون آڱريون منهنجين آڱرين مان ڇڏائي، ڊوڙندي موٽر جي پوئين سيٽ تي وڃي ويٺي. رئي جي ڪنڊ وات ۾ وجهي، چپ پڪوڙي اکيون بند ڪري ڇڏيائين. ڪار هڪ سٽ سان، اک ڇنڀ ۾ دز اُڏائيندي، آفيس جي حدن مان نڪري وئي.

پريان ڏاند رڙ ڪندي چيو، ”بئڊ لڪ مجنون.“

منهنجي منهن تي ويران مرڪ تري آئي ۽ ٽٽل تاري وانگر روشنيءَ جي ليڪ ٿاهي، مايوسيءَ جي ٻاٽ اونداهين ۾ گم ٿي وئي.✦

چريٽ ۽ هڪ نرس

اسڪول ڪان موٽندي دير ٿي وئي.

پويون پيرڊ ڊرل جو هو، ڊرل ماستر کي عرض به ڪيم: سائين، مان قد ۾ بندوق کان ٻندرو آهيان، ڏيندو آهيان، پريڊ ڪندي ڪندي اجايو گسي ويندس، مونکي وڃڻ ڏيو. پر ڊرل ماستر نه مڙيو. چيائين: اصل نه ڇڏيندومانءِ چريٽ. هٽ ٻڌي ليلايومانس: سائين، اڄ فٽ بال ميچ به ڪيڏٺي آهي، مونکي وڃڻ ڏيو. ڊرل ماستر – بندوق جهڙو سخت، نرم نه ٿيو. چيائين: اسان کي جنگ لاءِ تيار رهڻو آهي، چريٽ. اول جنگ، پوءِ فٽ بال ميچ.

اسان کي موڪل نه ملي. سڄي اسڪول کي موڪل ملي ويئي. ڇوڪرا ڪلاسن مان نڪرندا، ڊوڙندا، مٽي اُڏائيندا هليا ويا. ڊرل ماستر اسان جي ڪلاس کي موڪل نه ڏني، ۽ ڪاٺ جون ڪوڙيون بندوقون ڪلهي تي رکائي، اسان کي اسڪول جي ميدان ۾ پريڊ ڪرائيندو رهيو..

پريڊ ڪندي مون قندڻ کي چيو: يار موڪل کان وڌيڪ سٺي شيءِ دنيا ۾ ٻي ڪابه ڪونهي. پڇيائين: ۽ قلفي؟. قلفي به سٺي آهي، پر موڪل سڀني کان سٺي آهي، مون وراڻيو. ان وقت اسان مارچ ٽائيم ڪري رهيا هئاسين. مارچ ٽائيم ۾ هيئن ٿيندو آهي، جو ماڻهو هڪ ئي جاءِ تي بيٺو هوندو آهي ۽ زور زور سان ڌرتيءَ کي لتون هڻندو آهي. اسان زور سان ڌرتيءَ کي لتون هڻي رهيا هئاسين ۽ مارچ ٽائيم ڪري رهيا هئاسين. قندڻ چيو: يار چريٽ، منهنجي بوٽ جو ترو ڇڳل آهي، مونکي ته وري ٻيو بوٽ به ڪونهي ني، منهنجي ماءُ گريب آهي. مارچ ٽائيم ڪندي وراڻيم. پرواهه نه ڪر قندڻ، اسان کي جنگ لاءِ تيار رهڻو آهي: اول جنگ، پوءِ بوٽ جو ڇڳل ترو.

ان ڏينهن ڊرل ماستر ڏاڍي جوش ۾ هو. سانجهيءَ تائين اسان کي پريڊ ڪرائيندو رهيو. پوءِ جڏهن پاڻ ٿڪجي پيو، تڏهن چيائين: ٻارو هاڻي توهان ٿڪجي پيا هوندو، تنهنڪري توهان کي موڪل ڏجي ٿي. اسان سڀني

کي ڏاڍي خوشي ٿي. بندوقون پيٽ سان رکي، ڏرتيءَ تان ڪتاب ڪٺي، چنڊي، ڪڇ ۾ ڪياسين. ڦندڻ چيو: يار چريٽ، تون ته بندوق ڪان به بندرو آهين. مونکي ان جو افسوس آهي، ڦندڻ، ڪيس جواب ڏنم. ۽ پوءِ سڌو وڃي ڊرل ماستر جي سامهون بيٺس. جيڪو سهڪي رهيو هو. ۽ رومال سان پنهنجي ڪاري ٿلهي ڪنڌ تان پگهر اگهي رهيو هو. چيومانس: سائين، مان قد ۾ بندوق ڪان بندرو آهيان، مهرباني ڪري مونکي پستول سان پريڊ ڪرائيندا ڪريو. سائينءَ وراڻيو: تون نه فقط بندرو آهين چريٽ، پر ڪجهه ڪجهه بيوقوف به آهين، هاڻي گهر وڃ ۽ منهنجو مٿو نه کاءُ.

مون ماستر صاحب جو مٿو نه کاڌو ۽ ٻاهر نڪري، آنڪ جا چولا کاڌم. چولا کائي، ڦندڻ سان هٿ ملائي گهر آيس. ٿڪل هوس، سوچيم ته ڪنهن سان به نه ڳالهائيندس. سمهي پوندس.

انور سڏ ڪيو، ”چريٽ.“

”نه يار، اڄ مان ٿڪل آهيان.“

”هڪڙي ڳالهه ته ٻڌ.“

”نه ادا نه. اڄ مان تنهنجي تقرير نه ٻڌندس. الا، ڏاڍو ٿڪجي پيو آهيان.“

منهنجو ڀاءُ انور اسٽوڊنٽ ليڊر آهي. ڪڏهن بک هڙتال ڪندو آهي ۽ ڪڏهن تقرير. پر جڏهن کان سندس ڪاليج کي وئڪيشن ملي آهي، تڏهن کان روز مونکيئي تقرير ٻڌائيندو آهي. تقرير ٻڌڻ جي عيوض مان ڪانٽس قلفي کائڻ لاءِ ٻه آنا وٺندو آهيان. ٻه آنا منهنجي تريءَ تي رکي انور هڪدم تقرير شروع ڪندو آهي. هڪڙو ڪو ملڪ آهي ويٽنام. اتي جنگ لڳي آهي. بس، پنهنجي تقرير ۾ ويٽنام ويٽنام ڪندو آهي ۽ آمريڪا کي گاريون ڏيندو آهي. هڪ ڏينهن پڇيو هيومانس: يار اهو ويٽنام وري ڪٿي آهي؟ انور ساهه منجهائي، تقرير روڪي، اڌ ۾ ڳالهايو هو: ويٽنام اتر ڏکڻ ايشيا ۽ جنوب مشرق آفريڪا جي وچ ۾ آهي، پر ياد رک چريٽ، وري وچ ۾ ڳالهائيندين ته ٻه آنا نه ڏيندومانءِ. چريا، تقريرون ٻڌبيون آهن، تقريرن جي وچ ۾ ڳالهائبو ناهي. پوءِ انور ڏاڍي جوش ۾ تقرير ڪئي. آمريڪا کي گاريون به ڏيندو رهيو ۽ هوا ۾ مڪون ۽ ٺونشا به ڦيرائيندو رهيو. اوچتو هڪ مڪ مون کي به

ٺڪاءُ ڪري ڏنائين. مونکي سخت ڪاوڙ آئي: ڇيومانس: اڙي مان آمريڪا ٽوروئي آهيان، جو مونکي مڪ ٿو هڻين. ساري چرپٽ انور منهنجي ٽڪڻ تي هٿ گهمائيندي ڇيو هو. مون به ضد ٻڌو: ٻه آنا تقرير ٻڌڻ جا ۽ ٻه آنا ٺونشو کائڻ لاءِ به ڏي. ان ڏينهن انور مونکي چار آنا ڏنا هئا ۽ مون اسپيشل قلفي کاڌي هئي.

اسڪول کان موٽيو هوس دير سان. ٿڪل هوس انور کي انڪار ڪري ڇڏيم.

انور ڏاڍي رازداريءَ ۾ چيو، ”تقرير ناهي چرپٽ، ٻيو ڪم آهي.“

”رڌٽي مان ماني چورائڻي ته ناهي؟“

”نه نه. ٻيو ڪم آهي.“

”ڪهڙو؟“

”پرائيويٽ ڪم آهي.“

مون انور کي جاچي ڏٺو. پڇيومانس، ”ڇا ڪارائيندين؟“

”قلفي.“

”خوش رهه، ڪڍ ٻه آنا.“

انور مون کي ٻه آنا ڏنا. پوءِ هيڏانهن هوڏانهن ڏسندي، پتلون جي کيسي مان گلابي لفافو ڪڍي مون کي ڏنائين. چيائين، ”ليڊي ڊفرن اسپتال ۾ جيڪا ڪرستان نرس آهي نه –“

”ها ها، ڪاري بيني.“

”اڙي اها نه.“

”ته پوءِ ڪهڙي؟“

”جنهن تنهنجي ڪن ۾ دوا وڌي هئي، سوزي، سوزي.“

”بس بس، سمجهي ويس.“

”شاباس، هي خط سوزيءَ کي ڏيئي اچ.“

مون خط وٺي کيسي ۾ وڌو. وڃڻ کان اڳ انور کان پڇيم، ”پنهنجي ڪاليج جي مئگزين به پڙهڻ لاءِ ڏيندين نه؟“

”تون اڃا ٻار آهين. تون ڪاليج مئگزين ڪيئن پڙهي سگهندين؟“

”مان مئگزين جو سنڌي حصو پڙهندس.“

”نه چرپٽ نه، ڪاليج مئگزين ۾ ٻارن لاءِ ڪا به شيءِ نه هوندي آهي.“

”يار هڪ دفعو پڙهڻ لاءِ ڏجانءِ نہ.“

”ادا احمد ڪان مار ڪارائيندين چا.“

”مان لڪي لڪي پڙهندس. ڪاڪوس ۾ وڃي پڙهندس.“

”نہ چريت، نہ.“

”تہ پوءِ مان بہ تنهنجو خط نٿو ڪٿي وڃان.“

”ائين تہ نہ ڪر.“

”تون منهنجي ڳالهہ چو نٿي مڃين.“

”چڱو چڱو، پڙهجانءِ. هاڻي وچ ۾ سوزي ڪي خط ڏيئي جلدي موٽي اچ.“

مون بہ آنا ڪيسي ۾ وڌا ۽ ٽينگ ٽپا ڏيندو، ليڊي ڊفرن اسپتال پهتس. سوزي هڪ مريض ڪي سُئي هڻي رهي هئي. مون ڪيس ’شي شي‘ ڪري سڏ ڪيو ۽ اچڻ جو اشارو ڏنو. هوءَ سُئي هڻي، وراندي مان ٻاهر هلي آئي. مون ڪيس انور وارو گلابي لفافو ڏنو. هوءَ اتي ئي لفافي مان خط ڪڍي پڙهڻ لڳي. مان پاسيرو ٿي اک ٽيٽ ڪري ڪيس ڏسڻ لڳس. هوءَ مون ڪي ڏاڍي وڻندي هئي. هڪ دفعي، گهڻو اڳ، جڏهن منهنجي ڪن ۾ مونگهڻ گهڙي ويو هو ۽ مون ڪي ڪن ۾ هوائي جهاز هلڻ جا آواز ايندا هئا، مان روز سوزيءَ ڪان ڪن ۾ دوا وجهرائڻ لاءِ ليڊي ڊفرن اسپتال ويندو هوس. سوچيندو هوس، منهنجي ڪن ۾ سدائين هوائي جهاز هلندا رهن ۽ مان روز سوزي ڪان ڪن ۾ دوا وجهائڻ لاءِ اسپتال ويندو رهان. پر افسوس هڪڙي ڏينهن منهنجي ڪن مان مئل مونگهڻ نڪري آيو. هوائي جهاز هلڻ بند ٿي ويا. تڏهن ڪان مون ڪي سوزي ڏاڍي وڻندي هئي.

سوزي جڏهن خط پڙهي رهي، تڏهن منهنجي پٺي ٺپيندي پڇيائين،

”تم انور کا دوسٹ هے؟“

”اڙي نو نو، هم تو وڏي تارزن اور قلفي والے کا دوست هے،“

هن پنهنجو نرم نرم، اڇو اڇو، لسو لسو هٿ اڳتي ڪري، پنهنجين ڪونٽرين، ڊگهين آڱرين سان منهنجي ڳٽي تي پيار منجهان ٺڪڪي ڏيندي چيو، ”تم بهوت اچا لارڪا هے.“

”تم ڀي وڏي بوت اچا هے،“ مون گد گد ٿيندي چيو، ”هم تم ڪو قلفي کلائينگا.“

. هوءَ ڪلڻ لڳي. مان ڪيس ڏسڻ لڳس. هوءَ مون کي ڏاڍي وڻي. دل چاهيو تہ سندس اُگھاڙين پنين تي ڇهنڊڙي پائي پڇي وڃان. پر ائين نہ ڪيم. اجايو ناراض ٿي وڃي ها ۽ منهنجي قلفي بہ نہ ڪائي ها.

مون ڪيس سلام ڪيو ۽ بہ قدم پوئتي ٿي وري ڪيس سلام ڪيم. بہ قدم وري بہ پوئتي هٽيس ۽ پوئتي ٿيندو، ڪاريءَ تلهيءَ بينيءَ نرس وٽ وڃي بيٺس. پوءِ مون خوشيءَ مان ٺارزن جهڙي رڙ ڪئي. بيني نرس ڪان ڇرڪ نڪري ويو. ڪرندي ڪرندي پاڻ سنڀالي ورتائين.

اسپتال مان ٻاهر آيس. ڏاڍي خوشي ۽ بدن ۾ ڪتڪتائي پئي محسوس ڪيم. دل چاهيو تہ سچي واٽ ٽارزن وانگر ڪوڪڙاٽ ڪندو وڃان. پر خيال آيو تہ اجايو ڪتا ۽ شريف ماڻهو ناراض ٿيندا. پوءِ سوچيم تہ ڪِلان، ڪِلي ڪِلي اونڌو ٿي ڪِري پوان. اوچتو خيال آيو تہ ماڻهو چريو سمجهي پٿر هڻندا. مان وڏو ٿوروئي آهيان، جو ماڻهو مون کي مست سمجهن.

نيٺ ڳائڻ جو فيصلو ڪيم. واٽ تي هٽ رکي، گوين وانگر واڇ ڇپي ڪري ڳائڻ شروع ڪيم: 'اجا تہ ايت مان ننڍڙو آهيان، اجا تہ ايت مان ننڍڙو آهيان'. ڳانو ڳائيندو، جهومندو وڻن جا پن پٽيندو، سڌو قلفيءَ واري وٽ اچي بيٺس.

"اڄ تہ ڪا اسپيشل قلفي ڪاراءِ يار" مون چيو ۽ ڳائڻ لڳس، "اجا تہ قلفيءَ وارا مان ننڍڙو آهيان، اجا تہ ايت مان ننڍڙو آهيان – نيٺ وڏو بہ ٿيندس، نيٺ ٽارزن بہ تہ ٿيندس."

"چوا اڄ ڏاڍو خوش ٿو ڏسجين؟"

"ڳالهہ نہ پڇ يار."

"اسڪول جي ڪا ڇوڪري تہ نہ وٺي ويئي اٿئي؟"

"ڪهڙيون ٿو ڳالهيون ڪرين مولائي،" مون ورائيو ۽ قلفي واري کي حيران پريشان ڇڏي، قلفي چوسيندو اڳتي هليو ويس. قلفيءَ وارو بہ عجيب انسان آهي. ڀلا اسڪول جون ڇوڪريون بہ ڪي وٺڻ جهڙيون هونديون آهن! مون کي پاڻ جيتريون ننڍڙيون اسڪولي ڇوڪريون اصل ڪونہ وڻن. ڪنيون جڏهن ڏسون نڪ ۾ آڱريون پيون گهمائينديون، اکين مان ڇپيون پيون ڪيڊنديون، رئي جي ڪنڌ جي وٽ ٿاهي، ڪن مان مر پيون ڪيڊنديون،

گدليون هٽ مس ۾ نيرا. اجايو سجايو هڪ ٻئي سان ڪچ ڪچ ڪنديون. منٽ ۾ رسنديون، منٽ ۾ پرچنديون سڄو ڏينهن چنٽي ۽ گدامڙي ڪائينديون رهنديون آهن. اهي ننڍڙيون ٻندريون، متيرن جيتريون ڇوڪريون مون کي ٻنهه ڪونه وڻن. ڇپيون، جهڙيون جنڙيون.

مون کي تہ بس سوزي نرس وڻندي آهي، ۽ ان ڏينهن مون کي ڪجهہ ڪجهہ ڏک بہ ٿيو هو تہ مان سوزيءَ کان ڪيترو تہ ننڍڙو هوس، ٻندرو. مشڪل سان سوزيءَ جي ٽنگ جيترو مس هوس. پر تڏهن بہ مان خوش هوس، بيحد، گهڻو، ڏاڍو.

پرنسيس اسٽريٽ ڪان رامسواميءَ تائين ماٺهن کي ڏڪيندو، پڙي ڪندو، ڳائيندو ويس تہ: 'اجا تہ ايٽ مان ننڍڙو آهيان، اجا تہ ايٽ مان ننڍڙو آهيان – نيٺ وڏو بہ تہ ٿيندس'. بوهرا پير وٽ منهنجي پوٺتان ڪنهن ٿلهي آواز ۾ ڪنو ٺهڪ ڏنو. بلڪل اهڙو ٺهڪ، جهڙو پاڪستاني فلمن ۾ بدمعاش هيرو کي ٺونشو هڻڻ کان اڳ ڏيندو آهي. ڪاوڙ مان منهن ورائي پوٺتي ڏٺم. هڪ گوڏر پنهنجين واهيات، جهينگن جهڙين مڇن تي هٿ ڦيرائي کلي رهيو هو.

پڇيومانس، "ڇو ٿو ڙي کلين؟"

مڇوءَ جواب نہ ڏنو. کلندو رهيو.

"اڙي وري کلين ٿو!" مون خارن مان چيو، "خبر اٿئي، مان ليڊي ڊفرن اسپتال مان پيو اچان."

گهگي آواز ۾ چيائين، "پيٽو وري الله وٽان تہ نہ آيو آن ني."

"الله وٽان بہ آيو آهيان. امان چوندي آهي، تہ مان الله وٽان آيو آهيان."

"جي ماڻهين چوندي آهي تہ پوءِ ٺيڪ آهي. پر جي پٺهين کان اها خبر پڌي اٿئي تہ پوءِ پيٽو غلط اٿئي."

"منهنجو پيءُ مري ويو آهي."

"تہ پٽ، تون بہ وڏو ٿي ڦاڙها هاريندين."

"ڦاڙها تہ منهنجو دوست ٽارزن ماريندو آهي." ٽارزن جي ڳالهہ ڪندي مون کي ڏاڍي خوشي ٿي، "ٽارزن شينهن، چيتي ۽ واڳوءَ کي بہ ماريندو آهي."

هو ٺهہ ٺهہ ڪري کلڻ لڳو. چيائين، "چڱو، اجا تہ ايٽ مان ننڍڙي آهيان. ننڍڙي، ننڍڙو نہ."

”تارزن تو جهڙي درياهي گهوڙي کي به ماريندو آهي،“ مون ڪانئس پري ٿيندي چيو، ”خچر، مڇو، جهينگا.“

مون مڇوءَ کي آڱوٺو ۽ ڄڀ ڏيکاري، ۽ ڊوڙندو ڀڄي ويس. اڄايو وري چڙهي وڃانس ها ته ماستر صاحب وانگر ماري ماري لاهه ڪيي ڇڏي ها.

رستو ٽپندي ڳائڻ شروع ڪيم. اڃا ته ايٽ مان ننڍڙو آهيان، اڃا ته ايٽ مان ننڍڙو آهيان. نيٺ وڏو -.. الاءِ ڪٿان اوچتو ئي اوچتو، موٽر رڪشا منهنجي سر تي اچي ڪڙڪي. ڊرائيور زور سان بريڪ ڏنو ۽ رڪشا ڏامر جي رستي تي ليڪا ڪيندي منهنجي پرسان اچي بيهي رهي.

پٺاڻ ڊرائيور خارن مان ڳاڙهو ٿي ويو. ان وقت مونکي آلو بخارا ياد آيا. هو رڪشا مان لهي آيو. مان ٽپ ڏيئي فٽ پاٿ تي چڙهي بيٺس. لالي پٺاڻ، ٻانهن وڌائي، پر ڪري مون کي ٿڦڙ وهائي ڪيي ۽ چيائين، ”خوچه خنزير ڪا بچه.“

ٿڦڙ کائڻ کان اڳئي مان فٽ پاٿ تي ويهي رهيس. ڊرائيور جو وار گسي ويو ۽ چماٽ منهنجي پويان ايندڙ ٻئي ماڻهوءَ کي ٻوٿ ۾ وڃي لڳي. پوءِ ڏسنديئي ڏسندي ٻئي ڄڻا پاڻ ۾ ٻڪجي ويا. مان اتان ڀڄي ويس.

ڀلا هي ڪراچي به ڪو شهر آهي! رستن تي هر وقت موٽرون، لاريون، ٽرامون، رڪشا ڊوڙندا رهندا آهن. ٻيو ڪو ڪم ڪونهين، چرين وانگر ڊوڙندا رهندا آهن. ڪڏهن ڪڏهن بس يا لاري کي خار ايندا آهن ته رستو ڇڏي، فٽ پاٿ تي چڙهي ڪنهن دڪان يا گهر ۾ گهڙي ويندي. ڪڏهن ڪڏهن بسون پاڻ ۾ وڙهي پونديون آهن. پر سيني کان خوفناڪ آهن رڪشا، جن جا ڊرائيور به خوفناڪ هوندا آهن.

مون سوچيو آهي ته وڏو ٿي تارزن ٿيندس، گهر بدران وڻن تي رهندس. بسون ۽ لاريون گهرن ۾ گهڙي اينديون آهن، پر اڄ تائين ڪابه بس يا موٽر لاري وڻ تي چڙهي نه سگهي آهي. مان وڻ تي رهندس ۽ دوستي پکين سان رکندس، (افسوس جو اسان جي ملڪ ۾ تارزن جي ملڪ وانگر جانور وڻن تي نٿا رهن.) مان وڻ تان هيٺ لهي ڪنهن به جانور سان دوستي نه رکندس.

سيٽيون وڄائيندو، پٿين تان پوسٽر ڦاڙيندو، راڳ ڳائيندو گهر آيس.

انور منهنجي انتظار ۾ ڏاڪڻ وٽ بيٺو هو ۽ ڪو غمگين فلمي گانو

ڳائي رهيو هو. مونکي ڏسنديئي گانو ڳائڻ بند ڪري ڇڏيائين.

مونکي ٻانهن کان ڇڪيندي پڇيائين، ”ڪيئن چريٽ، ڪم ته ٺيڪ ٿي ويو نه؟“

مون اول ڪيس ڪاري بيني نرس واري ڳالهه ٻڌائي.

چيائين، ”پراين عورتن سان مستي نه ڪندو ڪر. اهڙيون حرڪتون شريف ٻار نه ڪندا آهن.“ ۽ پلا –“

مون ڪيس ڳالهائڻ نه ڏنو ۽ مڇوءَ جي ڳالهه ٻڌائيمانس.

چيائين، ”ٻاڻ وڏن سان ادب سان ڳالهائبو آهي. توکي عقل الاءِ ڪڏهن ايندو چريٽ، ۽ پلا –“

مون سندس ڳالهه اڌ ۾ ڪپي ڇڏي ۽ ڪيس رڪشا ڊرائيور جي ڳالهه ٻڌايم.

چيائين، ”رستي تي واٽڙن وانگر نه هلندو ڪر. اول ساڄي، پوءِ کاٻي پاسي ڏسي رستو پار ڪندو ڪر، ۽ پلا هو خط سوزيءَ کي ڏنئه؟“

”اول پنهنجي ڪاليج جي مئگزين ڏي، ته پوءِ ٻڌائيندومانءِ.“

”مئگزين نه ملندءِ.“

”ته پوءِ مان ڳالهه به نه ٻڌائيندومانءِ.“

”مار کائيندين چريٽ.“

”ماري تي ڏيکارا هون،“ مون چيو، ”مان سڀ ڪجهه امان کي ٻڌائي ڇڏيندس ته تو هڪ نرس کي –“

”ٺهيو بابا، ٺهيو،“ انور منهنجي وات تي هٿ رکي ڇڏيو. ڊوڙندو ويو ۽ پنهنجي ڪمري مان ڪاليج مئگزين کڻي آيو.

مئگزين ڏيندي چيائين، ”هاڻي ته کڻي ٻڌاءِ، چريا چريٽ ڪجهه چيائين.“

”ها، چيائين ته تم بوت اڇا لارڪا هي.“

”بيو ڪجهه؟“

”ڪجهه به نه.“

انور خيالن ۾ گم ٿي ويو. پنهنجي ساءِ مرڪڻ لڳو.

پڇيومانس، ”ڪيل تي ويندؤ ڇا؟“

"ها."

"ڪهڙي تي؟"

"بدنام حسينہ عرف بيرحم گهوڙيسوار."

"هون! اها بہ ڪا فلم آهي! ٽارزن ۽ خوفناڪ چيتو وٺي ڏسو نہ."

"اها فلم ٻارن لاءِ آهي، چريٽ."

"اڙي نہ نہ،" مون خوش ٿيندي چيو، "ان فلم ۾ ٽارزن هڪ ڇوڪريءَ کي لو (Love) هٽي ٿو."

"بيشرم، بداخلاق،" انور ڪاوڙجي ويو، "وڏي ياءُ سان اهڙيون واهيات ڳالهايون ڪندي شرم نٿو اچيئي."

"اچي ٿو."

"تہ پوءِ هتان ٻجي وڃ،" انور چيو، "مئگزين بہ لڪائي پڙهجانءِ."

"تون خيال نہ ڪر."

"۽ سوزيءَ واري ڳالهہ بہ ڪنهن سان نہ ڪجانءِ."

"قلفي ڪارائيندين؟"

"ها."

"تہ پوءِ ڪنهن کي بہ نہ ٻڌائيندس."

انور ڪپڙا مٽي عذرا جي ڪمري ۾ ويو. عذرا منهنجي ڀيڻ آهي. نڪ پڪوڙي جهڙو، ڏند مترڪي جهڙا ۽ اکيون ڦٽل انگورن جهڙيون اٿس. مونکي هر هفتي هڪ دفعو مار ڏيندي يا ڪارائيندي آهي.

انور پيهن تي هلندو عذرا جي ڪمري ۾ گهڙي ويو. ان وقت عذرا هڪ اردو ناول پڙهي رهي هئي ۽ زور زور سان ٽنگون لوڏي رهي هئي. هوءَ بالڪونيءَ ۾ ويٺي هئي.

انور عذرا ڪان اک ٻچائي، ڊريسنگ ٽيبل مان سينٽ جي شيشي ڪڍي پنهنجن ڪپڙن تي هاري ڇڏي. مان ڪيس در جي وٿيءَ مان جاچي رهيو هوس. مون تي نظر پيس تہ مونکي اک هنيائين، جنهن مان سمجهيم تہ خاموش رهان. انور پير پير پائي، ڪمري مان نڪري ويو.

مان ٻاهرين در تائين انور جي ڪڍ آيس. ٻاهرين در وٽ ترسي، هٿ جي اشاري سان پڇائين تہ ڇاهي. مون پريان ٿي ڪيس ساڄي هٿ جون بہ

آڱريون ڏيکاريون ۽ ڪابي هٿ جو آڱوٺو وات ۾ وجهي ڇڏيم. جنهن مان منهنجو مطلب هو تہ مونکي بہ آنا ڏي تہ مان هڪ قلفي کاوان. انور پنهنجي واچ ڏانهن اشارو ڪيو ۽ ڪنڌ لوڏي هليو ويو. مون بہ ڪيس وچڻ ڏنو. رات جا نوَ ٿي رهيا هئا. اجايو دير ٿي وڃيس ها ۽ سوزيءَ کي بہ تڪليف ٿئي ها.

سوزي! سوزي! اوهہ مان جيڪر وڏو هجان. انور جيڏو هجان ها ۽ انور مان جيترو ننڍڙو ۽ بندرو ڀڄي ها. مان خط لکان ها ۽ انور سوزيءَ کي ڏيئي اچي ها. ۽ پوءِ سوزي ۽ مان فلم تي وڃون ها. پر مان تہ جيڪر سوزيءَ کي ٽارزن جي فلم ڏيکاريان ها. اردو فلمن ۾ هيروئن ۽ مايون ايڏو تہ روئينديون آهن، جو منهنجي دل بہ ڀاڳيا ڦاڙي روئڻ چاهيندي آهي.

هڪ دفعي مان، امان، عذرا ۽ پاڙي جي عورتن سان گڏ هڪ فلم جو زنانو شو ڏسڻ ويو هوس (مان ننڍڙو آهيان ۽ بيحد بندرو آهيان، تنهنڪري مون تي زناني شو ۾ عورتن سان ويهڻ جي جهل پل ڪونهي.) ان فلم ۾ ويچاري هيروئن کي سندس مڙس مار ڏيئي، گهر مان ڪڍي تو ڇڏي. ساڳيو مڙس هڪ ٻيءَ فلم ۾ ساڳي هيروئن جو پيءُ ٿيو هو. اهو ڏسي مونکي سخت اچرج ٿيو ۽ جڏهن عذرا کان پڇيو هيم تہ اهو ساڳيو ٿلهو بدمعاش هڪ فلم ۾ ساڳي هيروئن جو پيءُ ٿيو هو ۽ هن فلم ۾ وري مڙس ڪيئن ٿي پيس! تہ عذرا مونکي چڙب ڏيندي چيو هو: موئا چپ ڪر، چريا چرپٽ. مون ماٺ تہ ڪئي ۽ اُن تڻ لڳي پئي هئي، سو چپ ڪيئن رهان ها! پنهنجو وات عذرا جي ڪن وٽ آڻيندي چيو هيم: ٽارزن جي فلمن ۾ تہ ائين نہ ٿيندو آهي. جانور هر فلم ۾ جانور رهندا آهن، ماڻهو ٿي نہ پوندا آهن. عذرا پنهنجو سڪل، ڪارو هڏائون هٿ منهنجي وات تي رکي ڇڏيو هو ۽ عجيب آواز ۾ چيو هئائين: بس ڪر، موئا مرين. ۽ پوءِ رئي جي ڪنڊ وات ۾ وجهي روئڻ لڳي هئي. مون سندس هٿ تي هٿ رکندي چيو هو: مونکي معاف ڪر منهنجي ڀيڻ (نياڻي ست قرآن هوندي آهي، ڪيئن ناراض ڪيانس ها!) اوچتو امان ۽ پاڙي جي عورتن بہ روئڻ شروع ڪيو. مون اڳتي پوئتي منهن ورائي ڏٺو. منهنجي حيرت جي حد نہ رهي هئي، جڏهن ڏٺو هيم تہ سڄي سئنيما هال جون عورتون روئي رهيون هيون. اکيون ڦاڙي پردي ڏانهن ڏٺو هيم، ۽ سيني جي روئڻ جو سبب منهنجي سمجهہ ۾ اچي ويو هو. پردي تي هيروئن جا حال بڇڙا

هئا. هوءَ ريل جي پٽن جي وچ ۾ ڊوڙي رهي هئي. ڪجھ نانگ، بلائون، وڇون وغيره هيروئن ڏانهن وڌي رهيا هئا. پريان ريل گاڏي اچي رهي هئي ۽ هيروئن ويچاري ٻئي ٻانهون مٿي ڪري، ٻاڳها ڦاڙي هڪ گانو ڳائڻ جي ڪوشش ڪري رهي هئي. مون سوچيو، يار چربت سبب روئن ٿا – امان روئي ٿي، هيروئن روئي ٿي، توکي به روئڻ گهرجي. پوءِ مون به منهن ٻچڙو ڪري، واڇ ڇڀي ڪري اوچنگارون ڏيئي روئڻ شروع ڪيو هو. ان دفعي مان ڏاڍو رنو هوس. ڀلا اهڙي فلم ۾ سوزيءَ کي ڪيئن وٺي وڃي روئاري اچان ها؟"

منهنجي ننڍڙي ميچالي ۾ وڏا وڏا خيال اڀرڻ لڳا.

مون ڪاليج مئگزين، جاگرافيءَ جي جرنل ۾ لڪائي ڇڏي. پنهنجي ڪتابن جي ميز وٽ ڪرسي وجهي ويهي رهيس ۽ سيني ڪان اک بچائي ڪاليج مئگزين جو سنڌي حصو سڄو پڙهي ويس. عجيب عجيب ڳالهيون ۽ آکاڻيون لکيل هيون مئگزين ۾.

هرهڪ آکاڻيءَ ۾ سماج نالي ڪنهن شيءِ جو هزارين دفعا ذڪر ڪيل هو. هرهڪ آکاڻيءَ ۾ سماج ڪانه ڪا گڙٻڙ ڪئي هئي. مونکي سماج تي ڏاڍا خار آيا. پوءِ مون مئگزين بند ڪري، سماج جي باري ۾ سوچڻ شروع ڪيو. وڏو ڪو بدمعاش آهي سماج! اها پڪ هيم ته سماج ڪنهن جانور جو نالو ڪونهي، ڇو جو ٽارزن اچ ٽائين چيتي، رڇ، بگهڙ، واڳون ۽ درياهي گهوڙي وغيره سان وڙهيو آهي، پر اجا تائين سماج سان مقابلو نه ڪيو اٿائين. گهڻو سوچڻ ڪان پوءِ به سماج منهنجي سمجھ ۾ نه آيو ۽ مون سماج جي باري ۾ سوچڻ ڇڏي ڏنو.

ڇائي پائي سماج. پوءِ مون مئگزين ۾ لکيل ڳالهين جي باري ۾ سوچڻ شروع ڪيو. ان ڏينهن، زندگيءَ ۾ پهريون دفعو مونکي خبر پئي ته ماڻهو وڏو ٿي ڪيئن ڳالهائيندو آهي – ڪيئن محبت ڪندو آهي. فيصلو ڪيم ته مان به وڏو ٿي ائين ڪندس، ائين ئي ڳالهائيندس. اوچتو منهنجي ذهن ۾ بيهر سماج بدمعاش جو خيال اڀري آيو – وڏو شودو آهي سماج – ڪڏهن هيروئن جو پيءُ ته ڪڏهن مڙس!

مان سماج، محبت ۽ سوزيءَ جي باري ۾ سوچيندو سمهي پيس.

امان الاءِ ڪهڙي مهل مونکي ننڊ مان جاڳائي چيو: پائين نان ڪباب

آندا آهن، اتي ڪاءُ. مان هن وقت بدمعاش سماج جي باري ۾ سوچي رهيو آهيان، وراڻيم ۽ اکيون بند ڪري ڇڏيم.

سوزي سرڪاري باغيچي ۾ شترمرغ جي پڃري وٽ هڪ بئنچ تي ويٺي هئي، ۽ وڻ جي ٽاريءَ تي اُلو ويٺو هو. سوزيءَ کي ڪپڙا پرين جهڙا پاتل هئا ۽ سنڌس ٽنگون به اُگهاڙيون نه هيون. ڪيس پرين جهڙا اڇا اڇا، سهڻا سهڻا ڪنپ به هئا. ان وقت مان ۽ منهنجو جگري دوست ڦندڻ ڏيڏرن کي پٿر هڻڻ لاءِ باغيچي ۾ ويا هئاسين. مون ڦندڻ کي چيو: يار ڦندڻ، تون هن تلاءَ وٽ ويهي نڪ مان گينگها به ڪيءِ ۽ ڏيڏر به ڏس، مان منٽ ۾ سوزيءَ سان ملاقات ڪري موٽي ٿو اچان ۽ اچي ڏيڏرن کي پٿر ٿو هڻان. ڦندڻ تلاءَ جي ڪپ تي ويهي رهيو ۽ چيائين: ايندي ايندي گدامڙي پٽي اُچجانءِ.

تلاءَ جي سامهون ٻوٽا هئا، ۽ ٻوٽن جي ٻئي پاسي، سائي ڇپر جي پرئين ڪنڌ وٽ، هڪ اڪيلي بئنچ تي سوزي اُداس ويٺي هئي.

هڪ ڇال سان ٻوٽا اُڪري ويس. پوءِ سوچيم ته ٽارزن وانگر ڪوڪڙاٽ ڪندو، وڻن جي ٽارين تي لٽڪندو، سوزيءَ جي ڪن ۾ وڃي ’هو‘ ڪيان. پر خيال آيو ته نه ٻيلي، ڪاليج مئگزين ۾ ائين لکيل ڪونه هو. مونکي ائين ڪرڻ گهرجي. جيئن مئگزين ۾ لکيل هو.

مون قميص جا به بٽڻ کولي ڇڏيا. وار منهن ۾ وجهي ڪاٻو چپ لٽڪائي ڇڏيم. ائين ڪرڻ سان ڪجهه دير لاءِ پاڻ کي اُٺ محسوس ڪيم. پوءِ جيئن ئي سوزيءَ ڏانهن وک وڌايم، ته اهو ڏسي منهنجي حيرت جي حد نه رهي ته مان هڪدم انور جيڏو وڏو ۽ قداور ٿي ويو هوس. مونکي ڏاڍي خوشي ٿي.

مان تڪڙو تڪڙو سوزيءَ ڏانهن وڌي ويس. هن مونکي ڏٺو ۽ اچرج نه ڪاڏائين.

چيائين، ”مان تنهنجو ئي انتظار ڪري رهي هيس، بالم.“

”بالم! ڪٿي آ بالم.“

”تون منهنجو بالم آهين.“

”اوه! سمجهيم.“

”مان صدين کان تنهنجو انتظار ڪري رهي آهيان.“

”صدين کان! نه نه..چرچا ته نه ڪر. تون ڏاڏيءَ حوا جيڏي ته ناهين.“

”تون تئو سمجهين منهنجا محبوب.“

.”محبوب! ڪهڙو محبوب؟ فلم ڊائريڪٽر محبوب.“

هوءَ وڏيڪ اُداس ٿي ويئي، چيائين، ”منهنجي پرسان اچي ويهه، منهنجا پريتم.“

”مان پريتم نہ آهيان. پريتم داس اسان جي ڪلاس جو مانيٽر آهي. اسان جي ماستر جو چمچو آهي.“

هن مونکي ٻانهن کان وٺي پاڻ ڏانهن ڇڪيندي چيو، ”منهنجي پرسان ويهي رهہ منهنجا ساجن.“

”ساجن!“ مون سندس پر ۾ ويهندي چيو، ”تو مونکي شايد سڃاتو ناهي سوزي، اڙي مان چريٽ آهيان ءِ.“

”دنيا لاءِ ڀل تون ڪجهہ بہ هجن، پر منهنجي لاءِ ديوتا آهين.“

”ديوتا!“ مون کي ڪجهہ ڪجهہ ڪاوڙ لڳي، ”هي دئوس ديوتا وري ڪير آهي! مان توسان محبت ڪيان ٿو سوزي. تون پنهنجيءَ دل مان دئوس ديوتا، ساجن، پريتم، بالم وغيره جو خيال ڪڍي ڇڏ.“

سوزيءَ ٿڌي آهہ ڀريندي چيو، ”تون ڏاڍو معصوم آهين.“

معصوم چيائين تہ مونکي ڏاڍو شرم آيو. مان اڳ جيترو بندرو ۽ ننڍڙو نہ هوس، وڏو ٿي ويو هوس ۽ ماڻهو وڏو ٿي معصوم ٿورو ئي رهندو آهي!

چيم، ”مان معصوم ٿوروئي آهيان. مان تہ جوان آهيان، تو جيترو آهيان ۽ سوزي — ۽ سوزي مان توسان محبت ڪندو آهيان.“

”مان بہ توکي دل جي گهراين سانْ چاهيندي آهي، توسان محبت ڪندي آهيان.“

”سچ!“

.”ها، “هن اُداس لهجي ۾ ڳالهايو، پر تنهنجي ۽ منهنجي وچ ۾ سماج جي ديوار آهي.“

”ڪٿي آ سماج ۽ سماج جي ديوار،“ مان خوفناڪ رڙ ڪري بئنچ تي چڙهي بيٺس.

اُلو وڻ جي ٽاريءَ تان اُڏامي ويو.

”ڪٿي آهي سماج، سوزي. مان غنڊي سماج جا ڏند ڀڃي ڇڏيندس.“

مونکي سماج تي ڏاڍي ڪاوڙ آهي. مون ڏند ڪرٽيندي، مٺيون ڀڪوڙي ڇٽني طرف نهاريو. پري پري تائين مونکي سماج ڏسڻ ۾ نہ آيو.

مون رڙ ڪئي، ”بدبخت سماج، ويجهو اءُ. تو ڪاليج مئگزين جي محبت ڪرڻ وارن کي ستائي ڏنو آهي. اچ، اچي مون سان وڙهہ. داداگير سماج اچ مان تنهنجو ٽٽُ ڪدي ڇڏيندس.“

اوچتو وڻن ٻوٽن ۾ ٻاڪرڪتو مچي ويو. مان سماج سان مقابلو ڪرڻ لاءِ سينو ڦوڪي تيار ٿي بيٺس.

باغ جو مالهي ڏنبو کڻي ڊوڙندو آيو.

پريان ئي رڙ ڪندي چيائين، ”باگيچي ۾ ٻوٻڙي ڪُري لاءِ تو مارين.“

مونکان اڳ سوزي ٻئنچ ڇڏي ڀڄي ويئي. مالهيءَ مونکي ڊوڙائڻ شروع ڪيو. مان ڇٻر لنگهي، ٻوٽا ٽپي، ڦنڊڻ ڏانهن ڊوڙندو رهيس.

مالهي رڙيون ڪندو، گاهہ پٽيندو، منهنجي ڪڍ ڊوڪيندو آيو.

مان ڏيڏرن جي تلاءِ وٽ پهتس. ڦنڊڻ غائب ٿي ويو هو. مان حيران پريشان بيٺو هوس، جو مٿان اچي مالهي نڪتو. مونکي جهلڻ لاءِ ٻئي ٻانهون اڳتي ڪري جهٽ ڏنائين. مان پري ٿي ويس ۽ مالهي سڌو وڃي تلاءَ ۾ ڪريو. شپڪو ٿيو. ڏيڏرن ٽپا ڏنا ۽ پاڻيءَ جا ڇنڊا منهنجي منهن تي اچي پيا. مون اکيون بند ڪري ڇڏيون. ڪجهہ وڌيڪ ڇنڊا پيا تہ مون ٻوٽيل اکيون اول مهٽيون ۽ پوءِ کولي ڇڏيون. ڪيڏانهن وئي سوزي ۽ ڪيڏانهن ويو باغ جو مالهي!

مان ڇرڪ ڀري اٿي ويٺس. صبح ٿي ويو هو. منهنجي مٿان انور بيٺو هو. غسلخاني مان وهنجي نڪتو هو ۽ سندس وارن مان پاڻي منهنجي منهن تي ٽمي رهيو هو.

انور منهنجي پرسان هنڌ تي ويهي رهيو. آهستي پڇيائين، ”لفافي ۽ سوزيءَ جي ڳالهہ دل ۾ رکي اٿئي نہ؟“

”ها،“ مون ورائيو، ”پر جي قلفيءَ لاءِ بہ آنا نہ ڏيندين تہ سيني کي ٻڌائي ڇڏيندس.“

”صبح صبح جو قلفي! هون ڇريا ڇرپت،“ انور کلڻ لڳو. چيائين، ”پل وڃي ٻڌاءِ. هاڻي تنهنجي ڳالهہ تي ڪير اعتبار ڪندو؟“

”دوکو!“

انور کلندو، ٽوال سان وار اُگهندو بالڪونيءَ ڏانهن هليو ويو.✦

رڃ

اڄ آچر رات آهي. هو ٽيئي هڪ ولائتي طرز جي گتي ۾ ويٺا آهن. سندن آڏو ٽيبل تي وسڪيءَ جا سونهري گلاس ۽ تريل گوشت، ڪبابن ۽ سيڪيل پٽاٽن جون پليٽون رکيون آهن. پٽاٽن جي پليٽ ڀڳوانداس لاءِ آهي. هو ويشنو آهي. گوشت جي منع اٿس. تريل گوشت ۽ ڪبابن جون پليٽون مظفر ۽ ڪريم لاءِ آهن. هو ٻئي وسڪيءَ جون سرڪيون ڀري گوشت جون ٻوٽيون چٻاڙي رهيا آهن. ڀڳوانداس پٽاٽا کائي رهيو آهي.

ٽيئي پاڻ ۾ گهرا دوست آهن.

ٽيئي ڄڻا هڪ ئي اسڪول ۾ ماستر آهن.

ڀڳوانداس حسابن جو ماستر آهي. زندگيءَ جي هرهڪ وهنوار ۾ حساب استعمال ڪندو آهي. پيسن ڳڻڻ کان وٺي ساهه کڻڻ تائين حساب ڪتب آڻيندو آهي. ڀڳهار ٻين ماسترن جيتري اٿس، پر وٽس ٽيوشنون جام آهن. ويهه پنجويهه کن شاگرد ڪانئس ٽيوشن وٺندا آهن. سندس ماهوار آمدني ٻارهن سؤ رپيا کن آهي. خوش آهي. آسودو آهي. قميص جا ڪالر ۽ پتلونن جا پائنچا ڪٽل هوندا آهنس. ٿلها ڳٽي کائيندو آهي. بئنڪ ۾ رکيل موڙي وڌندي رهندي اٿس. سندس دولت مان بئنڪ وارا واپار ڪندا آهن ۽ نفعي مان پنهنجي عملي کي بونس ڏيندا آهن. بئنڪ جو مئنيجر ٿلهو متارو آهي. سنا ڪپڙا پائيندو ۽ سنو کائيندو آهي. ڀڳوانداس دولت ميڙيندو رهندو آهي. سندس پتلونن جا پائنچا ۽ قميص جو ڪالر ڪٽل هوندو آهي ۽ بوٽ جو ترو گنل ۽ ٽنگر هوندو اٿس. فقط آچر رات لڪشميءَ جا بند خلاص ڪري، حاتم ڪي رئارڻ لاءِ پنهنجن ٻن دوستن سان گڏ رات ملهائيندو آهي.

مظفر ڊرائينگ ماستر آهي. ڪيس ملندا ته توهان سان وان گو، ليونارڊ ڊا ونسي ۽ پڪاسو جي فن تي نڪته چيني ڪندو. ڪيس چغتائي، صادقين ۽ گل جيءَ جون تصويرون پسند ناهن. مظفر ولائتي فلمون ڏسندو ۽ ڊرائينگ لاءِ

ولائتي برش ڪم آڻيندو آهي. بيو پل نہ ڪري، پر پنهنجي تعريف پاڻ ضرور ڪندو. ڳالهائڻ مهل آواز نڙيءَ ۾ وڪوڙي سڪوڙي، گهمائي ڦيرائي ٻاهر ڪڍندو آهي، ڪنهن ڪنهن وقت تہ ائين محسوس ٿيندو آهي، ڄڻ تاڙيون وڄائي ڳائيندو:

'آئے موسم رنگيلے سوهانے تو ڇٽي ليکي آجا بالما.'

ڪريم حديث ۽ تاريخ جو استاد آهي. ڇوڪرن کي موت جي پوَ، قبر جي عذاب ۽ قيامت جي سختيءَ جون ڳالهيون ٻڌائي، نماز پڙهڻ جي تاڪيد ڪندو آهي. الله سائين جي قهار هئڻ جون حديثون بيان ڪري، ٻارن جي دل ۾ مذهب جو احترام پيدا ڪندو آهي. تاريخ ۾ پنهنجي ساءِ هو اورنگزيب، چنگيز ۽ هٽلر کي ساڳي قطار ۾ بيهاريندو آهي. پر ڪلاس ۾ هو اورنگزيب جي تعريف، ۽ چنگيز لاءِ ٻارن جي دل ۾ نفرت پيدا ڪرڻ جي ڪوشش ڪندو آهي. ان لاءِ ڪيس ماهوار سرڪاري پگهار ملندي آهي.

ڪريم، مظفر ۽ ڀڳوانداس پاڻ ۾ گهاٽا يار آهن. ڪريم ڪنوارو آهي ۽ ڀڳوانداس جي زال هندستان ۾ آهي. مائٽن سان ملڻ دهليءَ ويئي هئي. اُتي غير ملڪي جاسوس سمجهي گرفتار ڪيو اٿائونس. مظفر کي پنهنجي زال آهي. گرومندر وٽ هڪ ڪوارٽر ۾ رهندا آهن.

اڄ آچر رات آهي. خبر اٿن تہ صبح جو ڪين موڳن ڇورن سان مٿو مارڻو ناهي. اڄ رات جو هو دير تائين ولائتي گتي جي ڪنڌ ۾ ويٺا رهندا. شراب جي ڍڪ سان گوشت جو تريل ٻوٽيون ۽ ڪباب چٻاڙيندا رهندا. ڀڳوانداس ويشنو آهي، تنهن ڪري شراب سان گڏ سيڪيل پٽاٽا کائيندو رهندو. پوءِ جڏهن رات جو پهريون پهر وهامي ويندو، تڏهن هو ٽڙندڙ ٻرانگهن سان لڏندا لمندا، جهومندا، بار مان نڪري رستي تي اچي بيهندا ۽ ٽيڪسيءَ جو انتظار ڪرڻ لڳندا. انتظار ڪندي ڪندي هميشه وانگر ڳائيندا:

"مالڪ تون درد ڪٽيندين ڪين ڇڏيندين،
هر حال ۾ رانول رهبر ٿيندي."

۽ پوءِ جڏهن ٽيڪسي ايندي، تڏهن هو پنهنجن پنهنجن گهرن ڏانهن روانا ٿي ويندا.

پر مهيني جي پهرين آچر رات سلسلو اتي ختم نہ ٿيندو آهي. گذريل آچر رات مهيني جي پهرين آچر رات هئي. ان رات ائين نہ ٿيو هو. ان رات هو دستور موجب اڌ رات تائين گوشت جون بوٽيون چٻاڙيندا ۽ وسڪيءَ جا گلاس خالي ڪندا رهيا هئا. مهيني جي پهرين آچر رات هئي. ڪيسا گرم هئن، ٿنهنڪري دل بہ گرم هئن.

ڪريم گوشت چٻاڙيندي چيو، ”ڪي پيدائشي ماستر هوندا آهن، ۽ ڪن تي ماستري مڙهي ويندي آهي.“

۽ پوءِ ڪريم دل کولي ماستري ڏنڌي کي خوب گاريون ڏنيون. ڪباب وات ۾ وجهندي چيائين، ”ماستري ڪرڻ کان بهتر آهي تہ ماڻهو ڪباب وڪڻي.“

ڀڳونداس سندس ڳالهہ اڌ ۾ ڪپيندي چيو، ”اسڪول ماستر کان ٽيلر ماستر کي وڌيڪ عزت ملندي آهي.“

”شٽ اپ،“ مظفر وچ ۾ ڳالهايو، ”مان سيائي کان سپر سئنيما جا پوسٽر ٺاهيندس ۽ آرٽسٽ سڏائيندس.“

”گڊلڪ گنجا،“ ڪريم سندس پٺي ٺپيندي چيو.

”اڙي آهستي، متان پٺيءَ جو ڪنڊو پڇين وجهين.“

”پرواهہ ناهي. پڳل ڪنڊي بدران مڇيءَ جو ڪنڊو استعمال ڪجانءِ.“

”ڪهڙيءَ مڇيءَ جو ڪنڊو،“ مظفر پڇيو، ”پلو يا پاپليٽ؟“

”پاپليٽ.“

”واهہ، انگريزي مڇي!“

”پاپليٽ انگريزي مڇي آهي؟“ ڀڳونداس پڇيو.

”ها.“

”۽ پلو؟“

”پلو بلڊي فول سنڌي هوندو آهي.“

”پلا مڇين جو ڪهڙو مذهب هوندو آهي؟“ ڀڳونداس پڇيو.

”مڇين جا مختلف مذهب هوندا آهن،“ ڪريم بوٽي چٻاڙيندي وراڻيو.

”ڪيئن؟“

”جيڪا مڇي ليورپول وٽ پيدا ٿئي، تنهن جو عيسائي مذهب هوندو آهي.“

”ڪرسچن؟“

”ها،“ ڪريم چوندو رهيو، ”جيڪا مڇي روس جي ڪنارن تان ملي، سا مڇي ڪميونسٽ هوندي آهي.“

”واهه!“

”جيڪا مڇي عربستان ۾ ٿئي، سا مڇي مسلمان هوندي آهي.“

”جيڪا مڇي هندستان ۾ ٿئي؟“ مظفر پڇيو.

”جيڪا مڇي هندستان مان ملي، سا مڇي هندو هوندي آهي.“

”نه، نه،“ ڀڳوانداس وچ ۾ چيو، ”هندستاني مڇين جو ڪوبه مذهب نه هوندو آهي. اُهي فقط مڇيون هونديون آهن.“

”تنهنجو مطلب آهي ته هندستاني مڇيون اٿئيسٽ يعني ملحد هونديون آهن؟“

”ها.“

”بيوقوف! ملحد مڇي حرام هوندي آهي.“

”مڇين جو اڪبر بادشاهه هجي ها، ته جيڪر دين الاهي ٿاهي ها.“

مظفر پڇيو، ”يلا وڏي مڇي ننڍي مڇيءَ کي ڇو ڪائي ڇڏيندي آهي.“

”الاءِ.“ ڪريم وراڻيو، ”پر اها حراماپائي ماڻهن مڇين جي مٽي ۾ وڌي آهي.“

”ڇئبو ته انسان وڏو پلبستر آهي.“

”ها. تڏهن ته پاڻ کي اشرف المخلوقات تو سڏائي.“

مظفر ڪجهه سوچيندو چيو، ”مان هڪ اهڙي مڇيءَ جي تصوير ٺاهيندس، جنهن جو منهن ماڻهوءَ جهڙو ۽ بدن سوئر جهڙو هوندو.“

”ته پوءِ سرڪار توکي جيل ۾ وجهائيندي.“

”بيرا، برف!“

”بيرو شيشي جي پيالي ۾ برف کڻي آيو. برف ٽيبل تي رکي، ڪبابن ۽ پٽاٽن جو آرڊر وٺي هليو ويو.

ڪريم چيو، ”اردوءَ ۾ بيرو ڀوڙي کي چوندا آهن.“

”۽ سنڌيءَ ۾ ڳيرو پکي هوندو آهي،“ ڀڳوانداس چيو.

”اڙي ڳيرو نہ، بيرو.“

”ڳيرو امن جو پکي آهي.“

”بيا پکي جنگ ڪندا آهن ڇا؟“

”الاءِ، پر ڳيرو امن جو پکي آهي.“

”پر جھرڪي ڳيري کان وڌيڪ شريف آهي،“ مظفر چيو.

”۽ سڀ کان وڌيڪ بدمعاش پکي آهي ڪانءُ.“

”ڪانءُ نہ، چبرو.“

”چبرو ڇا؟“

”اُلو.“

”اُلوءَ وٽ بہ راڪيٽ هوندا آهن ڇا؟“

”اُلوءَ وٽ بہ چمڪندڙ اکيون هونديون آهن،“ ڪريم چيو، ”۽ اسڪول جا چورا بہ اُلو آهن.“

”ڪيئن؟“ ڀڳوانداس پڇيو.

”پڇيومانِ بيت الله ڪٿي آهي، چيائون: موهن جي دڙي ۾.“ تنهي ٽهڪ ڏنو.

”پڇيومانِ تہ هندستان ۾ مغلن ايترا قلعا ۽ عمارتون ڇو اڏايون، تہ ٽهہ پهہ ورائيائون: سائين، سيئي مغل ڊڪڻ هئا.“

”چورا نوبل آهن.“

”چورن کي نوبل پرائيز ملڻ گهرجي.“

”ها، ڪاپين ۾ حسابن بدران فلمي گانا لکندا آهن،“ ڀڳوانداس چيو.

”۽ ڪتابن ۾ اُگهاڙين عورتن جا فوٽا رکندا آهن.“

ان ڳالهہ تان تنهي کي کِلَ آئي. کِلي کِلي ڪرسين تان ڪِري پيا. اُٿيا. ڪرسين تي ويٺا مس، تہ ڪريم وري ڪِري پيو. ڀڳوانداس ۽ مظفر پيٽ کي زور ڏيئي کِلي کِلي ساٿا تي پيا.

ڪريم چيو، ”اڙي چپ ڪريو. کِلي کِلي چريا نہ ٿي پئون.“

”پل چريا ٿي پئون. سنڌي پير ڪري پوڄيندا.“

”تون ڪافر آهين ماستر.“

”مان تڪي جو ماستر آهيان.“

”تڏهن تہ ماسترن پلاننگ جو بيڙو ٻوڙي ڇڏيو آهي.“

”بيشڪ وارن جي ڪسر تا پوري ڪن.“

”تہ پوءِ ملڪ جو مستقبل ڊارڪ آهي.“

”ڊارڪ، يعني ڪارو؟“

”ها.“

”آمريڪا جا نينگرو بہ ڪارا آهن،“ مظفر چيو.

”امريڪيءَ اندر جا ڪارا آهن.“

”تون اشتراڪي آهين، تڏهن تو بڪواس ڪرين.“

”پنهنجي هٽڌسمر پريزيڊنٽ کي ماري وڌائون.“

”راڪ هڊسن بہ گهٽ ٺاهوڪو ناهي. هن کي ٺي ڪٽي صدر ڪن.“

”پر راڪ هڊسن مارلين براندو جهڙو زبردست ايڪٽر ناهي.“

”هون!“ مظفر چيو، ”شيدي ايڪٽر سڊني پائٽر دنيا جو سڀ کان وڏو ايڪٽر آهي.“

”بڪواس.“

”زبان سنڀالي ڳالهاءِ، بي هوش.“

”مان هوش ۾ آهيان.“

”تون آئوٽ آهين.“

ڪريم ۽ مظفر ذري گهٽ وڙهڻ لاءِ تيار ٿي بيٺا. ڀڳوانداس وچ ۾ پئي، سندن ٺاهہ ڪرايو. چيائين، ”توهان ٻئي آئوٽ آهيو. نسلي امتياز اسان جو مسئلو ناهي.“

”آهي.“

”ناهي، اڙي گنجا: اسان جو مسئلو مذهب آهي.“

”مذهبُ دوکو آهي.“

”دوزخ ۾ ويندين، بيوقوف. اسان کان ڏار ٿيڻ تو چاهين.“

”پرواهہ ناهي. سچل چيو هو، دُوزخ دڙڪو، بهشت دلاسو، ڏاهہ ويا سڀ ڏهي ڏهي.“

”سچل جي ڳالهہ نہ ڪر،“ ڪريم چيو، ”سچل ڪيمونسٽ هو.“

”گڏهه، بي عقل، ڇسا زبان سنڀالي ڳالهاءِ. سچل سنڌ جو سڀ کان وڏو شاعر هو.“

”شاهه کان به؟“

”ها.“

”سچل تي مارڪس جو اثر تو ڏسجي. پاڻ ۾ سنگتي ته نه هئا؟“

”سچل مارڪس جي پيءُ جو دوست هو،“ ڀڳوانداس چيو.

”ته چئبو ته مارڪس تي سچل جو اثر آهي!“

”ها، مارڪس جي مذهب خلاف ٿيئري سچل جي هڪ بيت کان متاثر ٿيل آهي.“

”ڪهڙو؟“

سچل چيو هو:

”مذهبن ملڪ ۾ ماڻهو منجهايا،
شيخن پيرن پنڊتن بيحد ڀلايا،
ڪي نمازون نوڙي پڙهن، ڪن مندر وسايا،
اوڏو ڪين آيا، عقل ’وارا عشق کي.“

”سچل اڄ جيئرو هجي ها ته ڪيس جيل ۾ وجهي، مٿس ڪيس هلائين ها.“

بيرو تريل گوشت، ڪبابن ۽ پٽاٽن جون پليٽون کڻي آيو. ڀڳوانداس سڪٽيل نگاهن سان تريل گوشت جي پليٽ ڏسڻ لڳو. ڪريم گوشت جي پليٽ ڏانهنس وڌائيندي چيو، ”کاءُ.“

”نه، مان ويشنو آهيان.“

”بدبخت واڻيا.“

”مٺا مسلا،“ ڀڳوانداس کيس ٽوڪ هنئين، ”تون سوئر جو گوشت کائيندين؟“

”مسلمانن لاءِ سوئر جو گوشت حرام آهي.“

”مان ته جيڪر کائي وڃان،“ مظفر چيو.

”او ڳاڌ!“

”ڪهڙو ڳاڌ؟ هندن جو يا مسلمانن جو،“ مظفر جي وات مان نڪري ويو.

تنهي هڪ ٻئي ڏانهن ڏٺو.

”ڀلا هيءَ ڌرتي هندن جي خدا پيدا ڪئي يا مسلمانن جي؟“ ڪريم پڇيو، ڪائنات، سمنڊ، چنڊ تارا ڪنهن پيدا ڪيا؟“

”مون،“ مظفر زور سان پنهنجي سيني تي هٿ هنيو.

”شٽ اَپ، ڪافر،“ ڪريم رڙ ڪئي.

”مان ڪافر آهيان! تہ ٻڌاءِ ڀلا هندستان ڪنهن پيدا ڪيو؟“

”ڪهڙو هندستان؟ هاڻوڪو يا اصلوڪو؟“

”اڙي يوڪ، اڳوڻو هندستان، جنهن لاءِ اقبال چيو هو:

ساري جهان سي اچا هندستان همارا،
هندي هين هم وطن هے سارا جهان همارا.“

”اُهو هندستان دنيا پيدا ٿيڻ کان اڳ ئي موجود هو.“

”تون ڪميونسٽ آهين.“

”نہ. مان مولائي آهيان،“ مظفر وراڻيو ۽ ٺهہ ٺهہ ڪري کلڻ لڳو.

”منهنجو دوست سشيل بہ مولائي هو،“ ڪريم اُداس ٿي ويو.

”ڪٿي آهي؟“

”هينئر بمبئي ۾ آهي. چوپاٽيءَ تي پڪوڙا وڪڻندو آهي.“

”۽ هتي؟“

”مونسان اسڪول ۾ پڙهندو هو،“ ڪريم چيو، ”ڪرڪيٽ جو زبردست رانديگر هو.“

ڀڳوانداس جي منهن مان نفرت بکڻ لڳي، ”ورهاڱي کان پوءِ چور مور ٿي ڀيا آهن ۽ مور ڍور ٿي پيا آهن.“

”بس ڪر تہ ڪو سي. آءِ. ڊيءَ وارو نہ ٻڌي وٺي.“ مظفر هيڏانهن هوڏانهن ڏسندي چيو.

”تنهنجي دوست جي مرڻ کان پوءِ مان سندس ياد ۾ ڪرڪيٽ ٽرافي رکندس،“ مظفر چيو.

ڪريم خاموش رهيو.

ڀڳوانداس چيو، ”ڪهڙي ٽرافي؟ رانجي ٽرافيءَ جهڙي؟“

”ها هوبهو رانجي ٽرافيءَ جهڙي.“

”رنجيت سنگهہ رانجي مهاراجا هو ۽ تون ماستر آهين،“ پڳوانداس کيس ٽوڪ هڻين.

”هاءِ ڙي بخت!“

”بخت بيوفا هوندو آهي.“

”عورت بہ بيوفا هوندي آهي.“ مظفر چيو.

”غلط،“ ڪريم چيو.

”خاموش،“ پڳوانداس کيس روڪيو، ”تون ڪنوارو آهين.“

”ها، تون نابالغ آهين.“

”شادي هڪ سان ڪندين، سمهندين ٻيءَ سان.“

”۽ عشق وري ٽينءَ سان ڪندين.“

”شيڪسپيئر چيو هو، عورت تنهنجو ٻيو نالو بيوفائي آهي.“

”عورت فقط عشق ڪرڻ لاءِ آهي،“ مظفر چيو.

”۽ سنڌ جا ڪي ماستر چورن سان عشق ڪندا آهن.“

”جيڪو عشق ڇوڪريءَ بدران ڇوري سان ڪيو وڃي، تنهنکي مجازي عشق چئبو آهي،“ ڪريم مجازي عشق جي وضاحت ڪندي، پري وڃي نڪتو.

”عورت، عورت آهي.“

”عورت جو ٻيو نالو بيوفائي آهي.“

”عورت جو ٽيون نالو نانخطائي آهي.“

”عورت پيڙو آهي.“

”عورت گجر آهي.“

”بڪواس بند،“ ڪريم ٽيبل تي مڪ وهائي ڪڍي.

”هلو، هلو. اڌ رات ٿي وئي آهي. اڳتي بہ هلڻو آهي،“ پڳوانداس کين ياد ڏياريو.

”ها، ها،“ مظفر چيو، ”ٺوڪر گلي.“

”جاپاني روڊ.“

نيپئر روڊ،“ سيني نعرو هنيو، ”نيپئر روڊ – زنده باد.“

”بيرا بل لاؤ،“ مظفر رڙ ڪري بيري کي سڏ ڪيو.

بل ڏيئي، هڪ ٻئي کي ڪنڌ ۾ ٻانهون وجهي، ٽيئي ڄڻا لڏندا لمندا،

جهومندا، بار مان نڪري پريڊي اسٽريٽ تي اچي بيٺا. ٽيڪسيءَ جو انتظار ڪندي ڳائڻ لڳا.

"مالڪ تون درد ڪٽيندين ڪين ڇڏيندين،
هر حال ۾ رانول رهبر ٽيندي."

"ٽيڪسي!" ڪريم هڪ ٽيڪسي بيهاري.

ٽيڪسي چيڪاٽ ڪري سندن آڏو اچي بيٺي. ٽيئي جڻا پوئين سيٽ تي ويٺا.

"نيپيئر روڊ ڪو چلو بابا،" مظفر چيو.

ٽيڪسي نيپيئر روڊ ڏانهن ڊوڙڻ لڳي.

ڀڳوانداس چيو، "ڪوٽ جو ڪالر مٿي ڪيون."

"ڇو؟"

"ڪو ڏسي نه وٺي."

"پل ڏسي وٺي. اسان اڪ ڪدائي ڇڏينداسينس."

"اسان استاد آهيون."

"زبان سنڀالي ڳالهاءِ، گنجا. استاد ڀڙوي کي چئبو آهي."

"تون حرامي آهين."

"اسان ٽڪي جا ماستر آهيون."

ٽيئي ڪجهه دير خاموش رهيا. ٽيڪسي خالي رستن تان ڊوڙندي رهي. مظفر ٽيڪسيءَ جي ننڍڙي آئيني ۾ پنهنجو منهن ڏسي، گنجي ٽڪڻ تي هٿ گهمايو. چيائين، "وار هجنم ها ته دليپ ڪمار جهڙو ڏسجان ها."

"شٽ اپ" ڀڳوانداس مٿس ٺٺولي ڪندي چيو، "تون واهيات انب جي چوسيل ڪڪڙي آهين."

ان ڳالهه تان مظفر کي ڏاڍا خار لڳا. چيائين، "اڄ تائين چار ڊزن ڇوڪريون مون سان عشق ڪري چڪيون آهن."

"ويچاريون بدبخت. انڌيون هونديون يا ٻيو ڪو جانور نه مليو هوندن."

مظفر ڀڳوانداس کي سٿر تي هڪ مڪ وهائي ڪڍي.

ڪريم جهيڙو ٽارڻ لاءِ چيو، "برابر گنجا. تون دنيا جو عظيم عاشق آهين."

"ءُ مان دليپ ڪمار به آهيان."

"تون گنجو دليپ آهين."

”بڪواس بند ڪر، ڀڳوانداس،“ مظفر مڪ اولاريندي ڀڳوانداس کي چيو، ”هڪ ٿونشي سان هندستان موڪلي ڇڏيندومانءِ، سمجهيئه.“

”اڄ نه. پاسپورٽ ڪڍائي وٺان، پوءِ ٿونشو هٽجانءِ.“

”هيءَ ڀڳوانداس بدبخت نشي ۾ آئوٽ آهي.“

”پوءِ تون ٿي ڪٽي ڇڏ، مان آهيان نه دليپ ڪمار جهڙو.“

”ها،“ ڪريم مظفر کي جواب ڏنو، ”تون آهين ته دليپ ڪمار جهڙو، پر تنهنجو آواز گلشن ڪدڙي جهڙو آهي.“

ان ڳالهه تان ڪريم ۽ ڀڳوانداس کلي کلي کيرا ٿي پيا.

موٽر سٽ ڏيئي بيهي رهي. تنهي ٽيڪسيءَ مان ڳاٽ ڪڍي نيپئر روڊ تي هڪ نگاهه وڌي ۽ پوءِ ٽيڪسيءَ واري کي ڀاڙو ڏيئي، ٽيڪسيءَ مان لهي، ٺوڪر گليءَ ڏانهن ٿري ويا.

گهٽيءَ جي رونق گهٽجي ويئي هئي. پيٽروميڪس بتين جا مينٽل ۽ ميونسپل جي بتين جا بلب جهڪا ٿي ويا هئا. ڪوٺين جي ميرانجهڙي روشني چڪن مان ليئا پائي رهي هئي. گراهڪ موٽي رهيا هئا.

ڪريم چيو، ”ٺوڪر گلي انارڪلي آهي ۽ مان شهزادو سليم آهيان.“

”۽ اسان تنهنجا غلام آهيون،“ مظفر وراڻيو.

”تنهنجي انصاف جو گهنڊ ڪٿي آهي، شهزادا؟“

ڪريم ڀڳوانداس کي خوفناڪ گار ڏني. ڪيس مارڻ لاءِ الر ڪيائين ته سڌو وڃي اليڪٽرڪ پول سان لڳو. پول تي خار آيس. پول کي به گاريون ڏنائين.

”بداخلاق،“ مظفر چيس، ”عورتن جي موجودگيءَ ۾ بدڪلامي تو ڪرين، بي لغام.“

”ڪٿي آهن عورتون؟“

”هي به ته تنهنجون ڀينرون آهن.“

”زبان سنڀالي ڳالهائي، گنجا،“ ڪريم مظفر ڏانهن اکيون ڦوٽاري ڏٺو، ”هي سڀ رنڊيون آهن.“

”عورتون ناهن.“

”نه،“ ڪريم وراڻيو، ”دنيا جون سڀئي عورتون رنڊيون آهن.“

”۽ ماڻهين؟“ ڀڳوانداس پڇيو.

”مان تنهنجو خون ڪندس واڻيا،“ ڪريم رڙ ڪندي چيو. ”خبر اٿئي مان پڪو مسلمان آهيان.“

”تري وڃ، ڪريم ڪنگلا،“ مظفر وچ ۾ چيو، ”دنيا جون سيئي عورتون رنڍيون ناهن.“

”برابر منهنجا برادر. دنيا جون سيئي عورتون رنڍيون ناهن.“

”دنيا جون عورتون بيوفا، دغاباز، چالاڪ، مڪار، ڪوڙيون ۽ – ۽ – گنجا ٻڌائي ڇيو ڇا؟“

”فريبي آهن.“

”برابر منهنجا برادر.“

”هاڻي هلو هڪ بيوفا عورت ڏانهن،“ ڀڳوانداس اعلان ڪيو.

۽ پوءِ ٽيئي ڄڻا هڪ ٻئي کي ڪنڌ ۾ ٻانهون وجهي ڳائڻ لڳا،

”مالڪ تون درد ڪٽيندي، ڪين ڇڏيندين،
هرهنڌ هر حال ۾ رانول، رهبر ٿيندين.“

چڪن سان لڳل جسمن ۾ چربر ٿي، چوڙين جا جلترنگ جاڳي اٿيا. نگاهن جا ٻجهيل ٻاڻ هليا. خشڪ چپن تي مرڪ تري آئي ۽ ڪجهہ اشارا ٿيا. ٽيئي دوست ٿي چڪون مٿي ڪري ٽن ڪوٺين ۾ لنگهي ويا. ٻاهر، هڪ پهلوان وڪٽوريا گاڏيءَ ۾ هڪ انگريزي خلاصيءَ کي سمجهائي رهيو هو، ”دس، فسٽ نمبر.“

”انڊين؟“ انگريز خلاصيءَ پڇيو.

”نو،“ پهلوان ورائيو، ”انڊين نو گڊ.“

”گڊ.“

”نو نو،“ پهلوان چوندو رهيو، ”پاڪستاني مال ويري گڊ.“

”شوئر؟“

”صاحب، نو گڊ، نو مني،“ پهلوان انگريز خلاصيءَ کي گاڏيءَ مان لاهيندي چيو، ”پاڪستان مال ويري گڊ، گڊ انجاءِ.“

”بڪواس!“ مظفر ٽڙندو ٿاٻڙندو، ڪوٺيءَ مان نڪري پول وٽ اچي بيٺو. خلاصيءَ ۽ پهلوان ڏانهنس منهن ورائي ڏٺو.

مظفر انگريز خلاصيءَ کي مخاطب ٿيندي چيو، ”نو گڊ سر، آل فراڊ.“

پهلوان مظفر کي ڪالر کان وجي ورتو، سٽ ڏيندي چيائين، ”اوئے بس کر وے دلے دا پترا.“

مظفر ڪالر ڇڏائي گند جي ڍير وٽ وڃيً بيٺو. انگريز ۽ پهلوان کيس گهوريندا، ڪاٺ جي هڪ سوڙهي ڏاڪڻ چڙهي ويا.

مظفر پڻ پڻ ڪرڻ لڳو. عورتن کي گاريون ڏيڻ لڳو، ”حرامزديءَ پنج رپيا حرام ڪري ڇڏيا.“

ٿوري دير کان پوءِ ڀڳوانداس چِڪ هٽائي، بوٽ پيلو ڪري ٻاهر آيو، چڻ تہ ڪنهن اُلوءَ پوندبو ڏنو هوس. مظفر جي پاسي ۾ اچي بيٺو. چيائين، ”پنج رپيا تيل تي ويا.“

مظفر کيس جواب نہ ڏنو. هو بہ خاموش رهيو..ڪجهہ دير کان پوءِ ڪريم ٻاهر آيو. منهن تي مرڪ هيس. ٻنهي وٽ اچي چيائين، ”خوب انجاءِ ڪيم.“

”تون ڪنوارو آهين. ٻڪايل آهين. بڪواس نہ ڪر.“ مظفر کهري آواز ۾ چيو.

ڪريم دل کولي ٽهڪ ڏنو ۽ پوءِ ڀڳوانداس ۽ مظفر جي ڪنڌ ۾ ٻانهون وجهي ڳائڻ لڳو:

”مالڪ تون درد ڪٽيندين ڪين ڇڏيندين،
هر حال ۾ رانول رهبر تيندي.“

ٽيئي دوست لڏندا لمندا، نوڪر گليءَ مان نڪري نيپئر روڊ تي اچي بيٺا. سامهون هڪ ٽيڪسي بني هئي. پٺاڻ ڊرائيور ٽيڪسيءَ جي دريءَ تي منهن رکي کونگهرا هٽي رهيو هو. ڪريم ڊرائيور جي ڪن وٽ وات آڻيندي رڙ ڪئي، ”چلينگا؟“

ڊرائيور ڇرڪ ڀري اٿي ويٺو. اکيون مهٽيندي هيڏانهن هوڏانهن ڏٺائين. هو ٽيئي در کولي ٽيڪسيءَ ۾ چڙهي ويٺا. ڊرائيور نسوار جي دٻلي کولي ۽ نسوار جي هڪ ڀربور چپٽي هيٺئين چپ ۽ مهار جي وچ ۾ وجهندي پڇيائين، ”خوچي ڪيڌر جائينگا؟“

ڪريم کيس ٻڌايو. ٽيڪسي خالي رستن تي ڊوڙڻ لڳي ۽ ڊينسو هال لنگهي گاڏي کاتي وٽ پهتي. ڀڳوانداس اتي لٿو. گاڏي کاتي کان ٽيڪسي، سولجر بازار ڏانهن ڊوڙڻ لڳي.

مظفر ڀٽڪيو، ”عورت دوکيباز آهي.“

”ذليل آهي.“

مظفر چيو: ”مان عورت جي اهڙي تصوير ٺاهيندس، جنهن ۾ سندس منهن دانگيءَ جي ٽري جهڙو ۽ وار ڪاريهر جهڙا هوندا.“

”۽ بدن ٻير جي ٽاريءَ جهڙو،“ ڪريم چيو.

ٻئي ڄڻا ٻيهر خاموش ٿي ويا. سولجر بازار وٽ ڪريم لهي ويو.

مظفر اڪيلو رهجي ويو. ٽيڪسي ٽيوب لائيٽ ۾ جرڪندڙ خَالي رستن تان گرومندر ڏانهن ڊوڙڻ لڳي. اهڙيءَ ئي تيزيءَ سان مظفر جي ذهن ۾ عورت جا ڀيانڪ روپ نهندا ۽ ڊهندا رهيا. سندس تصور عورت جو سڀ کان خوفناڪ روپ تلاش ڪندو رهيو. آخر اهوئي فيصلو ڪيائين، ته هو عورت جي اهڙي تصوير ٺاهيندو، جنهن ۾ سندس منهن دانگيءَ جهڙو، وار ڪاريهر جهڙا ۽ بدن ٻير جي ٽاريءَ جهڙو هوندو. ان کان وڌيڪ، عورت جي ڀوائتي شڪل سندس ذهن ۾ جنم وٺي نہ سگهي.

سندس خيالن جو سلسلو ڊرائيور جي ڳالهائڻ سان ٽٽي پيو. ”خوچي ڪيڌر اُترينگا؟“

”ها!“ مظفر ڇرڪ پريو، ”سامنے جهاڙ کے پاس.“

مظفر واچ تي نظر وڌي. رات جا ٽي ٿيا هئا. ڊرائيور ٽيڪسي وڻ وٽ آڻي بيهاري. هن ڊرائيور کي ڀاڙو ڏنو ۽ ٽيڪسيءَ مان لهي بيٺو. ٽيڪسي زوڪاٽ ڪري اڳتي وڌي ويئي. مظفر چيو، ”عورت تون ٽيڪسي آهين. دانگيءَ جو ٽرو، ڪاريهر ۽ ٻير جي ٽاري.“

وڻ جي پويان سندس ڪوارٽر هو. ڪوارٽر جي بتي ٻري رهي هئي. بلب جا ڪرڻا دريءَ جي شيخن مان لنگهندا، فٽ پاٿ تي پئجي رهيا هئا. دريءَ وٽ سندس زالِ منتظر نگاهن سان سندس انتظار ڪري رهي هئي. چپ خشڪ ۽ اکين ۾ لڙڪن جي جهالر هيس. هن اٿي مڙس لاءِ در کوليو. هو اندر ايندي در جي چائنٽ سان وچڙيو. ٿابو کاڌائين. زالهنس کيس سهارو ڏنو ۽ آڻي کٽ تي ليٽائي ڇڏيائينس. هن هڪ نگاهہ پنهنجي زال تي وڌي ۽ منهن ڦيرائي سمهي پيو.

هوءَ لڙڪ ٻي ويئي. پاسي کان اٿي کٽ جي پيرانديءَ کان اچي ويٺي ۽ مڙس جي بوٽ جون کهيون کولڻ لڳي.✦

سچ آيوڻ کان اڳ

مونکي ڏسي سدائين پڇي ويندو هو. ان ڏينهن بہ مون تي نظر پيس تہ وٺي پڇو. وڪ تي اڳ وانگر تکي وڏائي هئائين، پر تڏهن بہ وچي سوگهو ڪيومانس.

پڇيومانس، ”ڪيئن، سچائين تو؟“

چيائين، ”نہ.“

سندس منهن تڪيندي چيم، ”واهہ، مونکي نٿو سچائين.“

”نہ.“

”ٻالو ٻولو نہ ٿيءُ.“

”يقين ڪر تہ مان توکي سچاڻان ئي نہ.“

نفرت جي جذبي منهنجي آواز کي سخت ڪري ڇڏيو. چيم، ”اڳ بہ مڪار هئين، اڄ بہ مڪار آهين.“

هن جواب نہ ڏنو، فقط پنهنجين جادوگر نگاهن سان مون ڏانهن ڏسندو رهيو. اکين ۾ اهڙي تہ مقناطيسي ڪشش هوندي اٿس، جو هڪ ئي نگاهہ سان اڳئين کي خاموش ڪري ڇڏيندو آهي، پر ان ڏينهن مان بيحد ڪاوڙ ۾ هوس. پڇڪيم، ”تون دوکيباز ۽ فريبي آهين.“

آهستگيءَ سان ورائيائين: ”انڪري تہ پنهنجي دوستي ختم ٿي ويئي.“

”ڏس، اڃي وٺين نہ راهہ تي!“ مٿس ٺٺولي ڪندي چيم، ”ڏاڍو پورڙو ٻي ٿئين، چي، ’مان توکي تہ سچاڻان ئي نٿو.‘!“

”جيڪي هئين، تنهنکي سچاڻندو هوس،“ نگاهن ۾ ساگر جهڙي گهرائي پيدا ڪندي چيائين، ”۽ هينئر جيڪي ڪجهہ آهين، تنهن کي ڪونہ سچاڻان.“

”ڏاڍو چالاڪ آهين،“ سندس نگاهن کان پنهنجيون نظرون بچائيندي چيم، ”ساڳئيءَ معنيٰ جا بہ مختلف مطلب ڪڍيا اٿئي.“

”مطلب ساڳيو آهي، پر تنهنجي سمجھ ۾ ڦيرو اچي ويو آهي.“

”واھ. ڪڏهن چوين سچاڻان، ڪڏهن چوين نہ سچاڻان. سمجھ تہ تنهنجي ڦري ويئي آهي.“

هڪدم جواب ڏنائين، ”جڏهن رتن تلاءَ اسڪول جي پٺيان هڪ جهڳيءَ ۾ رهندو هئين، تڏهن مان تنهنجو دوست هوس.“

”۽ اڄ؟“

”اڄ تون اهو رهيو ئي ناهين، تہ پوءِ اسان جي دوستي ڪيئن رهندي!“ چيائين، ”مون تہ توکي اڳ ئي ٻڌائي ڇڏيو هو، تہ مان فقط انهن جو دوست آهيان، جن وٽ -“

”بند ڪر بڪواس،“ ڪيس ڳچيءَ کان وجي ورتم، ”سڄيءَ دنيا کي بيوقوف بڻايو اٿئي.“

هو خاموش رهيو.

مون ڳالهايو، ”انهن منجهيل ڳالهين سان دنيا کي منجهايو اٿئي.“

جواب ڏنائين، ”جڏهن ظلم ۽ انڌير جا پڙدا انسان جي عقل تي پئجي ويندا آهن، تڏهن انسان انسانيت کي وساري ويهندو آهي، بلڪل تو وانگر.“

”فريبي، انسانيت جو ڪوڙو ڍونگ رچايو اٿئي،“ مون ڪيس پٽ جي پاڇي ۾ ڌڪي ڇڏيو، ”انهن ڳالهين سان دنيا کي ٺڳيو اٿئي.“

بنا ڇرڪ جي جواب ڏنائين، ”منهنجين ڳالهين کان بيزار هئين، تڏهن تہ تو وٽ اچڻ ڇڏي ڏنم.“

”مون کي بہ تنهنجي دوستيءَ جي ضرورت ناهي،“ سندس ڳچيءَ تي گرفت مضبوط ڪندي چيو.

”تہ پوءِ روڪيو ڇو اٿئي؟“

”اهو ٻڌائڻ لاءِ تہ، مون تنهنجي تلقين ڇڏي ڇڏي آهي.“

”ڄاڻان ٿو.“

”۽ وڌيڪ ٻڌ، اگر تنهنجي دوستيءَ ۾ مان گريجوئيٽ هوندي بہ بيروزگار هوندو هوس، بک مرندو هوس،“ ڪيس ساڳي نوءَ ۾ ٻڌايم، ”هينئر مون ڊگري سرٽيفڪيٽ کي بيڪار ڪاغذ وانگر ڦاڙي ڇڏيو آهي. اڄ ڪلھ اسان وٽ بک ڪونهي. سکيا ۽ آسودا آهيون.“

”ان ڪري تہ تو وٽ اچڻ ڇڏي ڏنو اٿم.“

”اٿين ڇڏ تہ رڳو بڪين ۽ بيروزگارن جي در تي ڌڪا کائيندو آهين.“

منهنجو جملو ڪيس بڙڇي تي لڳو. اکيون چمڪڻ لڳس. چيائين، ”جيئن سمجهين. پر چور سان پلئہ نہ اٽڪائيندس.“

پنهنجين تکين اکين سان منهنجو اندر ڦٽي وڌائين. سندس لفظ ڇيت وانگر دل ۾ چڀڻ لڳم. مون ڪيس ڇڏي ڏنو. هو جيئن اوچتو ئي اوچتو پيدا تي پوندو هو، تيئن ئي گم بہ ٿي ويندو هو. ان ڏينهن بہ پاسي واري اونداهي گهٽيءَ ۾ غائب ٿي ويو.

مان حيران ٿي رهيو هوس، تہ ڪيس ڪيئن خبر پيئي تہ مان چور هوس! جنهن راز ڪان منهنجي ماءُ ۽ ڀيڻ بيخبر هيون، جنهن راز ڪان پاڙي وارا اڻڄاڻ هئا، جنهن راز ڪان پوليس اڻواقف هئي، تنهن مخفي راز جي هن کي ڪيئن پروڙ پئجي ويئي! ان وقت محسوس ڪيم تہ دنيا ۾ فقط هو ئي منهنجي ڏوهہ ڪان واقف هو، يا مان خود هوس. مون ڪيس ختم ڪرڻ جو پڪو فيصلو ڪري ڇڏيو. اهڙي خطرناڪ شاهد جو زندهہ رهڻ منهنجي لاءِ موت برابر هو. هو منهنجين خوشين جو دشمن هو. سوچيم، مان ڪيس جيئرو نہ ڇڏيندس.

مون رومال ڪڍي هٿ تي ويڙهيو، ۽ پوءِ چاقو کولي، مٺ ۾ قابو ڪري، هٿ اوورڪوٽ جي اونهي کيسي ۾ وجهي ڇڏيم. رات جو پويون پهر هو. هو جنهن اونداهي گهٽيءَ ۾ گم ٿي ويو هو، مان ان گهٽيءَ ۾ ڪاهي پيس. هو مونکان سڌ پنڌ تي وڃي رهيو هو. مون سندس پيڇو ڪيو. وڻن جي اوٽ ۾ ۽ پٿين جي پاڇن ۾ لڪندو ڇپندو، مان هن جي پٺيان هلندو رهيس، فيصلو ڪيم، تہ ڪيس سج اُڀرڻ ڪان اڳ قتل ڪري ڇڏيندس.

چاقوءَ تي منهنجي گرفت مضبوط ٿيندي ويئي، ۽ مان ڪنهن اهڙي هنڌ لاءِ واجهائڻ لڳس، جتي هن جي آخري هڏڪي ويرانين ۾ دفن ٿي وڃي. هو بيخبر هلندو رهيو، ۽ مان پاڇي وانگر سندس پيڇو ڪندو رهيس. رکي رکي افسوس بہ پئي ٿيم، تہ اجايو سندس موت منهنجي هٿان ٿي رهيو هو. افسوس ان ڪري پئي ڪيم، جو هڪ دفعي، مون کي خودڪشيءَ ڪان روڪي، زندگيءَ جو مفهوم سمجهايو هئائين. اُنهن ڏينهن ۾ مان بيحد مشڪلاتن ۾ مبتلا هوس. رلندو رهيو هوس. ڀٽڪندو رهيو هوس. نيٺ اها منحوس گهڙي

به اچي پهتي، جڏهن بک ۽ بيروزگاريءَ اسان کان سڀ ڪجهه ڦري ورتو. ڏونگر جهڙا اُهي ڏينهن مونکي سدائين ياد رهندا، ۽ اهو ڏينهن به هرگز وساري نه سگهندس، جڏهن ٻن ڏينهن جي بک اسان کي اڌ چريو ڪري ڇڏيو هو. مرڻ جا جيڪي به طريقا آهن، انهن سڀني مان، سڀ کان ڀوائتو نمونو آهي بک ۾ پاهه ٿي مرڻ جو. مان بک جي عذاب ۾ سڀ ڪجهه وساري ويٺو هوس، سڀ ڪجهه.

جڏهن امان هيٺي آواز ۾ پڇيو هو، ”ابا، هاڻي ڇا ٿيندو؟“ تڏهن انتهائي مايوسيءَ ۽ بيزاريءَ وچان ڪيس ڇڙٻ ڏيندي چيو هوم، ”ڇا وري ڇا– تون زرينه کي هار سينگار ڪري ويهار، مان گراهڪ ٿو وٺي اچان.“

”بيغيرت، بيحيا،“ امان مٿل آواز ۾ رڙ ڪئي هئي.

”ها امان،“ وراڻيو هوم، ”جوان عورت ڏندو ڪرائي پيٽ پالي سگهي ٿي، مرد ڪيڏانهن وڃي! ٻڌائي مرد ڪيڏانهن وڃي؟“

زرينه ۽ امان، حيرت مان مون ڏانهن تڪي رهيون هيون. سندن خالي ۽ پريشان ذهن لاءِ منهنجو جملو برداشت کان ٻاهر هو. زرينه ته پنهنجيون اکيون وساميل اکيون، منهنجين اکين مان ڪڍيون ئي نه ٿي، پاڻ ته نگاهن سان منهنجو روح ڇيهي ڇڏيندي. مونکي اچي ٻانهن کان ورتو هئائين. مون کيس گهائل ڪندي چيو هو، ”توکي وڪڻيا ٿيٺو پوندو زرينه، هن جڳ ۾ جيئرو رهڻ لاءِ توکي اهو قرض چڪائڻو پوندو. مون جهڙي بي غيرت ڀاءُ لاءِ تون اهو قرض صدين کان چڪائيندي رهي آهين.“

”شرم نٿو اچيئي، بي غيرت،“ امان دڙڪو ڏنو هو.

”بک جو ڀوت غيرت کي اُگري ڇڏيندو آهي، امان.“

”تنهنجو دماغ خراب ٿي ويو آهي.“

”ٻڌو نه اٿئي امان،“ مان روئي پيو هوس، ”بک بجڙو ٿول، دانا ديوانا ڪري.“

امان جي ۽ منهنجين اکين مان لڙڪ وهي نڪتا هئا. الاءِ ڪٿان ايترو پاڻي اسان جي اکين ۾ اچي گڏ ٿيو هو. زرينه واڙين اکين سان مونکي گهوري رهي هئي. اوچتو، ڪراهت وچان منهنجي منهن تي ٿڪ اُڇلائي هئائين، ۽ پوءِ منهنجي سڄي قميص ليڙون ليڙون ڪري ڇڏي هئائين. منهنجي منهن تي

نهندڙون هٿي، ٻئي مٺيون منهنجن وارن ۾ وجهي، اوچنگارن ۾ اچي چٽي هئي. هوءَ ساڳي زرينہ هئي، منهنجي ننڍي ڀيڻ، جنهن کي ڪلهي تي ويهاري گهمائڻ ويندو هوس. جنهن کي پنهنجيءَ خرچيءَ مان بوريندا وٺي ڏيندو هوس، ۽ جنهن جي هڪ هڪ لڙڪ تي پاڻ بہ بيچين ٿي اُٿندو هوس. اُن ڏينهن منهنجيءَ ساڳيءَ زرينہ جا هٿ منهنجن وارن ۾ هئا ۽ هوءَ سڏڪا ڀري رهي هئي، هنجون هاري رهي هئي. مون ڪيس پاڻ کان ڌار ڪيو، ۽ اسڪائوٽ جي ڏينهن وارو چاقو ڪڍي، ٻاهر نڪري ويو هوس.

مونکي اوندهہ جي تلاش هئي. مونکي ويرانين جي ڳولا هئي، جتي سولائيءَ سان چاقوءَ جي تکي چهنب، ڦر سوڌي سيني ۾ لاهي سگهان ها. زرينہ جا سڏڪا ۽ امان جون آهون منهنجو پيڇو ڪنديون آيون، پري پري تائين هڪ هنڌ مونکي اوندهہ ۽ ويرانيءَ وارو مقام ملي ويو هو، ۽ مون چاقو کولي سيني تي رکيو هو. چاقوءَ کي دل ۾ لاهڻ تي هوس، جو هو بہ اچي اتان نڪتو هو. منهنجي ويٺي جهليندي پڇيو هئائين، ”هن چاقوءَ جي باري ۾ ڪجهہ ڄاڻين ٿو؟“

مون حيرت مان ڏانهس نهاريو هو. جيتوڻيڪ اجنبي هو، پر تڏهن بہ لڳم پئي، ڄڻ منهنجو ڄاتل سڃاتل هو. ”ها،“ وراڻيو هومہ، ”تمام تکو آهي ۽ جلد موت آڻيندو.“

”پر جنهن ڪاريگر هيءُ چاقو ٺاهيو هو،“ هن پنهنجين مقناطيسي نگاهن سان منهنجي اکين ۾ ڏسندي چيو، ”تنهن ڪاريگر جي تصور ۾ موت نہ، پر زندگي هئي.“

مان اچرج وچان هن جون ساگر جهڙيون گهريون ۽ پراسرار اکيون ڏسندو رهيس.

پڇيو هئائين، ”نوجوان آهين، محنت، مزوري ڇو نٿو ڪرين؟“

وراڻيو هومہ، ”مان گريجوئيٽ آهيان.“

”تعليم کي پيٽ پالڻ جو ذريعو ٿو سمجهين؟ پيٽ تہ ڪتا بہ پاليندا آهن.“ هن باوقار لهجي ۾ چيو هو، ”علم اٿئي روشني، ۽ هٿ جو پورهيو دنيا جو عظيم ڏاتو.“

سندس آواز وڏو ۽ چٽو هو، ۽ گهڻيءَ دير تائين منهنجي ذهن ۾ پڙاڏو

ڪندو رهيو. مونکي ماٺ ۾ غلطان ڏسي چيو هئائين، ”اها زندگي ئي ڪهڙي، جنهن ۾ جدوجهد نہ هجي. دوست جدوجهد زندگيءَ جي علامت آهي. حقيقت ۾ اڄ فقط اهي ئي انسان زنده آهن، جن ڪڏهن جدوجهد ڪئي هئي.“

مون وٽ سندس ڳالهين جو جواب نہ هو.

تڏهن چيو هئائين، ”ڪهڙا نہ مضبوط ڏورا ۽ ڪشادو سينو اٿئي! انهن کان ڪم وٺ، منهنجا دوست.“

۽ پوءِ هو مونکي حيران ۽ پريشان ڇڏي هليو ويو هو.

ڪليل چاقو مٺ ۾ رهجي ويو هو. جيتوڻيڪ منهنجيءَ دل مان مرڻ جي خواهش هن جي ڳالهين سان ٽڙجي ويئي هئي، پر تنهن هوندي بہ بک جي باهہ اندر ۾ پڙڪندي رهي. هن جي آخري جملي جو پڙاڏو مونکي بيچين ڪندو رهيو تہ: ڪهڙا نہ مضبوط ڏورا ۽ ڪشادو سينو اٿئي، انهن کان ڪم وٺ، منهنجا دوست.

هيڏانهن هوڏانهن نهاري، هڪدم پئڊل تي پير رکي، سائيڪل ڪاهيندو، تير وانگر اُتان گم ٿي ويو هوس. ڪنهن بہ مونکي سائيڪل ڪٽيندي نہ ڏٺو هو ۽ اِها منهنجي زندگيءَ جي پهرين چوري هئي. سائيڪل هڪ ڪباڙيءَ واري کي پنجاهہ رپين ۾ وڪڻي، هوٽل تان نان ڪباب، ڪورما ۽ برياني وٺي، جڏهن گهر جي در وٽ پهتو هوس، تڏهن هن کي در جي پرسان بيٺل ڏسي حيران ٿيو هوم. ڪجهہ دير اڳ، مونکي زندگيءَ جو سبق ڏيندي جيڪا جوت سندس اکين ۾ جلي اٿي هئي، اُها اُجهاميل هئي.

ڪيس اٿين بيٺل ڏسي چيو هوم، ”تنهنجي چوڻ موجب مضبوط ڏورن ۽ ڪشادي سيني کان ڪم ورتو اٿم.“

”مونکي خبر آهي، منهنجا دوست،“ هن آهستي ورائيو هو ۽ سندس اکين مان رنجش بکڻ لڳي هئي، ۽ پوءِ هوريان هوريان، ڪنڌ جهڪائي ڪيڏانهن هليو ويو هو.

مان هڪدم گهر اندر داخل ٿيو هوس. ڏيئي جو تيل ختم ٿيڻ تي هو. نان – ڪباب جا پڙا جڏهن کٽ تي رکيم، تڏهن امان ۽ زرينہ، واڻڙن وانگر، ڪڏهن مونکي ۽ ڪڏهن پڙن کي ڏسڻ لڳيون. پڙا سٽيا هئا ۽ ڪبابن ۽

ڪورمي جي خوشبوءِ بک کي باهہ لڳائي ڇڏي. پوءِ اوچتو امان هڪ قدم اڳتي وڌي آئي، ۽ هن پنهنجي ڪمزور هٿ سان منهنجي منهن تي چماٽ وهائي ڪڍي، ”بيحيا پنهنجي پيءُ جو سودو ڪري، هيءُ حرام آندو اٿئي.“

”نہ نہ،“ وراڻيو هومہ ”مان تہ مرڻ ويو هوس، پر رستي ۾ نوڪري ملي ويئي.“

”نوڪري!“

”ها، نوڪري.“

پوءِ اسان پڙن تي ڪري پيا هٺاسين. ڪائيندي ڪائيندي، امان نوڪريءَ جي باري ۾ پڇيو هو، ۽ مون کيس ٻڌايو هو، ”هڪ اخبار جو نمائندو ٿيو آهيان.“

”اخبار جو؟“

”ڪهڙيءَ اخبار جو نمائندو ٿيو آهين؟“

”بس، آهي هڪڙي اخبار،“ کيس چيو هومہ ”تون پيو ڪو فڪر نہ ڪر، ۽ ماٺ ڪري ويهي ماني کاءُ.“

ان کان پوءِ مون پيون ڪيتريون سائيڪلون چورايون، ۽ ڏسندي ئي ڏسندي مان شهر جي چورايل سائيڪلن جو سڀ کان وڏو ”ڊيلر“ ٿي پيس. منهنجو ڪاروبار جيئن جيئن زور ٿيندو ويو، تيئن تيئن هو مون کان دور ٿيندو ويو. پر، ان سموري عرصي ۾، مون ڪڏهن بہ نہ سوچيو هو، تہ مون کان سواءِ ڪو پيو ڄڻو بہ منهنجي ڌوهہ کان واقف هو، ۽ مون تي نظر رکي رهيو هو. پوءِ هو جڏهن ائين چئي هليو ويو تہ ”چور سان پلئُہ نہ اٽڪائيندس.“ تڏهن مون کيس قتل ڪرڻ جو فيصلو ڪيو ۽ سندس پيڇو ڪيم.

رات جو پويون پهر ختم ٿيڻ تي هو، ۽ منهنجي بيچيني وڌندي ٿي ويئي. مون کيس سج اُڀرڻ کان اڳ ختم ڪرڻ ٿي چاهيو. هو هلندو رهيو ۽ مان پاڇي وانگر سندس پيڇو ڪندو رهيس.

نيٺ هو هڪ غليظ گهٽيءَ ڏانهن ڦري ويو. مون موقعو غنيمت ڄاتو. چاقوءَ تي مٺ پڪوڙي ڇڏيم. هو هلندي هلندي هڪ ڪچي گهر ٻاهران بيهي رهيو. در کڙڪايائين. مان وڻ جي اوٽ ۾ ٿي بيٺس. سوچيم، جڏهن موٽندو، تڏهن پٺيءَ ۾ چاقو هڻندومانس. مان اوٽ مان ڏانهنس ڏسندو رهيس. پڪ

هيمر تہ ڪنهن مفلس جيءَ گهر ٻاهران اچي ويٺو هوندو، ڇو جو هو فقط مصيبت زده انسانن جي در تي ئي ويندو آهي. ڪجهہ دير کان پوءِ در ڪليو، ۽ هڪ نوجوان ٻاهر آيو. نوجوان کي ڪپڙا سادا، پر اڇا اُجرا اوڍيل هئا. حيرت فقط اِهو ڏسي ٿيم، جو نوجوان جي هٿ ۾ لڪڻ هو. در بند ڪرڻ لاءِ هڪ پوڙهي عورت آئي، ۽ نوجوان کي چيائين، ”پٽ، پاڻ لاءِ ڪتاب ۽ هڪ ميز - بتي آڻجانءِ.“

”ها امان،“ نوجوان شاندار آواز ۾ جواب ڏنو.

مونکي سندس آواز ٻڌي حيرت ٿي، ڇو جو نوجوان جو آواز هن جهڙو هو، ۽ خود اعتماديءَ سان ڀريل هو.

سوچيمر، اڄ ڪمبخت وڏي آسامي هٿ ڪئي آهي.

هو نوجوان سميت واپس موٽڻ لڳو. مان مٿس حملي ڪرڻ لاءِ تيار ٿي ويٺس. ٻئي ڄڻا جڏهن منهنجي ويجهو پهتا، تڏهن، جڏهن چتائي ڏٺم، تہ نوجوان انڌو هو. هو انڌي نوجوان سانءَ ڪلهوڪلهي ۾ ملائي هلي رهيو هو. الاءِ ڇو، ڪيس بروقت قتل ڪرڻ جو ارادو لاهي، ٻنهي جي پٺ ورتم.

رات جو پوئون پهر بہ گذري ويو، ۽ اوپر کان روشنيءَ جا ترورا اڀرندا آيا، ۽ اوندهہ گهٽ ٿيندي ويئي. هو ٻئي فرنيچر جي هڪ دڪان ٻاهران اچي بيٺا. نوجوان ڪن ترسي، دڪان ۾ هليو ويو. هو در وٽان نوجوان کي دڪان ۾ داخل ٿيندو ڏسي رهيو هو ۽ سندس پيشانيءَ مان ڇڻ نور جا ترورا نڪري رهيا هئا. سوچيمرَ هيءُ ضرور ڪو جادوگر آهي.

مان پٽ جي اوٽ ۾ لڪل هوس. منهنجي پاسي مان لنگهندي چيائين، ”جيڪو چاقو ڪيسي ۾ پيو اٿئي، سو لوهارَ خون خرابي لاءِ نہ ٺاهيو هو.“

مان سچ پچ تہ ڪنبي ويس.

منهنجي سامهون اچي بيٺو. چيائين، ”هو نوجوان انڌو آهي، پر تڏهن بہ ڪرسيون واڻي، پنهنجو، پنهنجي ماءُ جو ۽ پنهنجي پاڻ جو عزت سان پيٽ پاليندو آهي.“

مان خاموش، لاجواب بيٺو رهيس.

چيائين، ”محنت ۽ هٿ جو پورهيو، دنيا جو عظيم ڏنڌو اٿئي.“

جڏهن ڪو جواب نہ آڻيو، تڏهن بيشرمائيءَ سان وراڻيم، ”مان بہ

محنت ڪندو آهيان.“

”اهو ڏنڌو ئي ذليل آهي، جنهن ۾ خوف، ڏپ ۽ حراس پلئہ پوي،“ هن جون ساگر جهڙيون نيريون نگاهون منهنجي اندر ۾ لهي ويون.

چوندو رهيو، ”هن نوجوان کي اکيون ڪينهن، پر اندر ۾ روشني اٿس. عزت سان ڪمائي ٿو، ۽ فخر سان زندگي بسر ڪري ٿو.“

منهنجو ڪنڌ جهڪي ويو. جهڪيل نگاهن سان دڪان ڏانهن ڏٺم، جتي انڌو نوجوان بيد سان ڪرسيون واڻي رهيو هو.

سندس آواز تي، منهنجو ڌيان ڏانهس ڇڪجي ويو. چيائين، ”مان هن نوجوان جو ۽ دنيا جي هر محنتي انسان جو دوست آهيان،“ ۽ پوءِ هو اوچتو ئي اوچتو منهنجين نگاهن کان اوجهل ٿي ويو.

اُن ڏينهن کان پوءِ، مون خوف ۽ حراس، ڏوهہ ۽ ڏهڪاءَ جي زندگيءَ کان منهن موڙي ڇڏيو، ۽ شهر ۾ سائيڪلن جي هڪ مشهور ڪارخاني ۾ ’فٽر‘ تي روزگار ڪمائڻ لڳس.

هڪڙي ڏينهن، جڏهن گريس سان ٿڦيل ڪپڙن ۽ ٿڪ کان چور جسم سان ڪارخاني مان ڪم ڪري ٻاهر نڪتس، تڏهن هن کي پنهنجي پرسان بيٺل ڏٺم. منهن مان نور پئي بکيس. بيحد خوش پئي نظر آيو.

چيائين، ”اڄ مان بيحد خوش آهيان.“

کانئس پڇيم، ”پر تون ڪير آهين؟ ڪٿان ايندو آهين ۽ ڪيڏانهن گم ٿي ويندو آهين.“

هن ٻانهن ڊگهيري منهنجي هانءَ تي هٿ رکيو ۽ ڏسندي ئي ڏسندي، اکين کان اوجهل ٿي ويو. مون سندس وجود کي محسوس ڪري ورتو، ۽ محسوس ڪندو رهيو آهيان.✦

بارنيس اسٽريٽ جو غنڊو

سعيد منزل جي سامهون، بندر روڊ جي ڀٽي پاسي، اي. وي ريسٽورنٽ جي اولهين دريءَ وٽ ٻہ شخص ويٺا هئا.

جنهن کي بوسڪيءَ جي قميص، ڪلف لڳل سلوار ۽ زريءَ جو سليپر پير ۾ هو، تنهن ڪراڪولي ٽوپي ٽنڊ تي رکندي، سامهون ويٺل شخص کي چيو، "مان هن مردود کي جيٽرو نہ ڇڏيندس، گهانچي."

"اڙي تون پروا نا ڪر، سائين گولام حسين." گهانچيءَ کي نيرن ۽ ڳاڙهن پٽن واري گنجي، خاڪي پتلون ۽ پيرن ۾ پراڻو لانگ بوٽ هو. سندس وار گهنڊيدار هئا. رنگ سانورو هوس. جسم جو جيتوڻيڪ طاقتور نہ هو، پر منهن پڪو هوس. گهانچيءَ، پاڪستاني فلم جي ڪنهن بدمعاش وانگر سگريٽ واڇ ۾ وجهي، هڪ اک چنجهي ڪندي چيو، "جانو مڪراني هن هيرو جي ٻچي کي ڪلاس ڪري ڇڏيندو."

"پر ڪڏهن ايندو تنهنجو جانو مڪراني."

"هير ايندو. بس هير ايندو."

"هيءَ سوئر جو پٽ هتان هليو نہ وڃي،" غلام حسين هوٽل کان ٻاهر ڏسندي چيو، "اهڙي ڪم ۾ اسان دير نہ وجهندا آهيون. اسان جي هڪ اشاري تي هن جهڙن حرامين جا ڪنڌ لاهڻ وارا جوان سنڌ ۾ جام آهن."

"هيءَ ڪراچي آهي، گولام حسين." "گهانچيءَ چيو، "هتي تونجا ڏاڙيل ماڙيل نا هلدا."

"اهوئي تہ افسوس آهي، گهانچي. جيڪڏهن سنڌ هجي ها، تہ هن سوئر جي ڦر کي منٽن ۾ مارايان ها."

"افسوس نا ڪر. جانو مڪراني کي ڏسندين تہ ولا ڪش تي ويندين."

غلام حسين ڏند ڪرٽي خاموش ٿي ويو. هن اکيون ڪرڙيون ڪري، هوٽل کان ٻاهر، سعيد منزل ڏانهن نهاريو.

بندر روڊ جي ڀرسان پاسي، سعيد منزل جي ڪنڊ وٽ، هڪ قداور نوجوان ٻئي ٻانهون لوهي ريلنگ تي رکي اسٽار بڪ اسٽال تي رکيل ڪتاب ۽ رسالا ڏسي رهيو هو. سندس ڏاڙهيءَ جا وار وڌيل، ۽ اکيون ڪارن دائرن ۾ ورتل هئس. ڪيس اڇي قميص، اڇي زين جي پتلون ۽ پيرن ۾ باٽا جو چمپل هو. اٿيا وار نرڙ تي پيا هئس. هن ڪتابن ۽ رسالن تان نظرون هٽائي، بس اسٽاپ ڏانهن ڏٺو.

اين. جي. وي هاءِ اسڪول ٻاهران، سعيد منزل جي بس اسٽال تي 17 نمبر بس مان ٻه ڇوڪريون هيٺ لٿيون. ٻنهي کي منهن تي ڳوڙهو ميڪ اپ، سوسيءَ جون سوڙهيون سلوارون، گج لڳل ٻنا ٻانهن وارا اسڪرٽ ۽ پيرن ۾ پينسل هيل وارا چنهبائي سيبنل هئا. مفلر جيترا روا؛ ٻير ۾ ٻدل جناتي اِڳڙين وانگر ٻنهي جي ڪنڌ ۾ ٽڙڪي رهيا هئا.

ٻئي ڇوڪريون جڏهن بس اسٽاپ وٽ بوٽ پالش ڪندڙ ڇوڪري وٽان لنگهيون، تڏهن انهن مان هڪ جٽي، گراهڪ جي بوٽ کي ٽڪ سان چمڪائيندي چيو، ”خوچي بابو ساب، تمارا بوٽ ڪو آم اِس ڇوڪري لوڪ ڪے مون ڪا مافڪ چمڪائينگا.“

گراهڪ خوش ٿي، ٻه ڳنڍيريون وات ۾ وجهي، وات بند ڪري ڇڏيو.

ٻنهي ڇوڪرين ڪاوڙ مان پٺاڻ ڏانهن ڏٺو. پر ٻنهي ڪاوڙ برقرار رکي نه سگهيون ۽ ٿهه ٿهه ڪري کلي پيون. هڪ ٻئي نوجوان جي ڪن ۾ سرٻاٽ ڪنديون، ڪِنجنديون، هڪ ٻئي کي ٺيلها هڻنديون، اسٽار بڪ اسٽال وٽ اچي بيٺيون. ٻنهي مان هڪڙيءَ جٽيءَ هڪ فلمي رسالو کڻي ورتو ۽ ٻئي ڇٽيون رسالي جا پنا اُٿلائڻ لڳيون.

اسٽال جو مالڪ سنهڙو ۽ بندرو هو ۽ ٻئي پير اسٽول تي چاڙهي ويٺو هو ۽ ٻيڙيءَ جو سوٽو هڻي رهيو هو. ڇوڪرين کي ڏسي هو نهي ويٺو. پائجامي جا گوڏن تائين ڪنجيل پاچا ڇڪي هيٺ ڪيائين. پن جي ٻيڙي اُجلائي، ٽري ڪيسل جي پاڪيٽ مان ڪي. ٿو جو سگريٽ ڪڍي، دکائي، وڏو سوٽو هنيائين. دونهي مان هن ٻنهي ڇوڪرين ڏانهن نهاريو.

ٻنهي ڇوڪرين مان هڪڙيءَ ڇوڪريءَ جو نڪ طوطي جي چهنب جهڙو هو؛ هن بيقرار ٿيندي، آهستي ڏانهن ڪئي، ”اُو. آ. اي ڪتيجا، وٺيد

مڙاد ڪي تہ ڏس، ڪيترو هينڊسم آئي."

"هن سوٽر ۾ ڏاڍو ڪاشو پيو لڳي." خديجہ پنهنجي نڪ ۾ آڱر ڦيرائي، ڊگهي نهن سان پڳڙي جيڏو گينگو ڪڍي، هڪ تصوير تي چنبڙائيندي چيو، "مو تلو، شنتوس ڪومار."

ٻنهي ڇوڪرين ٻيهر سرٻاٽ ڪيا، ۽ چيلهہ ڇڄي ڪري کلڻ لڳيون. ٻئي ڇٽيون رسالي جا صفحا اُٿلائيندي رهيون.

"هي جيبا آئي ني، ڪرو ڪتيجا؟"

"اي لئي، جيبائي تہ آئي نے."

"نے اشڪرٽ تي گج بوٽ سارو لڳي تو."

ٻنهي ڇوڪرين غور سان زيبا جا ڪپڙا جاچي ڏٺا. پوءِ جڏهن سڄو رسالو ڏسي ورتائون، تڏهن منهن ڦيرائي اسٽال جي سنهڙي مالڪ ڏانهن ڏٺائون، جنهن جو نالو افلاطون هو. افلاطون سگريٽ جي ٽوٽي کي چپٽيءَ ۾ جهلي، آخري سوٽا هڻي رهيو هو. نڪ جي ناسن مان دونهون ڪڍندي، هو پيسا وٺڻ لاءِ تيار ٿي ويٺو. سگريٽ جي ٽوٽي کي پير سان لتاڙي ڇڏيائين.

ڇوڪرين رسالو بند ڪري ٻين رسالن سان اُڇلايو، ۽ ٻيهر سرٻاٽ ڪري کلڻ لڳيون. کلندي کلندي، ڪرنديون جهرنديون، هڪ ٻئي کي ڌڪا ڏيندي، بارنيس اسٽريٽ ڏانهن هليون ويون.

افلاطون هڪ ڊگهو ۽ اونهو ساهہ ڪڍندي چيو، "خبردار ٿيءُ مارئي، تنهنجي لوئي لهڻ تي آهي."

قداور نوجوان جنهن جو نالو قاسم هو، ۽ جيڪو ٻئي ٻانهون لوهي ريلنگ تي رکي بيٺو هو، تنهن منهن ڦيرائي، پٺي ريلنگ سان ٽهڪائيندي افلاطون کان پڇيو، "ڇاهي افلاطون."

"اڄهو هينئر، اڄهو هينئر، ڪوهياري ۽ تئست-"

"اڄ شايد تنهنجي اسٽال تان هڪ بہ اخبار نہ وڪامي آهي، تڏهن پيو وٺلين."

"اخبار تہ ڇا، هڪڙي ڏينهن مان پاڻ وڪامجي ويندس." افلاطون وراڻيو. "جڏهن سائيڪلن جا پنڇر ڳنڍيندو هوس، تڏهن پنهنجي دل پنڇر نہ ٿيندي هئي، پر جڏهن کان اخبارون ۽ رسالا وڪڻڻ شروع ڪيا اٿم، تڏهن

ڪان روزانو ٻہ ٽي دفعا دل جي سائيڪل پنچر ٿي پوندي آهي.“
”پنهنجي اسٽال تي فلمي اخبارون ۽ رسالا رکڻ ڇڏي ڏي. خالص ادبي رسالا وڪڻڻ شروع ڪر.“
”مونکي بک مرڻو ناهي، پيارا.“
”تہ پوءِ دل جي شڪايت نہ ڪر.“
”پر قاسم، مان وڪامڻ چاهيان ٿو. چاهيان ٿو، ڪو مون کي خريد ڪري.“
”توکي ڪير خريد ڪندو!“
”ڇو؟ مان اهڙو ويل آهيان؟“
”اِها ڳالهہ ناهي افلاطون،“ قاسم بک اسٽال ڏانهن وڌي آيو.
افلاطون ڪانئس پڇيو، ”تہ پوءِ ڪهڙي ڳالهہ آهي.“
”توکي خريد ڪرڻ بدران بهتر آهي تہ سرڪاري باغيچي مان هڪ سهڻ خريد ڪجي.“
افلاطون ٻئي هٿ پنهنجن وڏن ڪنن تي رکي ڇڏيا. چيائين، ”يارن سان چرچا ٿو ڪرين قاسم.“
”تنهنجا ڪَن وڏا آهن ۽ يوناني افلاطون جو نڪ وڏو هو.“
افلاطون کلڻ لڳو. چيائين، ”اڄ ڏاڍو رومانٽڪ ٿو لڳين. تنهنجي رومانس جو ڪهڙو حال آهي؟“
”نوڪري خطري ۾ پئجي ويئي آهي.“
”ڪيئن؟“
”اڄ صبح جو سيٺ صاحب پنهنجي آفيس ۾ گهرائي چيو، تون بلڪي سيلزمين آهين ۽ توکي لکپتي گراهڪن جي ڇوڪرين کي گهورڻ جي اجازت ناهي.“
”تو ڇا چيس؟“
”چيومانس، سيٺ، توهان جا گراهڪ مون منجهان خوش آهن.“
”پوءِ؟“
”پوءِ سيٺ صاحب چيو، تون اسان جو بزنس خراب ٿو ڪرين،“ قاسم پنهنجي سيٺ جي آواز ۾ نقل ڪندي چيو، ”ادب سان ٻڌايومانس، تہ

مان سيني سيلزمين کان وڌيڪ ڪپڙو وڪڻندو آهيان."
"سيٺ خوش ٿيو؟"
"نه. سيٺ چيو، روهڙيءَ جي لڪپتي زميندار رئيس غلام حسين کي توکان سخت شڪايت آهي."
"غلام حسين! ڪهڙو غلام حسين؟" افلاطون پڇيو.
"زينب جو پيءُ."
"اوهه، اوهان جو سالو صاحب."
قاسم جواب نه ڏنو. موٽي وري ريلنگ وٽ بيٺو. سندس چهري تي مايوسيءَ جا پاڇا تري آيا. ٻئي ٻانهون ريلنگ تي رکي، پاڻ کي ٿلهي تاريءَ وانگر لوهه تي چڙهي ڏنائين.
افلاطون اسٽول تان اُٿي، قاسم جي پرسان وڃي بيٺو. ڪيس پٺيءَ تي هٿ رکيائين، "چاهي قاسم؟"
قاسم منهن ورائي، اُداس اکين سان افلاطون ڏانهن ڏٺو.
"توکي نوڪريءَ مان ڪڍي ته نه ڇڏيو اٿائون؟"
"نه. پر پانيان ٿو جلد ڪڍي ڇڏيندا."
"اهڙا آثار آهن ڇا؟"
"ها." قاسم لوهي ريلنگ کي پٺي ڏيندي چيو، "سيٺ صاحب چيو، مسٽر چال سڌار، اسان کي بزنيس خراب ڪرڻو ناهي. ٻيهر تنهنجي شڪايت اچڻ نه گهرجي."
"پرواهه نه ڪر، قاسم." افلاطون قاسم جي پٺي ٿپيندي چيو، "تون عشق جاري رک."
"۽ نوڪري جاري نه رکان؟"
"نوڪري به جاري رک."
"عشق ۽ نوڪري گڏ ڪرڻ جي اجازت ناهي."
"ته پوءِ عشق ڪر."
"۽ نوڪري؟"
"نوڪري چوڪريءَ تان قربان ڪري ڇڏ."
"۽ ماني؟"

”ماني مولا ڏيندءِ.“

”ويهين صديءَ جا افلاطون،“ قاسم افلاطون کي ڪلهي تي ٺڦڪي ڏيندي چيو، ”اڄوڪي زماني ۾ ماني مولا جي هٿ وس ناهي. بلڪ سيٺ صاحبن جي هٿ ۾ آهي.“

”پرواهه نہ ڪر دوست،“ افلاطون چيو، ”پنهنجو اسٽار بڪ اسٽال حاضر آهي. منهنجي سائيڪل تي چڙهي، جيڪڏهن سؤ سؤ اخبارون روزانو وڪڻي ايندين، تہ خوشيءَ سان چار پنج رپيا روز ڪمائي سگهندين.“

”تہ پوءِ عشق جاري رکان ۽ ڇوڪريءَ لاءِ نوڪري ڇڏي ڏيان؟“

”ها.“

”پر افلاطون، ڇوڪريءَ جو پاءُ دڙڪو بہ تہ ڏيئي ويو آهي.“

”دڙڪو!“ افلاطون ڪان ڇرڪ نڪري ويو.

”ها. چوائي موڪليو اٿائين تہ جيڪڏهن اڪ ڪٺي بہ زينب ڏانهن نهاريندس، اُتي مارائي وجهندو.“

افلاطون جا ڪن خوف کان ڪنبڻ لڳا. چيائين، ”اڙي ڪمبخت، تڏهن بہ وري آيو آهين.“

”مون محبت ڪئي آهي، افلاطون، رسالا نہ وکيا اٿم.“

”۽ هينئر عاشق عزازيل، جيڪڏهن تنهنجو سالو صاحب توکي هتي بيٺل ڏسي وٺي تہ؟“

”هن مونکي ڏٺو آهي.“

”ڏٺو آهي؟“

”ها.“

”ڪٿي آهي؟“ افلاطون هيڏانهن هوڏانهن ڏسندي پڇيو، ”ڪٿي آهي راوڻ.“

قاسم اک جي اشاري سان چيو، ”سامهون اي- ون ريسٽورنٽ ۾ ويٺو آهي.“

افلاطون ڏڪندي ڏڪندي اي- ون ريسٽورنٽ ڏانهن ڏٺو.

اي- ون ريسٽورنٽ مان ڪجهہ گراهڪ اُٿي ويا هئا.

غلام حسين واچ ۾ وقت ڏسندي چيو، ”ڇهہ ٿيا آهن، گهانچي. ڪڏهن ايندو تنهنجو جانو مڪراني.“

”ايندو. هير ايندو.“

غلام حسين ڪجهہ دير خاموش رهڻ کان پوءِ پڇيو، ”جانو مڪراني کهڙي گريڊ جو دادا آهي.“

گهانچيءَ جي ڪنڌ جون رڳون سيتجي ويون. فخر سان ڳاٽ اوچو ڪندي ورائيائين، ”ٽاپ گريڊ جو دادا آهي، جانو مڪراني. شيرو ۽ دادا جيڙا جانو کان پناهہ گهردا آهن. ڪانپوري مدماش بادشا کي ڄاڻين ٿو.“

”کهڙو بادشاهہ؟“

”اڙي يار، ڪناپوري مدماش آهي. هير سالو اسٽوڊنٽ ليڊر آئي.“

”ها، ها. پوءِ.“

”بادشا کي وچ صدر ۾ جانو چاقو ماريو هو. بادشا جا انتڙا ولا ڦوٽ پاٽ تي اچي ڪريا.“

”پلا پهچ اٿس.“

”اڙي واهہ گولامہ حسين، وا،“ گهانچيءَ ورائيو. ”پوچ وارو نا هجي تہ ولا جانو پنجا دفا ڦانسي کاوي ها.“

”چئبو ڏاڍيءَ رهائيءَ وارو آهي.“

”صبيدار، سپاهي ۽ وڏا آفيسر جانو جا يار آئن،“ گهانچيءَ فخرُ سان چيو ۽ ڪنڌ مٿي ڪري سگريٽ جا سوٽا هڻڻ لڳو.

غلام حسين ٽيبل تي گلاس وڄائي، بيري کي ٻہ ڪوپ چانهہ جا آڻڻ لاءِ چيو، ۽ پوءِ جيستائين بيرو چانهہ کڻي اچي، غلام حسين گلاس کي آڱرين ۾ ڦيرائڻ لڳو. گهانچي ڪرسيءَ جي ٽيڪ سان ڪنڌ لڳائي، سگريٽ جي دونهي جا دائرا ٺاهڻ لڳو. دائرا ٺهيندي سندس نگاهہ ڇت تي ٽنگيل آئيني تي وڃي پيئي. هن پنهنجا گهنڊيدار وار آڱرين سان سلجهائيندي، نرڙ ۾ گهنج وجهي، هڪ اونهو سوٽو هنيو ۽ ناسن مان دونهون ڪڍڻ لڳو.

”مانِ صبر ڪري نٿو سگهان، گهانچي،“ غلام حسين گلاس ٽيبل تي رکي، ڪاڏيءَ هيٺان هٿ ڏيئي، چپ چٻاڙڻ لڳو.

”تون صبور ڪر، گولامہ حسين، چاءِ پي صبور ڪر.“

بيرو چانهہ جا ٻہ ڪوپ کڻي آيو. ٻنهي پنهنجو پنهنجو ڪوپ کنيو ۽ سپ سپ ڪري چانهہ پيئڻ لڳا.

چانھ پيئندي غلام حسين پنهنجي ساءِ چوندو رهيو، ”هن بدبخت ڪراچيءَ ۾ اچي مجبور ٿي پيا آهيون. سنڌ هجي ها ته جيڪر ايترا سوانگ ئي نه رچائڻا پون ها. اڪ جي اشاري سان هن سوئر جو سر لاهرائي ڇڏيان ها.“

گهانچي خاموش رهيو ۽ چانھ پيئندو رهيو.

تڏهن اوچتو، چانھ جو خالي ڪوپ ٽيبل تي رکي، غلام حسين ڪرسي سوري اٿي بيٺو. چيائين، ”مان هن حراميءَ کي نه ڇڏيندس.“

گهانچي واڪڙن وانگر غلام حسين ڏانهن ڏسڻ لڳو. غلام حسين تڪڙيون تڪڙيون پرانگهون ڪڍندو، ريسٽورنٽ مان نڪري ويو. گهانچيءَ به هن پٺيان ڊوڙ پاتي. ڪائونٽر تي ويٺل ٿوڙهي، ٿلهي ايراني سيٺ رڙ ڪئي، ”پيسا.“

گهانچيءَ ويندي ويندي وراڻيو، ”اڙي بومبڙي ڪيون مارتا هي. پيسا دينگاني، دلا.“

ريسٽورنٽ مان نڪري، غلام حسين سعيد منزل ڏانهن ذري گهٽ ڊوڙ پاتي. ٽرام پٽي وٽ هڪ ٽيڪسيءَ هيٺان ايندي ايندي بچي ويو. ٽيڪسيءَ جا ڦيٿا چيڪاٽ ڪري، ڏامر تي رڙهندا، غلام حسين جي ٽنبوءَ جيڏيءَ سلوار کي ڇهندا بيهي رهيا.

ڏيري ٽيڪسي ڊرائيور دريءَ مان ڪنڌ ڪڍي، غلام حسين کي ماءُ تي اُگهاڙي گار ڏني. غلام حسين گار بڌي اڻبڌي ڪري، بندر روڊ لنگهي ويو. سعيد منزل وٽ فٽ پاٿ تي چڙهي هن منهن ورائي ٽيڪسي ڊرائيور ڏانهن ڏٺو. ٽيڪسي ڊرائيور دريءَ مان ٻانهن ٻاهر ڪري، غلام حسين کي ٺونٺو ڏنو. غلام حسين ٺونٺي کي ڪا خاص اهميت نه ڏني.

قاسم جون ٻئي ٻانهون لوهي ريلنگ تي هيون. هو غلام حسين کي ڏسي پٿر وانگر پنهنجيءَ جاءِ تي ڄمي ويو. اکين ڇنڀڻ ڇڏي ڏنس. نگاهون غلام حسين تي کپائي ڇڏيائين.

غلام حسين پر ڪري قاسم کي منهن تي چماٽ وهائي ڪڍي. هو پنهنجي جاءِ تان نه چريو. غلام حسين ٻي چماٽ وهائي ڪڍيس. هن اک نه ڇنڀي. غلام حسين باھ ٿي ويو. جڪ ڪائيندي، اول قاسم تي چماٽن جو وسڪارو لائي ڏنائين ۽ پوءِ پيٽ ۾ به چار مڪون وهائي ڪڍيائينس.

قاسم پنهنجون ٻانهون ريلنگ تان لاهي ڇڏيون. هڪ اونهو ساھ ڪڍي،

ٻئي هٿ چيلهہ تي رکي، اکين ۾ گهنډ وجهي غلام حسين ڏانهن ڏسڻ لڳو.

غلام حسين ڪاوڙ ۾ ڪنبڻ لڳو. ڇاڙهو نہ ڏسي، قاسم کي ڪابي ٽنگ جي نريءَ تي ڪپاٽي لت هنيائين. تڪليف کان قاسم جون اکيون بند ٿي ويون. ٻانهن جا ڏورا سيٽجي، ۽ چپ ۽ منيون ڀڪوڙجي ويس.

غلام حسين پنهنجا هٿ قاسم جي ڳچيءَ ڏانهن وڌايا. اوچتو گهانچي غلام حسين ۽ قاسم جي وچ ۾ تي بيٺو. غلام حسين جا وڌندڙ هٿ بيهي رهيا.

”پري ٿي گهانچي.“

”اڙي ڇريو نا ٿي، گولام حسين.“

”مان هن حراميءَ کي اُڇٽ مارينديس.“

گهانچي غلام حسين کي ٻانهن کان ڇڪيندو، هجوم کان ٻاهر وٺي ويو. اي– ون ريسٽورنٽ ڏانهن ويندي گهانچيءَ چيو، ”وڏا ماڻهو ايڙو ڪم پاڻ ڪرندا، تہ جانو مڪراني جيڙا بک مردا.“ هو ٻئي بندر روڊ پار ڪري، موٽي وچي ريسٽورنٽ ۾ ويٺا.

سعيد منزل وٽ گڏ ٿيل هجوم ڇڙوڇڙ ٿي ويو. افلاطون ڏڪندو ڏڪندو قاسم وٽ آيو. ڪلهي وٽ ترسي، قاسم جو پٽر جهڙو سخت چهرو ڏٺائين. قاسم جو سڄو بدن بيعزتيءَ جي احساس ۾ ڪنبي رهيو هو. چپ چنبڙيل ۽ منيون ڀڪوڙيل هئس.

”قاسم،“ افلاطون ڇڻ ڀاتار مان وراڻيو.

”قاسم – قاسم تون،“ افلاطون ڳالهائي نہ سگهيو. پوءِ ريلنگ کي ٻئي ڏيئي، قاسم جي سامهون اچي بيٺو. چيائين، ”قاسم تون، چپ ڪري ڇو بيٺو هئين؟“

”ٻچي وڃان ها؟“

”نہ، نہ.“

”تہ پوءِ؟“

”تون بہ هڪ بہ ٺونشا وهائي ڪڍينس ها.“

”ڪنهن کي؟“

”واهہ پٽ عاشق!“ افلاطون ٻئي هٿ چيلهہ تي رکندي چيو، ”اڙي

اُٺ، تون باڪسر آهين، فلمي هيرو ناهن."

قاسم جي چپن جي سختي ڍري ٿي ويئي. سندس وات جي هڪ ڪنڊ مان مرڪ ليئو پائي ورتو. هو خاموش رهيو.

"ڏس قاسم، مون کي پوز نہ هڻ. مان ڪئميرامين نہ آهيان. مان تنهنجو يار افلاطون آهيان،" افلاطون قاسم جي اکين ۾ اکيون وجهندي چيو، "منهنجي ڳالهہ نہ ٽار. مون کي جواب ڏي."

"ڇا جو جواب؟"

"تو غلام حسين کي ٺونشا ڇو نہ هنيا."

"قاسم جواب ڏيئي نہ سگهيو. خاموش رهيو. افلاطون پيهر ڪانئس پڇيو، مون کي جواب ڏي قاسم، تو هڪ ٽڪي جي زميندار کي ٺونشا ڇو نہ هنيا."

تڏهن ڪيس ٽارڻ خاطر قاسم وراڻيو، "مون محبت ڪئي آهي افلاطون، تو وانگر رسالا نہ وڪيا اٿم."

افلاطون ڪکو وکو ٿي ويو. ڪياڙي کنهندي وراڻيائين، "هڪڙي ڏينهن تون ڏسندين قاسم، مان توکي زبردست پرنٽر ۽ پبلشر ٿي ڏيکاريندس."

"ان ڏينهن مان خودڪشي ڪندس."

"ڇو؟"

"سهڙ بہ ڪڏهن پرنٽر ۽ پبلشر ٿيا آهن."

افلاطون ٻئي هٿ پنهنجن ڪنن تي رکي ڇڏيا. سندس منهن لهي ويو. قاسم وٺان پري ٿي، پنهنجي اسٽال ڏانهن وڃڻ لڳو. قاسم ڪيس ٻانهن کان ڇڪي، پاڻ وٽ روڪي ورتو.

"ناراض آهين، افلاطون."

"ڇڏ يار."

"ڏس. ناراض ٿي وڃين نہ."

"نہ يار. تون عاشق آهين. پنهنجو يار ناهين."

"پاڻ ٻئي هڪ ٻئي جا يار آهيون، افلاطون."

افلاطون منهن مٿي ڪري قاسم ڏانهن ڏٺو، "سچ؟"

"هائو سچ."

”تہ پوءِ تو سالي صاحب کي ٺونشا ڇو نہ هنيا؟“

”ڪيئن هٽانس ها!“ قاسم اونهو ساهہ کڻي وراڻيو.

افلاطون سندس مطلب سمجهي نہ سگهيو.

”هيئن هٽيسن ها،“ افلاطون قاسم کي پيٽ ۽ سيني تي بہ چار ٺونشا هڻي ڪڍيا.

قاسم کلڻ لڳو.

”اڙي تون کلين ٿو!“ افلاطون خارن مان چيو، ”تنهن باڪسر ڏوڙ جو ٿيو آهين.“

قاسم گنڀير لهجي ۾ وراڻيو، ”مون ڪنهن سان واعدو ڪيو هو، افلاطون، تہ ائين نہ ڪندس.“

”وري فلمي ڊائلاگ.“

”سچ ٿو چوانءِ، افلاطون.“

”تہ اڄ اوهان جي ملاقات ٿي هئي؟“

”ها.“

”ڪيئن؟“

”ڪالهہ زينب ڪپڙو وٺڻ آئي هئي. ڪپڙو ڏسندي آهستي چيو هئائين، منهنجي ڀاءُ کي اسان جي پيار جي خبر پئجي ويئي آهي.“

”پيو ڇا چيائين؟“

قاسم وراڻيو، ”چيائين، منهنجو ڀاءُ اسان ٻنهي کي اُفٽ ماري وجهندو.“

افلاطون فڪرمند نظر اچڻ لڳو. پڇيائين، ”پوءِ تو ڇا چيس، قاسم.“

چيومانس، ”مان تنهنجي ڀاءُ کي هن ڪپڙي وانگر چيري ڦاڙي ڇڏيندس.“

ان ڳالهہ تي افلاطون ڏاڍو خوش ٿيو.

قاسم چيو، ”تنهن زينب التجا ڪئي، ائين نہ ڪجانءِ، ائين ڪندين تہ پوءِ منهنجا مائٽ قيامت تائين منهنجو سڱ توکي نہ ڏيندا.“

افلاطون جا چپ هڪبئي کان ڌار ٿي ويا. اکين ڇنڀڻ ڇڏي ڏنس. وات ڦاڙي، ٽڪ ٻڌي قاسم جي منهن ۾ ڏسندو رهيو. پوءِ پڇيائين، ”تہ تون سچ پچ زينب سان شادي ڪندين؟“

”ها.“

”تہ تنهنجو عشق فلمي نہ، بلڪ سچو، يعني True Love آهي.“

”ها افلاطون. مان زينب سان شادي ڪندس.“

افلاطون کيس سمجهائيندي چيو، ”نانگ جي ٻرَ ۾ هٿ نہ وجهہ قاسم.“

”اسان نانگن جا هار پاتا آهن، افلاطون،“ قاسم وراڻيو، ”اسان ڪاڪ ڪڪوريا ڪاپڙي آهيون.“

ڪجهہ دير خيالن ۾ غلطان رهڻ کان پوءِ، افلاطون چيو، ”ڪالهہ بلڊنگ جي چوڪيدار ٻڌايو پئي، تہ تنهنجو سالو صاحب سنڌ جو آفت زميندار آهي. وٽس اهڙا تہ خطرناڪ ڌاڙيل آهن، جو اک ڇنڀ ۾ ماڻهو مارينديءَ دير نہ ڪندا آهن.“

قاسم هلڪو ٽهڪ ڏنو.

”اڙي! تون ڪلين ٿو، گڏهہ.“

”پيو نہ تہ روئان!“

”چرچي چرچي ۾ سر نہ وڃائي ويهين.“

”افلاطون،“ قاسم سندس ڪلهي تي هٿ رکندي چيو، ”هيءَ ڪراچيءَ جو شهر آهي. هتي چور کي ڳنڊيچوڙ ۽ سير کي سوا سير ملندو رهندو آهي.“

”توکي ڌاڙيل کان ڊپ نٿو ٿئي، قاسم؟“ افلاطون جو وات حيرت مان کلي ويو.

”سنڌ جا ڌاڙيل جيڪڏهن ڪراچيءَ تائين ايندا، تہ کين ڪي ڪين ورندو. ڪلفٽن تي سمنڊ ۽ سرڪاري باغيچي جا پولڙا ڏسي موٽي ويندا.“

”تون هوش ۾ ناهين، قاسم“ افلاطون اسٽال ڏانهن وڃڻ لڳو.

قاسم کيس ٻانهن کان جهلي، پنهنجي ويجهو آندو. آهستي ٻڌايائينس، ”ڪورٽن جا در کليل آهن. مان زينب سان سول مئريج ڪندس.“

”پر تون تہ نوڪر آهين، معمولي سيلزمين آهين. زينب توسان ڪيئن شادي ڪندي؟“

افلاطون چوڻ خاطر چئي ويو، پر جڏهن قاسم جي منهن تي نظر

پيس، تڏهن سندس دل پرجي آئي. ڪجهه دير اڳ جنهن شوخيءَ سان ڳالهائي رهيو هو، سا شوخي ڪانئس موڪلائي ويئي. دل جو درد منهن تي تري آيس.

افلاطون قاسم جو هٿ پنهنجي هٿ ۾ ڪٽنندي چيو، ”قاسم. آئي ايم ساري، قاسم.“

”افلاطون،“ قاسم ٽڏو، اونهو ساهه کڻندي چيو، ”اهو ڪو ڏوهه نه ڪونهي، جو مان هڪ معمولي سيلزمين آهيان، نوڪر آهيان. مان M.A فائينل جو شاگرد به نه آهيان. يونيورسٽيءَ جو مڊل ويٽ باڪسنگ چئمپين به نه آهيان.“

افلاطون خاموش رهيو. ڪيس ڏسندو رهيو. قاسم جي وجود تي غم ۽ الم جا پاڇا پئجي ويا. هن پولار ۾ نهاريندي چيو، ”مان هڪ نه هڪ ڏينهن پڙهي پوندس. گريجوئيٽ ٿيندس. M.A جي ڊگري وٺندس. ان وچ ۾ پاڪستان جو مڊل ويٽ چئمپين به ٿي ويندس. منهنجو اهو ڏوهه ڪونهي جو مان سيلزمين آهيان.“

افلاطون سهي نه سگهيو. ڪنبندڙ آواز ۾ چيائين، ”مونکي معاف ڪر، قاسم.“

قاسم چيو، ”منهنجو سڀ کان وڏو ڏوهه اهو آهي، جو مان غريب آهيان. پاڪستان جو چئمپين ٿيڻ کان پوءِ ۽ ايم. اي ڪرڻ کان پوءِ به غريب رهندس. مان مل جو مالڪ ٿي نه سگهندس. پاهران مال گهرائڻ جي پرمٽ وٺي نه سگهندس. مان غريب آهيان، افلاطون. مان غريب رهندس. غربت اسانجي بدنصيبي آهي.“

افلاطون دل ٿي دل ۾ پڇتائڻ لڳو. ٻئي ٻانهون لوهي ريلنگ تي رکي، منهن ٻئي پاسي ڪري ڇڏيائين. قاسم افلاطون جي پرسان وڃي ويٺو. ڏانهنس پاسيرو ڏسندي چيائين، ”تون به غريب آهين، افلاطون، ۽ هميشه غريب رهندين. تون فٽ پاٿ تي رسالا ۽ اخبارون رکي، هڪ ڏينهن وڏو پرنٽر ۽ پبلشر ٿيڻ جا خواب ڏسندو رهندين. نه افلاطون نه. اسان غريب آهيون. اسان جي زندگيءَ جا پير گوڏن تائين مفلسيءَ جي ڏٻڻ ۾ لهي ويا آهن.“

افلاطون اوچتو منهن ڦيرائي، قاسم ڏانهن ڏسڻ بنا، پنهنجي اسٽول تي وڃي ويٺو. هڪ پير اسٽول تي رکي، ڪاڏي گوڏي تي رکي ڇڏيائين. ڪيسي

مان پن جي بيڙي ڪڍي، دکائي، اونهو سوٽو هڻي، قاسم ڏانهن ڏٺائين. قاسم جي منهن ۾ گهنج هئا. سندس اکين جي ٻاهرين ڪارڻ ڇتي تي ويٺي هئي. هن پنهنجو سمورو بار لوهي ريلنگ تي ڇڏي ڏنو هو. افلاطون دونهون ڇڏيندي، اي– ون ريسٽورنٽ ڏانهن ڏٺو.

اي– ون ريسٽورنٽ ۾ گهانچي ۽ غلام حسين ساڳين ڪرسين تي ويٺا هئا. غلام حسين جي منهنجو نقشو بدليل هو. پرون ڳتيل، ۽ اکيون ڪرڙيون تي ويون هئس. گهانچي آنند سان سگريٽ مان دونهان ڪڍي رهيو هو.

غلام حسين بوسڪيءَ جي قميص جو ڪف مٿي ڪري پنهنجي قيمتي واچ ۾ وقت ڏٺو. چيائين، ”هن ساڍي پنجين جو وقت ڏنو هو. هينئر ساڍا ڇهه ٿيا آهن. ڪڏهين ايندو جانو مڪراني؟“

”بس هير ايندو.“

”اِها هير الاءِ ڪڏهن ختم ٿيندي،“ غلام حسين چيو، ”ڪٿي تنهنجو جانو مڪراني پڪڙجي نه پيو.“

”واه ڙي گلام حسين،“ گهانچيءَ ٽهڪ ڏنو، ”جانو باشا کي ڪير پڪڙيندو. جانو پوليس جو دوست آئي. ڪراچي جا ٽاپ وڪيل جانو جو ڪيس ڦڙي هلائيندا آئن.“

غلام حسين خاموش رهيو. سامهون، پيت وٽ ويٺل هڪ پارسي گراهڪ جي ڪوپ ساسر مان جلترنگ پيدا ٿيو. غلام حسين اُن گراهڪ ڏانهن ڏٺو. گراهڪ هوٽل جي در ڏانهن حيرت مان ڏسي رهيو هو. غلام حسين منهن ڦيرائي هوٽل جي در ڏانهن ڏٺو.

در جي وچ ۾ هڪ راڪاس جيڏو ڪارو ڪوبو شخص بيٺو هو.

”آگيا استاد جانو باشا،“ گهانچيءَ وڏي واڪ چيو ۽ ڪُرسي پري ڪري اُٿي بيٺو. هوٽل جي گراهڪن منهن ورائي در ڏانهن ڏٺو. جانوءَ جا ٻئي هٿ چيلهه تي رکيا هئا. سندس ٻرانگهه ڪليل هئي ۽ بشرٽ جو ڪالر ڪڙو ڪيل هوس.

هوٽل جي هڪ ڪنڊ ۾ هڪ پوليس وارو هڪڙي ڦاٽل پراڻن ڪپڙن واري شڪار جي ڪل لاهي رهيو هو. پوليس واري جي نگاهه جڏهن جانو مڪرانيءَ تي پيئي، تڏهن هو هڪدم اُٿي کڙو ٿيو. جانوءَ سان هٿ ملائي،

ڪانئس حال احوال ورتي، موٽي وڃي شڪار جي ڳولها تي ڪريو.

گهانچيءَ هوٽل جي در وٽ جانو مڪرانيءَ سان زوردار هٿ ملايو، ۽ پوءِ ٻئي ڄڻا هڪ ٻئي جي منهن ۾ ڏسي کلڻ لڳا.

جانوءَ هڪ اڏامندڙ نگاهه هوٽل ۾ ويٺل گراهڪن تي وڌي، ۽ پوءِ گهانچيءَ سان گڏ غلام حسين جي سامهون اچي ويٺو. غلام حسين هڪ نگاهه ۾ جانو مڪرانيءَ جو فولاد جهڙو جسم جاچي ورتو. سندس منهن تي مرڪ تري آئي.

جانو مڪرانيءَ جو قتل نڪ شرناءِ جهڙو، ٿلها چپ اُٺ جي چپن جهڙا، جنجهيون اکيون چراغ جهڙيون، وار ڏيپ جهڙا ۽ رنگ دانگيءَ جي تري جهڙو هو. لاڳيتو پان چٻاڙڻ سبب وات ڳاڙهو هوس.

”جانو باشا، هيءَ آئي سائين گولام حسين، سنڌ جو آفت وڏيرو،“ گهانچيءَ ٻنهي جي سڃاڻپ ڪرائيندي چيو، ”گولام حسين ۽ آءٌ اين جياءِ (N.J.V) اشڪول ۾ پڙندا هئاسي.“

”اڙي تون پڙيلو آئين، گهانچي، ڪانا ڪراب؟“ جانوءَ حيرت مان گهانچيءَ ڏانهن ڏٺو.

- ”ها نا. ماستر ڪانا ڪراب اشڪول ڪان راشٽيڪيٽ نا ڪري تہ ولا آءٌ ماترڪ ڪران ها.“

جانوءَ پنهنجو دونهاٽيل فولاد جهڙو هٿ غلام حسين ڏانهن وڌايو. غلام حسين پنهنجو هٿ جانوءَ جي رڪ جهڙي هٿ ۾ ڏئي ڏنو. جانوءَ پنهنجو چنبو بند ڪري ڇڏيو. غلام حسين جو هٿ جانوءَ جي مٺ ۾ گم ٿي ويو.

”۽ هي پنهنجو جانو باشا آئي، ڪراچي جو بليڪ ڪنگ. آڌو ڏجن ماڻن کي چاقوءَ سان بلڪل ڪلاس، شڪ شڪ ڪلاس ڪريو آئي.“

غلام حسين جي ٻانهن کي ٻہ چار لوڏا ڏيئي، جانوءَ پنهنجي مٺ کولي ڇڏي. غلام حسين هڪدم پنهنجو هٿ ڇڪي ورتو. جانو ڪرسي سوڙي ويهي رهيو. قميص جي کيسي مان ولائتي سگريٽ جو پاڪيٽ ڪڍي، هڪ سگريٽ پنهنجي واڱڻ جهڙن چپن ۾ جهلي ماچس ڳولڻ لڳو. غلام حسين پنهنجي لائيٽر سان سندس سگريٽ دکايو. هن هڪ اونهو سوٽو هڻي، منهن مٿي ڪري، دونهون ٻڪي جي هوا ۾ ڇڏي ڏنو. دونهون هوا ۾ ملي جلي ويو.

”چا پيئندين، جانو بادشاهہ“ غلامر حسين کائنس پڇيو. ”ٿڌو يا گرم؟“

جانوءَ جواب نہ ڏنو. جواب ۾ گهانچيءَ ڏانهن ڏٺائين. هنهي جي منهن تي معنيٰ خيز مرڪ تري آئي. جانوءَ جون اکيون وڏيڪ چنجهيون ٿي ويون. غلامر حسين سندس مرڪ جي معنيٰ سمجهي ويو. جانوءَ جي هٿ کي ٿڦڪي ڏيندي چيائين، ”تون خيال نہ ڪر جانو بادشاهہ. تنهنجي اُها اُڄ اسان سائي شائڻ سان لاهينداسين.“

”چا!“ جانوءَ جو هيٺيون چپ اچرج ۾ لٽڪي پيو.

غلامر حسين چيو، ”جانو بادشاهہ، سنڌ ۾ پنگ کي سائي سائڻ بہ سڏيندا آهن.“

”ولا!“

”ها.“

”ڪش رهہ واجا. تو پانجو دل ڪش ڪري ڇڏيو،“ جانوءَ غلامر حسين جو هٿ پنهنجي هٿ ۾ ڪٽندي چيو، ”اُو دلو ديوس ڪٽي آئي، ولا، هڪ ٽڪر ۾ حرامي کي ڪلاس ڪندوس.“

”سامهون بارنيس اسٽريٽ جي ڪنڊ وٽ بيٺو آهي، مردود،“ غلامر حسين چيو، ”ڪڏهن ڪڏهن تہ ڪراچيءَ ايندا آهيون. گڏريل ٻن سالن ۾ جڏهن بہ آيا آهيون، هن مردود نڪ ۾ دمر ڪيو آهي. اسان جي گهر هيٺان اچي بيهندو آهي.“

”دادا آئي؟“

”نہ. جمالدين اينڊ سنز جي دڪان تي سيلزمين آهي. ڪپڙو وڪڻندو آهي.“

”دڪان کي آگ لڳايان؟“

”نہ نہ. دڪان جو مالڪ منهنجو دوست آهي.“

”ڪيڙو گال تو ڪرين واجا. مالڪ دوست اور نوڪر جو ايڊو مجال!“

”هن حراميءَ کي نوڪريءَ جي ضرورت ناهي. نوڪريءَ مان ڪڍائيندومانس، تڏهن بہ هٽ ايندو.“

”هون،“ جانوءَ منهن ۾ گهنڊ وجهي پڇيو، ”ديوس کي بلڪل ڪلاس ڪرانس؟“

"ها. بلڪل خلاص،" غلام حسين چيو، "پر خيال ساڻ. جيئن منهنجو نالو وچ ۾ نہ اچي. عزت وارا آهيون."

"هو هو ها." جانوءَ جي نڙيءَ مان ٺهڪ اٿين نڪتو، ڄڻ خراب لائوڊ اسپيڪر ماں آواز نڪري رهيو هو، "اڙي تون ڦڪر نا ڪر."

جانو اُٿي بيٺو. غلام حسين چيو، "ترس. اول مان هوٽل کان هليو وڃان. مان توکي گهر جي بالڪونيءَ مان اشارو ڪندس، پوءِ تون هن سوٽر کي چيري ڇڏجانءِ."

غلام حسين گهانچيءَ ۽ جانو مڪرانيءَ کي هوٽل ٻاهران بيهاري، پاڻ سعيد منزل جي سامهون، بارنيس اسٽريٽ جي پرئين پاسي کان ٽڪڙو ٽڪڙو هليو ويو. ٻہ ٽي بلڊنگون ڇڏي، ڏنشا بلڊنگ ۾ هليو ويو. ٻہ ٻہ ڏاڪا چڙهندو، فليٽ نمبر ٻارهين جي در وٽ وڃي بيٺو. ساهہ چڙهي آيو هوس. ساهہ قابو ڪري، زور سان در کڙڪاياٺين. سندس پٽيءَ در کوليو. هو اندر هليو ويو. ورانڊي ۾ ٻئي هٿ چيلهہ تي رکي بيهي رهيو. هيڏانهن هوڏانهن ڏسڻ کان پوءِ، پٽيءَ کان پڇياٺين، "ڪٿي آهي زينب؟"

"ابا هاٺي ٺهيو. راٺ کان ويچاريءَ جي جان ڪائي ويو آهين."

"جان ڪائي ويو آهيانس!" غلام حسين رڙ ڪئي، "منهنجي ننڍڙي پيٺ نہ هجي ها تہ جيڪر اُٺٺ ماري وجهانس ها."

"ٻار آهي. غلطي ڪري ويٺي آهي. هاٺي ڇڏينس."

"ڇڏيانس! هر سال ڪپڙا، زيور وٺڻ جو بهانو ڪري، بابا کي پنيلاٺي ڪراچيءَ ايندي آهي. ڇاجي لاءِ ڇاجي لاءِ؟"

"سياٺو ٺيءُ ابا. هوش ڪر."

"روهڙيءَ ۾ تہ جهرڪ کان بہ پڙدو ڪندي آهين. وڏي شهر ۾ اُگهاڙيون عورتون ڏسي تنهنجي مت بہ مارجي ويٺي آهي."

"منا، غلام حسين، ابا ٺهيو."

"هڪ ٺڪي جي نوڪر جي ايڏي مجال جو اسانجي گهر ٻاهران اچي بيهي،" "غلام حسين ڪاوڙ منجهان ڪنبندي چيو، "روهڙيءَ ۾ اٺين ٺٺي ها! چڱہ پٽي. جواب ڏي. روهڙيءَ ۾ جيڪڏهن ڪو اک کٽي بہ اسان جي حويليءَ ڏانهن ڏسي ها، تہ جيڪر اک ڪڍائي ڇڏيانس ها. ڪٿي آهي، بيغيرت زينب."

زينب ڪمري مان نڪري، ورانڊي ۾ اچي بيٺي. اڪيون روئڻ سبب ڳاڙهيون هئس. وار اٿيا ۽ منهن تي هيڊ هاريل هئس.

”لخ لعنت تنهنجي چوري،“ غلام حسين زينب ڪي منهن ۾ گهروڙي بجو ڏنو.

زينب ڪانئس ٻه چار قدم پوئتي هٽي ويئي، ”ادا.“

”خبردار جو پنهنجي بدزبان سان مونکي ادا چيو اٿئي،“ غلام حسين قدم وڌائي زينب جي سامهون وڃي بيٺو. رڙ ڪندي چيائين، ”پاڇي ڪان پڙدو ڪندڙ ڇوڪري، تو ايڏي همت ڪيئن ڪئي!“

غلام حسين زينب جي منهن تي چماٽ وهائي ڪڍي. هوءَ ٽڙندي، ٽاٻڙندي پٽ سان وڃي لڳي. پاڻ مس سنڀاليائين، جو غلام حسين ٻي چماٽ هڻي ڪڍيس. هوءَ ڦيريءَ کائي در جي طاق سان وڃي لڳي. طاق جو مٿيون شيشو چور چور ٿي ويو.

پڦي وڌي اچي غلام حسين کي ٻانهن ۾ هٿ وڌو. غلام حسين ست ڏيئي ٻانهن ڇڏائي ورتي.

پڦيءَ کي سامهون ٽيندي چيائين، ”پڦي، جيڪڏهن ڪنوارين ڇوڪرين کي خاندان جي عزت ۽ عظمت جو اشتهار سمجهو ٿا، ته پوءِ ڪوٺن جا ڪڙا چاڙهي ڇڏيو. حويليءَ جون پٽيون آسمان تائين ڪٽائي ڇڏيو، جيئن هي ڇوڪريون اسانجي ٽوپيءَ سان هٿ چراند نه ڪري سگهن.“

”ادا،“ زينب پاڻ سنڀالي، لڙڪ اُگهي، پريل آواز ۾ ڳالهايو، مون محبت ڪئي آهي. گناهه نه ڪيو اٿم.“

”زينب!“ غلام حسين هيبتناڪ رڙ ڪئي، جنهن ۾ پڦيءَ ۽ زينب سان گڏ پاڻ به ڪنبي ويو. اکين مان ڄڻ باهه جا جنسي شعلا نڪرڻ لڳس. ٻنهي هٿن جون مٺيون پڪوڙي ڇڏيائين.

زينب چيو، ”هو غريب آهي ته ڇا ٿيو، هڪ شريف انسان به ته آهي.“

”خاموش، بدزبان ڇوڪري، خاموش،“ غلام حسين لاڳيتيون ٻه چار چماٽون زينب کي وهائي ڪڍيون، ”اردو ناولن ۽ فلمن جا ڊائلاگ مونکي نه ٻڌاءِ.“

پڦي غلام حسين جي سامهون آئي، پر هن کيس ڌڪو ڏيئي پري

ڪنڌي چيو، ”تون پري ٿيءُ، پڦي، اڄ مان هن ڇوريءَ ڪان پڇندس. هن جي ايڏي مجال ڪيئن ٿي.“

زينب جو هينيون ڇپ ڦاٽي پيو هو. سندس ڪاڏيءَ ۽ قميص جو اڳو رت ۾ آلو ٿي ويو هو. هن وهندڙ رت نہ اُگهيو. جڏهن غلام حسين سندس اکين ۾ ڏٺو، تڏهن هن ٻانهن سان رت اُگهي، نفرت وچان پاءُ ڏانهن نهاريو.

”ڳالهائي. خاموش ڇو آهين، ڇوري.“

زينب آلين اکين سان غلام حسين جي جلندڙ اکين ۾ گهوريندي چيو، ”ياد اٿئي، مان جڏهن ننڍڙي هوندي هيس، تڏهن تون مونکي ڇنيون ۽ سوکڙيون ڏيئي جادل ڪاسائڻ ڏانهن موڪليندو هئين. پنهنجا ڪرتوت وساري ڇڏيا اٿئي. ڪهڙو غيرتمند پاءُ پنهنجي ڀيڻ ڪان ڏوتين جو ڪم وٺندو هوندو.“

”خاموش، بڪواس بند ڪر.“

زينب ڪنبندي رهي، ۽ ڳالهائيندي رهي، ”اوطاق ۾ ۽ ٻاهر جيڪي ڪجهہ منهن ڪارو ڪندو رهيو آهين، تنهن جي ڄڻ ڪنهنکي خبر ڪونهي. اڄ وڏو غيرتمند ٿي پيو آهين.“

مان مرد آهيان. جيئن وڻندو، تيئن ڪندس.“ غلام حسين زينب کي چوٽيءَ کان وٺي ڏونداڙيندي چيو، ”پنهنجين اکين سان هلي هن حراميءَ جو رت ۾ رنگيل لاش ڏس.“

غلام حسين زينب کي چوٽيءَ کان ڇڪيندو پهرين ڪمري جي بالڪونيءَ تائين وٺي آيو. پڙدو ڪيرائي، زينب کي در جي وٽيءَ وٽ ويهاري سندس چوٽيءَ مان هٿ ڪڍڻ بنا، پاڻ بالڪونيءَ ۾ نڪري بيٺو.

جانو مڪراني ۽ گهانچي اي- وي ريسٽورنٽ جي ٻاهران بيٺا هئا. غلام حسين هٿ لوڏي ٻنهي کي اشارو ڏنو. پوءِ پڙدو هٽائي، اوٽ ۾ ويٺل زينب کي چيائين، ”ڏسجانءِ. پنجن منٽن ۾ هن حراميءَ جو لاش بندر روڊ ۽ بارنيس اسٽريٽ جي چوڪ وٽ پيو هوندو.“

زينب جون اکيون وحشت ۾ پٿر جون پتيلون ٿي ويون. هن در جي وٽيءَ مان راڪاس جيڏي جانو مڪرانيءَ ڏانهن ڏٺو ۽ پوءِ سعيد منزل وٽ بيٺل قاسم تي نظرون ڄمائي ڇڏيائين.

بالڪوني جي هيٺان، ڪجهہ پريرو، سعيد منزل جي لوهي ريلنگ وٽ

افلاطون ۽ قاسم بيٺا هئا. قاسم لوهي ريلنگ کي پٺي ڏيئي بيٺو هو ۽ سامهون افلاطون بيٺو هوس. افلاطون کيس سمجهائي رهيو هو، ”تون هليو وڃ. ڏس، جانو مکراني توڏانهن اچي رهيو آهي. چاقو هڻندي دير نہ ڪندو. خدا جي واسطي هليو وڃ.“

”هليو وڃان؟“

”ها.“

”ڪيڏانهن؟“

”جيڏانهن وڻيئي، تيڏانهن هليو وڃ، في الحال هتان هليو وڃ.“

”زينب کي ڇڏي ڀڄي وڃان؟“

”ها.“

قاسم افلاطون جي اکين ۾ نهاريندي چيو، ”مان ڪيئن زينب کي ڇڏي ڀڄي وڃان، افلاطون.“

”ڏس قاسم،“ افلاطون تڪڙو تڪڙو چوندو ويو، ”زينب توکي نہ ملندي. تون پنهنجي جان بچائي هتان هليو وڃ.“

”منهنجي دل نہ ٽوڙ افلاطون.“

”پاڻ کي اجايا دلاسا نہ ڏي، زينب توکي نہ ملندي.“

”ڇو نہ ملندي؟ ان لاءِ تہ مان غريب آهيان. مسڪين آهيان. سيلزمين آهيان.“

”ڳالهيون ڪرڻ جو وقت ناهي قاسم،“ افلاطون بندر روڊ ڏانهن ڏسندي چيو، ”ڏس، هو ٻئي ٽرام پٺو ٽپي آيا آهن. وقت ويو ڪونهي. تون ڀڄي وڃ قاسم.“

”انصاف انڌو ناهي. قانون جا ڪن ٻوڙا ناهن. قانون جي دائرن ۾ ڪوبہ مونکي زينب کان جدا ڪري نہ سگهندو.“

”انصاف اسان لاءِ انڌو، گونگو ۽ ٻوڙو آهي قاسم،“ افلاطون تڪڙ ۾ چيو، ”پر هيءُ بحث ڪرڻ جو وقت ناهي. تون خدا جي واسطي ڀڄي وڃ.“

قاسم افلاطون کي هٿ سان پنهنجي سامهون پري ڪري، منهن ورائي، ڊنشا بلڊنگ جي ان بالڪونيءَ ڏانهن ڏٺو، جتي غلام حسين بيٺو هو. غلام حسين جو هڪ هٿ اجرڪ جي پڙدي پنيان لڪل هو، جنهن

سان زينب کي چوٽيءَ کان جهڪي، در جي وٽيءَ وٽ بيهاريو هٿائين.

زينب در جي وٽيءَ مان جانو مڪرانيءَ کي قاسم ڏانهن وڌندي ڏٺو. هڪ دردناڪ آهه زينب جي اندر مان ڦاٽ ڪائي نڪتي، ۽ سندس چپن کي ڦڙڪائيندي هلي ويئي.

جانو مڪرانيءَ قاسم کي ويجهو وڃي، پاڻ کي هوا ۾ اُڇل ڏني. اک ڇنڀ ۾ پنهنجو رڪ جهڙو مٺو قاسم جي منهن تي هڻڻ لاءِ قاسم تي بل ڏنائين. قاسم وڄ وانگر جانوءَ جي سنوت کان هٽي، سندس وار گسائي ڇڏيو. جانوءَ جي لونڊڙي لوهه جي ريلنگ سان وڃي لڳي. هڪ آواز اُٿيو، ڄڻ لوهه جو مارتول پيهر سان وڃي لڳو. جانو ٿهڪو ڪري فٽ پاٿ تي ڪري پيو. اکين جا تارا پٽر وانگر هڪ هنڌ ڄمي ويس.

غلام حسين جو هٿ زينب جي چوٽيءَ مان ڇڏائجي ويو. هو ٻئي ٻانهون ٻالڪونيءَ جي ڪناري تي رکي خارن مان قاسم ڏانهن ڏسڻ لڳو.

قاسم لوهي ريلنگ کي ٽيڪ ڏيئي، اڳ وانگر ٽي بيٺو هو. سندس منهن جون مشڪون ڇڪيل هيون، ۽ نگاهون جانوءَ تي ڪتل.

جانوءَ ڪنڌ لوڏي پاڻ کي سامت ۾ آندو. هٿ جي ترِيءَ جو زور ڏيئي پاڻ کي فٽ پاٿ تان مٿي ڪيائين. اُٿي بيٺو. اٿنديئي، ٻئي ٺونشا ٺاهي، قاسم تي اُڇل ڏنائين. قاسم سندس وار گسائي، ڪيس منهن تي لاڳيتا ٻه چار ٺونشا وهائي ڪڍيا. لونڊڙيءَ واري مڪ کائي، راڪاس جيڏو جانو، ٻولاٽيون ڏيندو، پير جي وڻ سان وڃي لڳو، ۽ ڏسنديئي ڏسندي اونڌي منهن پير جي پاڙ ۾ وڃي پيو.

افلاطون پيهه کي پري ڪري، سيني کان اڳتي اچي بيٺو ۽ حيرت مان قاسم ڏانهن ڏسڻ لڳو.

اي- وي ريسٽورنٽ جا گراهڪ ڪرسيون ڇڏي، ڊوڙندا آيا ۽ پيهه ۾ شامل ٿي ويا. ريسٽورنٽ ۾ جنهن پوليس واري جانوءَ کي ڪيڪاريو هو، سو ماڻهن کي پري ڪري وڻ وٽ اچي بيٺو. وڻ وٽ جانوءَ کي اونڌي منهن ڪريل ڏسي ڪانئس ڇرڪ نڪري ويو.

جانوءَ وڏيءَ ڪوشش سان پاڻ کي سڌو ڪيو. ٻئي هٿ وڻ جي ٿڙ ۾ ڪپائي، پاڻ کي ڇڪي مٿي ڪيائين، ۽ پوءِ وڻ کي ٽيڪ ڏيئي ويهي رهيو.

سندس ڪاپي اک ۾ نڪ مان رت ٽينديون ڪري وهي رهيو هو. هن ڦڪائيءَ مان ڪنڌ مٿي ڪري، ٻنشا بلڊنگ ڏانهن ڏٺو.

غلام حسين ڪاوڙ ۾ ڳاڙهو ٿي ويو هو. منيون ڀڪوڙجي ويون هئس. چپن ۾ پنهنجي ساڻ پڻ پڻ ڪيائين، "هن پاڙيءَ جي تعريف ۾ گهانچيءَ ڌرتي آسمان هڪ ڪري ڇڏيو هو. هن واڻڙي پوڪ اڌ ڊزن خون ڪيا آهن! هاءِ ڙي ڪرم علي ڪوسا، هاءِ ڙي علڻ چانديا، هاءِ ڙي انب شيدي - ڪهاڙيءَ جي هڪ ڌڪ سان هن خسيس چوري جو ڪم لاهي ڇڏين ها. هاءِ ڙي سنڌ! ڪراچي ويئي سنڌين ڪان."

اوچتو غلام حسين پڻ پڻ بند ڪري ڇڏي. واڇون ٽڙي پيس. پنهنجي ساءِ واڻ مان نڪتس، "شاباس. وارو ڪر جانو."

جانو وڻ جي ٿڙ کي ٽيڪ ڏيئي بيٺو هو. هٿ ۾ چلڪندڙ خنجر هوس. ماٺهن جون اکيون دهشت کان ڦاٽنديون ويون. افلاطون جا گوڏا ڪنبڻ لڳا.

قاسم پنهنجي جاءِ تان نه چريو ۽ جانوءَ ڏانهن ڏسندو رهيو. جانوءَ ڏانهنس وِک وڌائي. نفرت سبب سندس چهرو خوفناڪ ٿي ويو هو. هو وڌندو آيو ۽ پوءِ جڏهن قاسم کان وک کن پري رهجي ويو، تڏهن مٿانئس وار ڪيائين.

قاسم تير وانگر خنجر جي وار کان پاڻ ڪڍائي ويو. خنجر لوهي ريلنگ سان وڃي ٽڪريو جانوءَ هيبتناڪ ٺهڪ ڏنو.

قاسم ريلنگ وٽان پري ٿي ويو هو. جانو ريلنگ کي پٺي ڏيئي، خنجر اڳتي ڪري، قاسم ڏانهن وڌڻ لڳو. قاسم پوئتي هٽڻ لڳو. هٽندي هٽندي پپر جي ٿڙ سان وڃي لڳو. جانوءَ هڪدم مٿس وار ڪيو. قاسم ڪنڌ پري ڪري ڇڏيو ۽ خنجر جو اڌ ڦرو پپر جي ٿڙ ۾ لنگهي ويو.

قاسم سموري قوت سان جانوءَ جي منهن تي ڪاپي هٿ جي مٺ سان ٺونشو هڻي ڪڍيو. جانوءَ جو هٿ وڻ ۾ کتل خنجر مان ڇڏائجي ويو. اجا پاڻ مس سنڀاليو هئائين، جو قاسم ساڄي هٿ جي مڪ وهائي ڪڍيس. جانو اُڇل کائي ريلنگ سان وڃي لڳو. هوش گم ٿي ويس. هوا ۾ ٺاڦوڙا هڻڻ لڳو. قاسم وڌي اڇي پيٽ ۾ گوڏو هڻنس. هو سور کان ٻٽو ٿي ويو. قاسم ٻنهي هٿن جون آڱريون هڪٻئي ۾ جڪڙي، سڄيءَ طاقت سان جانوءَ کي ڪاڌيءَ

هيٺان ڏڪ وهائي ڪڍيو. ڏڪ ڪائي، جانو ڏور تنل ڪمان وانگر ڇڪ ڪائي سڌو ٿي ويو. قاسم اول ڪاٻي ۽ پوءِ ساڄي ٺونشي سان جانوءَ جو نڪ ۽ چپ ڦاڙي ڇڏيا. جانوءَ جون اکيون بند ٿيڻ لڳيون. هن ٻئي هٿ ريلنگ ۾ ڪپائڻ جي ڪوشش ڪئي، پر هٿ لوهه جي نلڪن مان ڇڏائجي ويس ۽ هو ريلنگ مان گهرڪندو، بارنيس اسٽريٽ جي سڙڪ تي، گٽر وٽ وڃي ڪريو.

خلق کي ڄڻ نانگ سنگهي ويو. ماڻهن جا پير فٽ پاٿ کي چنبڙي ويا.

غلام حسين جڪ ڪائيندي بالڪوني کي لتون هڻي ڪڍيون. زينب اکيون بند ڪري ڇڏيون، ڄڻ عذاب کان ڇوٽڪارو مليو هوس.

افلاطون فخر سان قاسم ڏانهن ڏسڻ لڳو. قميص جي ٻانهن بان پگهر اُگهي، قاسم ڪنڌ جهڪائي ڇڏيو.

اُن وقت ساڳيو پوليس وارو، جيڪو ريسٽورنٽ ۾ ويٺو هو، اڳتي وڌي آيو، ۽ قاسم کي ٻانهن ۾ هٿ وجهندي چيائين ”تم غنڊا هئے.“

قاسم حيرت مان پوليس واري ڏانهن ڏٺو، ۽ ڪجهه نه ڪڇيو. سپاهيءَ سيٽي وات ۾ وجهي، سڄيءَ قوت سان وڄائي.

ٻه سپاهي اين. جي. وي هاءِ اسڪول جي بس اسٽاپ وٽ ڳنڊيري واري جي گاڏي تان ڳنڊيريون ڪٽي ڪائي رهيا هئا. سيٽيءَ جو آواز ڪن تي پين، ته ڳنڊيرين سان ڪيسا پري، ڊوڙندا آيا ۽ پيهه ۾ ڪاهي پيا.

هڪ سپاهي، جنهن جو منهن سڪل ڇوهاري جهڙو هو، تنهن اچڻ شرط پڇيو، ”ڪيا هئے، امان؟“

”سالا غنڊا هئے. اپنے جانو بادشاه ڪو مارا هئے (ماءُ تي گار، ڀيڻ تي گار، زال تي گار.)“

”لے چلو (ماءُ تي گار، ڀيڻ تي گار، زال تي گار) سالے ڪو ٿانے پر.“

ڇوهاري جهڙو سپاهي قاسم کي موٽر رڪشا ۾ ويهاري ٿاڻي ڏانهن وٺي ويو.

ٻن سپاهين ۽ گهانچيءَ ڏاڍيءَ مشڪل ڪان پوءِ جانوءَ مڪرانيءَ کي گٽر وٽان اُٿاري، فٽ پاٿ تي آڻي ويهاريو. گهانچيءَ رومال ڪڍي جانوءَ جو ڦاٽل نڪ، چپ ۽ ڪاٻي اک اُگهي. اکين تان رت جو تهه پري ٿيس، ته هيڏانهن هوڏانهن ڏسندي پڇيائين، ”ڪيڏان ويو ڙي دلو؟ آءُ هن کي ڪلاس ڪندس.“

”يجي ويو، جانو باشا،“ گهانچيءَ وراڻيو، ”توسان لڙڻ وارو آئي ڪو مائي جو لال.“

ان جواب تي جانو مڪراڻي ڏاڍو خوش ٿيو. چيائين، ”دلو، ديوس، بزدل.“

جانوءَ فٽ پاٽ تي ٽڪ اُڇلائي، سندس وات مان رت جي گرڙي اوڪاري وانگر نڪري آئي.

گهانچيءَ ڏڪندي ڏڪندي بالڪونيءَ ڏانهن ڏٺو. بالڪوني خالي هئي، ۽ اجرڪ جو پڙدو هوا ۾ لڏي رهيو هو.

جڏهن ماڻهن جي ڀيهه چڙوچڙ ٿي ويئي، ۽ هرڪو سرگوشين ۾ ڳالهائيندو هليو ويو، تڏهن افلاطون پنهنجي اسٽول تي پير رکي ويهي رهيو. ٽري ڪيسل جي پاڪيٽ مان ڪي – ٽو جو سگريٽ ڪڍي، دکائي ڊگهو سوٽو هنيائين. منهن گوڏي تي رکي چڏيائين. ڪجهه دير لاڳيتو بارنيس اسٽريٽ ڏانهن ڏسندو رهيو. ڏسندي ئي ڏسندي، افلاطون جون اکيون آليون ٿي ويون، ۽ سندس نگاهن آڏو بارنيس اسٽريٽ جي ٽريفڪ، موٽر پارٽس جا دڪان ۽ اسپتالون ڪنهن ڪوهيڙي ۾ گم ٿينديون ويا.✦

روشني پبليڪيشن جا وڪري لاءِ موجود ڪتاب

لطيفيات

شاهه جو رسالو (الف - ب وار)	ڊاڪٽر محمد عالم سومرو	300/=
شاهه جو رسالو (ٽيئي جلد گڏ)	هوتچند/ مولچند گربخشاڻي	300/=
شاهه جو رسالو (مڪمل)	ڪلياڻ آڏواڻي	200/=
شاهه جو رسالو (معنيٰ سان)	ڪلياڻ آڏواڻي	200/=
شاهه جو رسالو	غلام محمد شاهواڻي	300/=
شاهه لطيف جي شاعري	تنوير عباسي	120/=
مقدمه لطيفي	هوتچند گربخشاڻي	35/=
گربخشاڻيءَ وارو شاهه جو رسالو منهنجي نظر ۾	پيرو مل مهر چند آڏواڻي	70/=
شاهه جا سرموڙ	منوهر مٽلاڻي	ختم ٿيل

صوفي بزرگن جو ڪلام

شاهه ڪريم جو ڪلام	ميمڻ عبدالمجيد سنڌي	90/=
سچل جو رسالو (سنڌي ڪلام)	عثمان علي انصاري	200/=
سچل جو رسالو (سرائڪي ڪلام)	مولانا محمد صادق راٽيپوري	200/=
قاضي قادن جو ڪلام (ان جو سنڌي ۾ اڀياس)	هيرو ٺڪر	90/=

شاعري

مڪڙيون ماڪ ڦڙا	مير محمد پيرزادو	ختم ٿيل
ڌرتي ڏين ڏوهه	ابراهيم منشي	55/=
گونڌر ويندا گذري	ابراهيم منشي	75/=
سمنڊ جاڳي ٿو	ادل سومرو	90/=
زندگي زندگي	استاد بخاري	100/=
نه ڪم نبريو - نه غم نبريو	استاد بخاري	120/=
ولولو ۽ ووڪ	استاد بخاري	80/=
ميلا ملهالا	استاد بخاري	100/=
لهري لهري ۾ لالاڻ	استاد بخاري	125/=
گلدستي ۾ گيت	استاد بخاري	300/=
وطن ۽ ويساهه	استاد بخاري	125/=
ڪوڪڻ يا ڪلياڻ	استاد بخاري	150/=
ڏک جي نه پڄاڻي آ	اياز گل	250/=
ساجن سونهن سرت	تنوير عباسي	60/=
راهون پنڌ پيون	نارائڻ شيام	200/=

ڪاري رات ڪهنگ	شيخ اياز	100/=

ناول

سنڌ باد جو سفر	علي بابا	50/=
درد جو درياهہ	موهن ڪلپنا	55/=
ساهہ مُٺ ۾	ماڻڪ	55/=
ٽي ناوليٽ	ماڻڪ	55/=
ڪاهوڙي ڪجن	ڄام ساقي	ختم ٿيل
غدار	ڪرشن چند	ختم ٿيل
ڏونگر منجهہ ڏيئو	بورس پوليوائي / پرويز	100/=
ماءُ	ميڪسم گورڪي / گوبند مالهي	60/=
سسي نيزي پاند	ترجمو: عثمان ڏيپلائي	ختم ٿيل
امڙ (حصو پهريون)	ترجمو: عثمان ڏيپلائي	ختم ٿيل
پرين پڳهہ ڇوڙيا	شهيدالله قيصر / غلام نبي ناشاد	65/=
ڏاريو	البيرڪاميون / ولي رام ولڀ	65/=
رهجي ويل منظر	طارق عالم ابڙو	70/=
عشق	ٽالسٽاءِ / مصطفيٰ نانگراج	75/=
سيتا هرڻ	قره العين حيدر/ ولي رام ولڀ	100/=
ٽوڪيو جي گيشا گرل	الطاف شيخ	90/=

ڪهاڻيون

نسيم کرل جون ڪهاڻيون	نسيم کرل	125/=
منهنجون ڪهاڻيون (جلد 1)	علي بابا	150/=
پاڻ ۾ وينا آهيون	نجم عباسي	65/=
حويليءَ جا راز	ماڻڪ	55/=
دل جي دنيا	امر جليل	80/=
سڄاڻپ جي ڳولا ۾	طارق عالم ابڙو	90/=
چونڊ نوبل ڪهاڻيون	ترجمو ممتاز بخاري/ حبيب ساجد	100/=
خدا ڏي خط	الطاف شيخ	90/=
		80/=

سفر نامہ

جيڪي ڏٺو هو مون	ڪيرت ٻاٻاڻي	ختم ٿيل
چار گهڙيون چين ۾	احمد علي رند	ختم ٿيل
مڪليءَ کان ملاڪا	الطاف شيخ	90/=

خبرون ڪيڙاون جون	الطاف شيخ	90/=
جپان جن جي جيءَ سان	الطاف شيخ	100/=
اچن جي ملڪ ۾ اسين ڪارا	الطاف شيخ	90/=
ملير ڪان مالمو	الطاف شيخ	80/=

جبرانيات

بغاوت	خليل جبران / يوسف سنڌي	22/=
ڏوهاري	خليل جبران / يوسف سنڌي	22/=
ڪنوار جي سيج	خليل جبران / زيب سنڌي	25/=
موت ۽ زندگي	خليل جبران / گل محمد	22/=
سودائي	خليل جبران / گل محمد	22/=
پيغامبر	خليل جبران / گل محمد	22/=
پڳل گنيراٽيون	خليل جبران / گل محمد	25/=
مرشد جو پيغام	خليل جبران / مسعود جمالي	22/=
خليل جبران جي جيون ڪٿا	سنڌيڪار: زيب سنڌي	22/=
غلامي	خليل جبران / عطا الله ابڙو	25/=
پهاڙن ۾ پڪار	خليل جبران / نجم عباسي	30/=

تحقيق / تنقيد

سنڌي نثر جي تاريخ	منگهارام ملڪاڻي	90/=
سنڌي ادب جي مختصر تاريخ	عبدالجبار جوڻيجو	75/=
ڀڳوت گيتا "هڪ اڀياس"	سنڌيڪار: ولي رام ولڀ	51/=
نيڻ مهٽي خيال جاڳيا	تاج جويو	60/=
شاهه - سچل - سامي	محمد ابراهيم جويو	66/=
سنڌي ٻهاڪا ۽ محاورا	ڊاڪٽر مرلي ڌر جيتلي	70/=
سنڌي ادب جو تنقيدي اڀياس	ڊاڪٽر ميمڻ عبدالمجيد سنڌي	210/=
شاعريءَ جون صنفون	ظفر عباسي	35/=
سنڌي ورجيسي ٻولي	ڊاڪٽر شمس الدين عرساڻي	100/=

جيون ڪٿا / جيون ڪهاڻي

منهنجي ڪهاڻي	جواهر لال نهرو / رتن مل ملڪاڻي	100/=
اسان زنده رهنداسين	ليليٰ خالد / زيب سنڌي	35/=
پڪ، عشق ۽ ادب	موهن ڪلپنا	75/=
گليلو	سنڌيڪار: محمد ابراهيم جويو	66/=
گلستان	شيخ سعدي / محمد قاسم سومرو	90/=

فلسفو

مٽيءَ هاٿا ماڻهو	مرتجمو:عبدالواحد آريسر	ختم ٿيل
مارڪسي فلسفو	اسٽالن/ ابن حيات	ختم ٿيل
سوشلزم ڇا آهي	سيد رشيد احمد	ختم ٿيل
فلسفي جو ابتدائي ڪورس	سنڌيڪار: محمد ابراهيم جويو	75/=
سيڪيولرزم ڇا آهي؟	سبط حسن / تاج مري	ختم ٿيل
انقلاب جو فلسفو	جمال ناصر / سرمد سيد	ختم ٿيل
فڪر آزادي	مترجمو: محمد ابراهيم جويو	ختن ٿيل
ڏاهيون ڏک ڏسن	افلاطون / ڊاڪٽر گل	80/=
يوناني ڏند ڪٿاؤن	يوسف شاهين	80/=
دوستي	افلاطون / ڊاڪٽر گل	55/=
موڪلاڻي	افلاطون / شاهنواز پيرزادو	65/=

تاريخ

سنڌ ڪهاڻي	ڪيول ملڪاڻي / تاج جويو	80/=
سنڌ جي بمبئيءَ کان آزادي	جي ايم سيد	ختم ٿيل
نئين سنڌ لاءِ جدوجهد	جي ايم سيد	80/=
انقلابن جي تاريخ	ايم اين راءِ / امان شيخ	ختم ٿيل

سياسيات

سامراج ۽ ان جا روپ	جانب	ختم ٿيل
قومن جو حق خود اراديت	لينن / منير	ختم ٿيل
مارڪس ۽ اينجلس جي حياتي	جانب	ختم ٿيل

دنيا جون عورتون	سنڌيڪار: تاج جويو	ختم ٿيل
ڦاسيءَ جا ڇانوَ ۾	جولس فوچڪ	ختم ٿيل
ترقي جو غير سرمائيدارانہ رستو	لالا چارڻ	ختم ٿيل
پاڪستان ۾ قومي سوال	امداد چانڊيو	ختم ٿيل
ڪميونسٽ پٽر نامو	سنڌيڪار: رشيد ڀٽي	ختم ٿيل
سوشلزم ماضي، حالمستبقل	سنڌيڪار: امداد چانڊيو	ختم ٿيل
سوويت جمهوريت اصول ۽ عمل	چرنتڪو/ منير	ختم ٿيل
قوم پرستي بطور نظريو ۽ پاليسي	آگا سيئيف / منير	ختم ٿيل
سنڌ جي شاگرد جدوجهد	ڄام ساقي	ختم ٿيل
ابتدائي سياسي تعليم	جواهر لال نهرو	ختم ٿيل
انقلاب جي واٽ	ابو جبران	ختم ٿيل
سنڌ جون عظيم انقلابي عورتون	آزاد قاضي	ختم ٿيل
چٽگانگ جا عظيم انقلابي	ڪلپنا دت / سرواڻ	30/=
مظلوم قومن جو مستقبل	ڄام ساقي	30/=
بين الاقوامي انقلابن جو راه عمل	سنڌيڪار: رشيد ڀٽي	30/=
تاريخ مون کي بي ڏوهي قرار ڏيندي	فيڊرل ڪاسترو / انور	25/=
تاريخ اسان سان انصاف ڪندي	گل محمد جکراڻي	20/=
عورت ۽ قومي آزاديءَ جا انقلابي	آزاد قاضي	32/=
پيءُ جا ڌيءُ ڏي خط	جواهر لال نهرو /پرويز	60/=

ڊڪشنري

The New Scientific Dictionary English to snidhi	Dr. Shamsuddin Tunio	550/=

پڙهندڙ نسُل . پَ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾عبدالله حسين ” اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻڪَ ”لُڙهندڙ نَسُل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرندڙ، چُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪندڙُ، ياڙي، ڪائُو، ياڄوڪڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سڀني وِچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان کڻي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعنى e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهڻ ۽ هِڪ ٻِئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻَڻ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نَسل (پَ نَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعوىٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي وري پَ نَ جي نالي کي پئسا گڏ ڪيا

ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو ته پَڪَ ڄاڻو ته اُهو بِہ ڪُوڙو آهي.

جهڙيءَ طَرَح وڻن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيلا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اهڙيءَ طرح پڑهندڙ نَسُل وارا پَنَ بہ مختَلِف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اُداس ۽ پڑهندڙ، بَرندڙ ۽ پڑهندڙ، سُست ۽ پڑهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڑهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ پَنَ ڪا خُصوصي ۽ تالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اهڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ هِڪَٻِئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ هيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَنَ پاران ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز digitize ڪرڻ جي عَمَلَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز ڪرڻ کان پوءِ ٻيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَنَ سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَ کي ڪُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وڌِ کان وَڌِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي همٿائِن. پر ساڳئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪَنهن بہ رُڪاوٽَ کي نہ مڃن.

شيخ اَيازَ علمَ، ڄاڻَ، سمجهہَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهہ ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.

... ...

ڄڻ ڄڻ جاڙ وڏي تي ڄَڳَ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛
ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي مَنجهہِ پهاڙ ڇُپن ٿا؛

... ...

ڪالهہَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن؛
گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن........

... ...

هي بيتُ اَٿي، هي بَم ـ گولو، جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!
مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،
جنهن رِڻَ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ ـ

اِن حسابَ سان اڻڄاڻائي کي پاڻَ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ ”هاڻي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو“ نادانيءَ جي نشاني آهي.

پَڙَن جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڇي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَڻَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سيني کي چوي، چالاڪ ۽ ڪينئن جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوشش ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي پنهنجو حق، فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ياڪِي پائي چيو تہ ”منهنجا ياءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ“.
- اياز (ڪي جو ٻيجل ٻوليو)